T.C.
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK ROMANI VE ÖYKÜSÜNDE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK (1923-1980)

Hazırlayan:
MUHAMMET UĞUR SARKIN

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI
YENİ TÜRK EDEBİYATI
Yüksek Lisans

Danışman:
Doç. Dr. Zekeriya Başkal

Tokat- 2014

Türk Romanı ve Öyküsünde Alevilik-Bektaşilik
(1923-1980)

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 13 / 06 / 2014

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)	İmzası
Başkan : Doç. Dr. Zekeriya BAŞKAL	....
Üye : Yrd. Doç. Dr. Osman YILDIZ	....
Üye : Yrd. Doç. Dr. Emel HİSARCIKLILAR	....
Üye :	....
Üye :	....

Bu tez, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .09../.06../2014. tarih ve 14-03 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Ali AÇIKEL

Mühür
İmza

ETİK SÖZLEŞME

T.C.

GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

(13 / 06 / 2014)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Muhammet Uğur Sarkın

İmzası

ÖZET

Bu çalışma, Türk edebiyatında, 1923-1980 tarihleri arasında yazılmış ve muhtevalarında Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurları bulunduran romanlarla öykülerin bu unsurlara nasıl yer verdiğini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Alevilik-Bektaşilik üzerine yapılmış birçok araştırma vardır. Biz bu konunun edebi sahada nasıl yer aldığını tespit etmeyi amaçladık ve bu konuda bir adım atmak istedik.

Çalışma yaparken uyguladığımız yöntemleri, kullandığımız materyalleri ve amacımızı *Giriş* bölümünde vermeye çalıştık. *Alevilik ve Bektaşiliğe Genel Bir Bakış* bölümünde, Alevilik ve Bektaşilik inancının tarihi hakkında kısaca bilgi verdik. *Alevilik Nedir? Bektaşilik Nedir?* bölümlerinde ise bu kavramların tanımı üzerinde durduk.

Çalışmamızın ana kısmını oluşturan *İnceleme* bölümünde, incelediğimiz eserleri 1923'ten 1980'e doğru kronolojik bir sıraya koyarak tespit ettiğimiz Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurların bu eserlere nasıl yansıdığını göstermeye çalıştık. Roman ve öyküleri ayrı başlıklar altında inceledik. Son kısım olan *Sonuç* bölümünde ise incelediğimiz konu ile ilgili vardığımız sonuçları ifade etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, roman, öykü, Alevi, Bektaşi, Kızılbaş.

ABSTRACT

This study was prepared to demonstrate how the novels and the stories which contain elements of the Alevism and the Bektashism, and writen between 1923-1980 have these elements. There are many studies about the Alevism and Bektashsim. How this subject was dealt in literature was the subjcet of this thesis.

In the introduction, methods, materials us, and our purpose are given. In ‘the Overview of the Bektashism and the Alevism’ part, information about the history of the Bektashism and the Alevism are given briefly. In ‘What is Alevism?’ and ‘What is Bektashism?’ parts, the definition of these terms are discused.

In ‘the Research’ part whic is the main part of our study, how the elements about the Alevism and the Bektashism, which were identified by ranking in chronological order from 1923 to 1980, wered. The stories were examined under different headings. In ‘the Result’ part, conclusions were stated.

Key Words: Turkish literature, novel, story, Alevi, Bektashi, Qizilbash.

ÖN SÖZ

Türk kültürü, tarihi asırlar öncesine dayanan köklü bir kültürdür. Bu kültür, içine kapalı, sadece kendine özgü bir kültür olarak kalmamış, başka kültürlerle de etkileşim içine girmiştir. Bu etkileşim sonucunda da yeni sentezler oluşmuştur.

Türk kültürü, kendi öz değerlerini odak nokta yapmak suretiyle iletişim haline girdiği toplumlardan yeni kültürel özellikler kazanmıştır. Türkler, tarih boyunca, diğer toplumlarla sürekli iletişim halinde bulunmuştur. İletişime girdikleri toplumların kültürel değerlerini, dini inanışlarını, örf ve âdetlerini alarak kendilerine özgü hale getirmişlerdir. Bu sebeple Türk kültürü, durağan kalmayıp bir hücrenin bölünüp çoğalması gibi sürekli hareket halinde olmuş ve gelişmiştir.

Her zaman hareket halinde ve diğer toplumlarla iletişim içerisinde olan Türkler, dini yönden de diğer toplumlardan etkilenmiştir. Bir zaman Brahmanizm, bir zaman Şamanizm, bir zaman da Gök Tanrı dinini benimsemiş olan Türk milleti, Müslümanlarla tanıştıktan sonra da İslam dinini benimsemiştir. Türkler, İslam'ı tanırken Hz. Ali'yi tanımış ve Hz. Ali'nin kahramanlıklarına, yiğitliğine hayran olmuştur. Hz. Ali'nin yiğitliği, Türk milletinin kahramanlık duygularını okşarken Hz. Ali'ye ve ehlibeyte yapılan zulümler de Türkleri duygusal yönden etkilemiştir. Bu süreçten sonra da Türk milletinin Hz. Ali'ye bağlılığı ve sevgisi artmıştır.

Ehlibeyit ile tanıştıktan sonra İslam'ı da tanıyan Türkler, geçmişten bu yana getirdikleri, âdetler, gelenekler, inançlar (Şamanizm, Brahmanizm, vb.) ve göreneklerle İslam dinini birleştirerek bir sentez oluşturmuştur. Bu sentezin adına da Alevilik denmiştir.

Alevilik, Türklerin İslam dini ile tanışmasından bu yana, Türk kültürü içerisinde önemli bir yönü oluşturdu. Özellikle sözlü bir geleneğe dayanan bu inanca mensup

ozanlar, âşıklar, şairler; şarkı, şiir, türkü ve benzeri edebi türlerle kültürel bir zenginlik meydana getirdi.

Son dönemlerde Aleviliği ve Bektaşiliği anlama ve anlatma adına pek çok şey yapıldı, pek çok eser yazıldı. Bu eserlerin çoğu Aleviliğin ne olduğu, Aleviliğin tarihi, Alevilerin yaşadıkları zulümler gibi konuları ihtiva etmektedir. Bu tür eserlerin sayısı pek çoktur. Bununla birlikte Alevilerin sosyal hayatta ne durumda olduğunu inceleyen araştırma yok denecek kadar azdır. Bu durum bizi, toplumun yaşadıklarına bir şahit olan edebi eserlere yöneltti. Roman ve öykülerin bu konuya farklı bir bakış getireceğine dair inancımız da bizi böyle bir çalışmaya sevk etti.

Çalışmamıza, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren eserleri tespit etmekle başladık. Bu aşamadan sonra eserleri kronolojik bir sıraya koyduk, sonra Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurların eserlerde hangi yönlerle ele alındığını belirttik. Sonuç olarak böyle bir eser ortaya çıktı.

Bu tür çalışmaların toplumsal ve kültürel bir öneme haiz olduğu tartışmasızdır. Böyle bir çalışmanın ortaya çıkması, şüphesiz ki bazı yol gösterici ve yardımcılara bağlıdır. İşte, bu çalışmanın ilhamını vererek konunun belirlenme aşamasıyla birlikte her safhada, paha biçilmez yardımlarını benden esirgemeyen, süreç boyunca bilgi ve birikimleriyle her an yanımda olan kıymetli ve muhterem hocam Doç. Dr. Zekeriya BAŞKAL’a en kalbi duygularla teşekkür ediyorum.

Yine çalışmam süresince benden maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen, üzerimde birçok emeği bulunan hepsi birbirinden değerli Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünün değerli öğretim üyelerine yürekten teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ

Bir toplumda meydana gelen edebi eserler, o toplumun edebi zevkini, sanat seviyesini, sanat anlayışını yansıttığı gibi toplumun meşgalelerini, sorunlarını, eğlence ve matemlerini de gösterir. Bir edebi eserin sosyal hayattan hiç etkilenmeden meydana getirilmiş olması söz konusu olamaz (Baydar, 2002: 62). Bir yazar, eserini oluştururken yaşadıklarından, duyup gördüklerinden eserine bir şeyler katabilir. Kısacası yazarın hayatı eserine yansıyabilir. Bir edebi eserin sosyal hayatı yansıtması, kimi zaman doğrudan doğruya olurken kimi zaman da dolaylı olarak cereyan eder. Bilindiği gibi, edebi eserler, içinden çıkmış olduğu toplumun yaşadıklarının, acılarının, sevinçlerinin yansıdığı bir misyona sahip olduğu gibi "norm, tutum, davranış, gelenek ve görüngüleri yansıtan" bir ayna işlevine de sahiptir (Alver, 2006: 18). Edebi eserlerde söz konusu olan hadiselerin tamamen gerçeklerle bağlantılı olduğu söylenemeyeceği gibi büsbütün gerçeklerden uzak olduğu da söylenemez. Hadiselerin yansıtılışı, eserin meydana getirildiği dönemin şartlarına ve yazarın tutumuna göre değişiklik gösterebilmektedir, bu yüzden bazen gerçekler olduğu gibi yansıtılamamakta ve edebiyat "kırık bir aynadır" ifadesi doğrulanmaktadır (Eagleton, 1970: 70).

Edebiyat incelemelerinde söz konusu olan eserler, sosyolojik yönden değerlendirmeye tabi tutulduğunda bir milletin edebi zevkinin ve anlayışının durumunu göstermekle beraber bu alandaki ilerlemenin zaman içinde nasıl bir seyir gösterdiğini de ortaya koyar. Bir dönemde ele alınmış eserler panoramik olarak o dönemin şahidi, "çağının tanığı / belgesi" (Parla, 2000: 14) durumunda olması, edebiyat sosyolojisi açısından ele alındığında toplumların hissi durumları, korku ve sevinçleri, dini ve kültürel yaşayışları ve benzeri hallerinin izahı hakkında ipucu verdiği için büyük önem arz eder.

Toplumların medeniyet katmanları meydana gelirken sahip oldukları kültürel farklılıklar, dini anlayışlar ve dini yaşayışlar bu katmanlar arasında birer zenginlik ve yapı taşı olarak yerlerini alır. Bizim toplumumuzda da "Alevilik-Bektaşilik" böyle bir misyonu üstlenmiş kültürel / dini değerlerden birisidir. Türkler, Müslümanlığı kabul ettikten sonra İslam'a ait pek çok değeri benimsemiştir. Benimsenen bu dinin farklı şekillerde yorumlanması sonucu Sünniliğin yanında Alevilik, inanç kültürü olarak dini hayatta yerini almıştır (Erseven, 2005: 6). İşte, İslam'la ilk tanıştıkları dönemlerde, at üstünde göçebe bir hayat tarzı yaşayan Türkler, kahramanlıklarıyla bilinen Hz. Ali'ye hayranlık duymuş, zamanla da Türk milletinin bir kısmı, kaynağı Hz. Ali olan Aleviliği benimsemiştir. Bu durumda, Ahmet Yesevi ve ondan ilham alan dervişler büyük rol oynamıştır. O dervişlerden biri de Hacı Bektaş Veli'dir. Burada şunu anekdot olarak verebiliriz:

> Hz. Ali, bütün Müslümanlarca sevilen ve sayılan bir İslam büyüğüdür. Daha Hz. Muhammet'in yaşadığı yıllarda bile Hz. Ali'yi seven bir grup, bir Ali taraflısı (Şi'ası) vardı. Çocuk yaşında, erkeklerden ilk Müslüman olan Hz. Ali'dir.
>
> Hz. Pir Hacı Bektaşı Veli, Ahmet Yesevi Dergâhı'ndan Anadolu'ya gelmiş, adım adım, oba oba gezerek Bektaşiliğin esaslarını talim etmiştir. Hz Pir evlenmemiştir. Doğum ve ölüm tarihleri üzerinde çok fikirler ortaya atılmıştır. Bu tarihler arasında kırk-elli yıl kadar farklar vardır (Aydın, 2006: 61).

Zaman içerisinde Alevilikle alakalı birçok hadise cereyan etmiş, bu hadiseler Aleviliği göz ardı edilemeyecek sosyal bir konu haline getirmiştir. Alevilik, sosyolojik bir mevzu olduğu için sosyal olaylarla sağlam bir ilişki içerisinde olan edebi eserlerde yer yer ele alınmıştır. Bu konunun edebi metinlerde ele alınması ise eserlerin kaleme alındığı döneme bu eserleri bir nevi şahit yapmıştır. Eserlerde yer alan Alevi tasvirleri, Alevilerin toplum içindeki konumu, Alevilere yönelik isnatlar ve iltifatlar, o dönemde

onlara olan bakış açısını gösterir. Edebi eserlerde verilen her şeyin bütünüyle doğru olduğu savunulamaz, ancak bu tespitlerin edebiyat sosyolojisi ve tarih açısından önemli bir ipucu olabileceği de göz ardı edilemez. Öte yandan yapılan tespitlerin, yazarların bu konuya olan bakışını ve bu konunun zihin dünyalarında nasıl bir yere sahip olduğunu ortaya koyduğu da inkâr edilemez. Bununla birlikte yazarların, eserlerinde Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer verirken ilhamlarını içinde bulundukları toplumsal ortamdan almış oldukları da bir gerçektir (Uyanık, 2012: 62). Bazı yazarlar ise eserlerine yer yer siyasi, dini veya ideolojik kimliklerini yansıtmışlardır (Erseven, 2005: 15, 29, 36, 103, 126, 128). Yani bir kısım Alevi yazarlar, Alevi taraftarı bir bakış açısı sergilerken bir kısım Sünni yazarlar da Sünni taraftarı bir bakış açısı sergilemişlerdir.

Uzun bir süredir ülkemizde tartışılan problemlerden biri olan Alevilik-Bektaşilik mevzusunun edebiyata nasıl yansıdığı, önemli bir konudur. Edebiyat eserleri itibariyle bu konuda yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Sosyal bir olgu olan bu mesele popülerliğini her zaman koruduğu halde cevap bekleyen bir sürü sorunun da muhatabıdır. Toplumla bu kadar alakalı olan böylesine önemli bir konunun açıklığa kavuşturulması adına bir adım da biz atmak istedik. 1923-1980 tarihleri arasında kaleme alınan edebi eserleri taradık, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren eserleri ve bu konu üzerine yapılmış araştırmaları tespit ettik. Söz konusu araştırmaların tek bir bakış açısıyla yüzeysel olarak ele alındığını gördük.[1] Biz, sadece 1923'ten, yani Cumhuriyetin ilanından 1980'e (12 Eylül İhtilali) kadar olan zaman diliminde yazılmış

---

[1] Yaptığımız araştırmalara göre Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurların roman ve öykülerde nasıl yansıdığını tek taraflı ele alan çalışmalar şunlardır:
Erseven, İlhan Cem, *Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler*, İstanbul, Alev Yayınevi, 2005;
Uyanık, Zeki, *20. Yy. Türk Edebiyatında Alevi-Bektaşi Unsurların Negatif Temsil Edildiği Bazı Eserler*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 2012, 62.
Burada İlhan Cem Erseven'in taraflı davrandığı ve nesnellikten uzaklaştığı görülmektedir. Bu eserde: "zaten bir devrimcinin yapması gereken budur", "kimi aydın geçinenler", "Alevilere iftira atılmıştır" gibi kişisel ve taraflı ifadeler sık görülmektedir. Zeki Uyanık da Alevi-Bektaşi unsurları negatif olarak işleyen eserleri incelemiştir.

roman ve öykülerde, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurların nasıl işlendiğini ele aldık. Temel aldığımız asli kaynaklar, bahsettiğimiz tarihler arasında yazılmış ve Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren on beş roman ve yedi de öyküdür. Şüphesiz, biz burada bu tür eserlerin hepsine ulaştığımız iddiasında değiliz, bizim ulaşamadığımız veya tespit edemediğimiz eserlerin de varlığı mümkündür.

Ülkemizde, 1923 yılında yeni bir devlet kurulmuş, siyasi hayat ile birlikte birçok şey de değişmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra "laik" bir devlet anlayışı benimsenmiş, bu anlayışla beraber, kapalı bulunan birçok konu, daha rahat gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. İlerleyen dönemde tek parti iktidarı, çok partili hayata geçiş ve meydana gelen darbe ve ihtilaller, her meselede olduğu gibi sosyolojik konularda da dalgalanmalar meydana getirmiştir. Bu süreç, Alevilik konusunda kimi zaman daha gür bir sesin çıkmasına sebep olurken kimi zaman da çıkan bu sesi iyice kısmıştır. Bu da edebi metinlere yansımıştır.

Cumhuriyet döneminde kurulan Köy Enstitüleri ile köye ve köylüye yöneliş başlamıştır. Köy Enstitülerinden eğitim alan bazı köylülerden yazarlar çıkmış, bu durum halkın yaşayış ve anlayışını edebi metinlere taşımaya başlamıştır. Netice olarak edebiyat yapıtlarında halk kültürü, kendini daha canlı göstermeye başlamıştır.

Ülkemizde 1950'lere kadar Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların çok az sayıda olduğunu ifade etmek mümkündür, ancak Demokrat Parti döneminde Alevilik ve Bektaşilik üzerine yapılan çalışmaların yoğunluk kazandığı görülmüştür.[2] Bu tarihlerde Hasan Basri Erk, M. Halit Bayrı ve Ziya Şakir Soku gibi isimler Alevilik üzerine çalışmalar yapmıştır.[3] 1960'lı yıllarda bu konunun üzerine yapılan çalışmaların

[2] 1950 öncesinde yapılan çalışmalarla alakalı, Abdulbaki Gölpınarlı; Fuat Köprülü; Yusuf Ziya Yörükan gibi araştırmacıların ismi zikredilebilir.
[3] Söz konusu çalışmalardan bazıları şöyledir:

yoğunluk kazandığı, Kemal Tahir ve Yusuf Ziya Bahadınlı gibi yazarların romanlarında Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurları yansıttığı görülmüştür.[4]

Biz, çalışmamızda "Alevilik ve Bektaşilik"in romanlarımız ve öykülerimizde ele alınışını inceleyeceğiz. Ele aldığımız zaman aralığı (1923-1980) her ne kadar Aleviliğin konu olarak çok az işlendiği bir aralık olsa da büyük bir ehemmiyete sahiptir (Erseven, 2005: 6). Çalışmada belli tarihleri seçmemizdeki amacın inceleme alanını daraltarak çalışmayı daha verimli hale getirmek olduğunu ifade edebiliriz. Çalışma alanını Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarih ile 1980 arasında sınırlamaya bizi iten diğer sebep ise yeni bir devletin kurulmuş olması ve 12 Eylül 1980 ihtilalidir.

Roman ve öyküleri ele aldığımız bu çalışmamızda, şiir ve oyunlara değinmeyeceğiz. Alevilik-Bektaşilik konusunun şiirdeki yansıması tek başına incelemeye değecek kadar geniş bir malzeme teşkil etmektedir. Alevi-Bektaşi edebiyatının halk ozanları tarafından sözlü olarak oluşturulduğu düşünüldüğünde bu daha net anlaşılacaktır. Bu konuda şu ifadelere yer vermek isabetli olacaktır:

> Alevi-Bektaşi edebiyatının günümüze taşınmasında en büyük araç, sözlü gelenek olmuştur. Yüzyıllardır Alevi-Bektaşi tekke şiirinin yaratıcıları olan halk ozanlarının, âşıklarının nefesleri, deyişleri köy odalarında, cemlerde dilden dile, kulaktan kulağa hep aktarılmış ve böylece günümüze dek gelmiştir (Erseven, 2005: 7).

Çalışmamızda, konuları mümkün mertebe bilimsel bakış açısıyla ele aldık. Elimizden geldiğince nesnelliğe bağlı kalarak şahsi yorumlardan uzak durduk. Örneğin "mum söndü" meselesine değindiğimiz bölümde, bu işin iftira veya hakaret olduğu veya

---

Soku, Ziya Şakir, *Hz. Ali ve Öğütleri,* İstanbul Maarif Kütüphanesi, İstanbul, 1950; Erk, Hasan Basri, *Tarih Boyunca Alevilik*, Varol Matbaası, İstanbul, 1954; Bayrı, M. Halit, *Bergama'da Alevi Gelini ve İnançları*, Teknik Kitap ve Mecmua Basınevi, İzmir, 1957.

[4] Bu eserler şunlardır: Tahir, Kemal, *Bozkırdaki Çekirdek*, Remzi Kitabevi, İzmir, 1967; Bahadınlı Yusuf Ziya, *Güllüceli Kazım,* Hür Yayınevi, İstanbul, 1965.

doğru / yanlış olduğu üzerinde durmaktan ziyade, "mum söndü" eserde nasıl bahis mevzuu olmuşsa onu yansıtmaya çalıştık. Çalışmamızda, doğrudan doğruya eserler üzerinden değil, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili kavramlar üzerinden hareket ettik. Alevilik ve Bektaşilikle ilgili kavramları, Alevilikle alakalı şahsiyetleri ve unsurları esas aldık. Örneğin "mum söndü" kavramını ele alarak eserlerde nasıl işlendiğini tespite çalıştık. Mesela bir eser "mum söndü" vakasının var olduğuna dair mesaj verirken bir başka eser bu hadisenin iftira olduğunu ifade etmişse biz bunu gösterme gayretinde olduk. Eserlerin, yazıldığı döneme göre konuyu nasıl işlediğini tespite çalıştık. Bu yüzden incelememizde, eserlere kronolojik sıraya göre yer verdik. Alevilik ve Bektaşilik kavramlarının eserlerde nasıl kullanıldığını ve tarihi şahsiyetlerin ne şekilde temsil edildiğini irdeledik. Alevilik-Bektaşilik hakkındaki iddiaları, Alevi-Bektaşi tiplerin eserlerde nasıl yansıtıldığını ve Alevilik-Bektaşilik hakkındaki söylenenleri inceledik.

Çalışmamızda, Mehmet Kaplan'ın *Hikâye Tahlilleri,* Berna Moran'ın *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, II, III* serisinden ve İlhan Cem Erseven'in *Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler* adlı eserinden faydalandık. Ana gayemiz, tespit mahiyetinde olduğu için örneklendirmeye özen gösterdik, bunu yaparken örnek karmaşasına mahal vermemek adına özgün ve çarpıcı örnekleri seçtik. Verdiğimiz örnekleri eserlere göre kıyas ettik. Örneğin, Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* adlı eserinde Alevilik "maskaralık" olarak ifade edilirken Yusuf Ziya Bahadınlı'nın *Güllüceli Kazım* adlı eserinde Aleviler, "çağdaş ve modern" olarak nitelenmektedir, biz edebi eserlerdeki verileri gösterme gayretinde olduk. Yekûn tutmayan verileri bir başlık altında topladık, örneğin *Tarihi Şahsiyetler*'i incelediğimiz bölümde Yavuz Sultan

Selim'i bir başlık altında incelerken Ahmet Yesevi ve Şah İsmail'e *Diğer Şahsiyetler* başlığı altında yer verdik. Verileri aldığımız kaynakları ise metin içerisinde gösterdik.

1923-1980 yılları arasında yayımlanmış Türk romanı ve öyküsünde Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurları incelediğimiz bu çalışmamızda, sistemli, kapsamlı ve açıklayıcı olmaya çaba gösterdik. Bu çalışmanın literatüre bir katkı sağlamasını, konuyla ilgilenen araştırmacılara yardımcı olmasını gaye edindik. Çalışmamızın, Alevilik-Bektaşilik konusuna, araştırmacıların dikkatini çekerek bu noktada daha kapsamlı araştırmaların meydana gelmesine katkı sağlaması, bizim açımızdan sevindirici olacaktır.

2. ALEVİLİK ve BEKTAŞİLİĞE GENEL BİR BAKIŞ

Tarih boyunca İslam dini, sosyal, kültürel ve siyasal nedenlerle çeşitli şekillerde yorumlanmıştır. Mezheplerin ortaya çıkışı, bu tür yorumlar sonucunda meydana gelmiştir (Zehra, 2013: 17). Dinin birtakım kültürel algılara, geleneksel anlayışlara, örf ve âdet alışkanlıklarına göre yorumlanması, bu yorumların zamanla inanç biçimi şekline gelmesi, çeşitli dini anlayışları ortaya çıkarmıştır. Alevilik-Bektaşilik inanışı, dinin farklı bir açıdan yorumlanması sonucu ortaya çıkmış bir inanıştır (Zelyut, 1994: 34; Öz, 2008: 245). Bireylerin, eski alışkanlık ve âdetlerini tümden söküp atmasının mümkün olmadığı gibi toplumların da âdet, gelenek, inanç ve anlayışlarını bir kenara koyarak yeni kabul ettikleri inanış şekline göre hareket etmeleri mümkün olamaz. Hâl böyleyken eski ve yeninin birbirini etkilemesi sonucu ortaya özde aynı, ama şekilde farklı inanış ve anlayış biçimleri çıkar.

Türk toplumunun, siyasi, sosyal, kültürel ve edebi hayatında Alevi-Bektaşi anlayışı, inkâr edilemeyecek derecede öneme sahiptir. Alevi-Bektaşi düşüncesi, kendine özgü bir hayat tarzı, inanç şekli ve felsefi yapısı, âdet, gelenek ve görenekleriyle büyük kitlelere nüfuz etmiştir. Bu düşüncenin, eski gelenek ve inanış biçimleriyle, mesela Şamanizm, Gök Tanrı inancı ve Budizm gibi inançlarla katışarak ortaya çıktığını ifade edenler olmuştur.[5] Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra eski inanç sistemlerini bazı tarikatlar içinde sürdürmüştür. Alevi-Bektaşi geleneğinde, eski Türk inanç ve âdetlerinin diğer tarikatlara oranla daha çok yer tuttuğu ifade edilmektedir.[6] Örneğin Baki Öz, Fuat Köprülüyü kaynak göstererek Alevilik ve Bektaşiliğin kuralları arasında

---

[5] İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, Çev: T. Alptekin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, 32; Balkız, Ali, *Diyanet'in Kapısına Kul Olmak*, Pir Sultan Abdal Dergisi, 1992, 1; Aydın, Ayhan, *Akademisyenlerle Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri,* Horasan Yayınları, İstanbul, 2006, 253. v.d

[6] Küçük, A., Küçük, M., *Türkistan'tan Türkiye'ye Alevilik-Bektaşilik*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, 75; Erman, Artun, *Alevi-Bektaşi Edebiyatına Genel Bir Bakış*, http://www.turkuler.com/yazi/alevibektasi.asp. [24. 04. 2014];

yer alan el-dil-bel kuralının Manihaizm kökenli olduğunu ifade eder (Öz, 2008: 51). Ahmet Yaşar Ocak da el-dil-bel kuralının Manihaizm'de "üç mühür" adı altında aynen yer aldığını, cem törenlerinin de Şamanist ve Manihaist kökenli olduğunu ifade eder. Ahmet Yaşar Ocak, cem törenleri hakkında: "Eski Şamanist, Manihaist ve Budist dualarının, ilahilerinin yerini nefesler, kopuzuyla ilahiler okuyup ayini yöneten şamanın yerini, sazıyla nefes okuyan dede almıştır" der (Aydın, 2006: 35).

Geçmişten bu yana, dedeler, babalar ve ozanlar vasıtası ile şiirler, türküler, mitolojik hikâyeler ve menkıbelerle günümüze kadar gelmiş olan Alevi-Bektaşi inanışı etrafında çeşitli yorumlar yapılmıştır. Alevi-Bektaşi inanışının köklerini, birçok araştırmacı, göçebe Türkmenlere dayandırmaktadır. Bu açıdan aşağıdaki ifadeler önem arz etmektedir:

> Araştırmacılar, Aleviliğin kökenini 9. yüzyıldan itibaren İslam dinine girmeye başlayan, daha çok eski inançların etkisi altında bu yeni dini, kendi sosyo-ekonomik yapısıyla bağdaştırmaya çalışan göçebe Türkmenlerin tarihine dayandırırlar. İslamiyet'i yeni kabul etmeye başlayan Orta Asya Şaman Türkleri, kitleler halinde İran üzerinden Anadolu'ya göçmüşlerdir. Yüzyıllarca devam eden göçle birlikte Anadolu'ya gelen burada bulunan yerli kültür ve dinlerden özellikle de İran'daki Şiiliğin ehlibeyit temalarından etkilenen Türkler, öğrendikleri yeni İslami bilgilerinin yanında eski kültürleri olan Şamani inanç ve geleneklerine de bağlı kalmışlardır (Yılmaz, 2009: 189).

Edebiyat tarihi, kahramanlık destanları ile dolu olan Türk milleti, İslam'a girmeye başladıktan sonra, yiğitliğiyle, kahramanlığıyla tanınan, Hz. Muhammet'in "Ali gibi yiğit yoktur" iltifatına mazhar olan Hz Ali'ye büyük hayranlık duymuştur. Tabii bu durumda, Horasan çevrelerine gelerek İslam'ı tanıtan ehlibeyit mensupları büyük rol oynamıştır. Çünkü Hz. Halit Bin Velit de kahramanlıkları ile meşhurdu ama halk arasında Hz. Ali kadar taraftarı olmamıştır.

Ehlibeyit ve yandaşlarına yönelik zulüm ve baskılar, özellikle “Kerbela” katliamından sonra şiddetini iyice artırmıştır. Miladi 742 yılında, 10. Emevi halifesi Abdülmelik bin Hişam’ın 4. İmam Zeynel Abidin’in oğlu “Zeyd’i Şam’ın doğu kapısına asması”, ehlibeyte yönelik zulmün bir göstergesidir, bu tarihlerden sonra iyice artan zulüm karşısında ehlibeyit ve mensupları yavaş yavaş göç etmeye başlamıştır. Bu göçler, özellikle Horasan ve Anadolu’ya doğru olmuştur (Küçük, 2011: 15). Ehlibeyit ve mensupları, buralardaki halkla kaynaşarak bunlarla kendi inanç ve kültürlerini paylaşmıştır. Diğer taraftan, Orta Asya’dan Batı’ya doğru göç etmekte olan Türkler, ehlibeyit ile karşılaşmış ve onlardan İslam dinini öğrenmiş, böylelikle Hz. Ali’yi de tanımıştır (Yalçın, 2012: 162).

Türkler, yiğitlik ve kahramanlık duygularının tesiriyle Hz. Ali’ye büyük bir sevgi beslemiştir. Bu sevgiye Hz. Muhammet’in “ehli beytimi benim için sevin” şeklindeki hadisi de katkı sağlamıştır. Türkler arasındaki bu sevgi bir kutsallık kazanmış ve nesilden nesile aktarılmıştır. Türk milleti arasında Hz. Ali’nin kahramanlıkları destansı bir eda ile anlatılmış, bu anlatılardan “cenkname”ler gibi edebi türler ortaya çıkmıştır.

Zaman içerisinde, Kalenderilik ve Haydarilik gibi anlayış içerisindekiler, Alevilik çatısı altında birleşmiş, özellikle, 13. yüzyılda Babai isyanlarının bastırılmasından sonra bu tarikatın mensupları da Bektaşilik çatısı altına girmiştir (Öz, 2008: 198; Yaman, 2012: 102). 14. yüzyıldan sonra Hacı Bektaş Veli düşüncesi, Alevi-Bektaşi inancına mensup olanların beslendiği, dayandığı en önemli kaynaklardan birisi olmuştur. Bu tarihlerden sonra Alevi-Bektaşi algısı, Türk toplumunun hem dini hem de sosyolojik hayatında önemli bir yeri işgal etmiştir.

2. 1. ALEVİLİK NEDİR?

Alevilik, gerek anlamı, gerek erkân, adapları, gerekse de kaynakları yönüyle hep tartışılan bir konu olmuştur. Birçok inançla ilgili çeşitli tanım yapılmış olduğu gibi Aleviliğin de çeşitli tanımı yapılmış; lakin ortak bir sonuca ulaşılamamıştır. Ancak, genel görüş, Aleviliğin İslam dini çatısı altında bir anlayış olduğu yönündedir (Öz, 2008: 239).

Alevilik kavramı, terim olarak "Ali'ye bağlı", "Ali'ye ait", "Ali taraftarı", "Ali'yi sevip sayan", "Ali soyundan gelen" gibi anlamlara gelmektedir.[7] Genel olarak İslami çerçevede Alevilik, Hz. Ali'yi seven, ona her şeyde bağlı olan, Hz. Ali'ye son derece saygı gösteren anlamlarına gelirken mezhepsel olarak bakıldığında, Hz. Ali'yi en üstün sahabe olarak gören, Hz. Ali'nin Hz. Muhammet'ten sonra halife olması gerektiğine, Hz. Muhammet'in nebiliği, Hz. Ali'nin veliliği temsil ettiğine inanan, anlamlarına gelmektedir (Fığlalı, 1994: 7; Yaman, 2012: 18).

Kimine göre de Alevilik; On İki İmam'ın koyduğu kurallar çerçevesinde akıl ve mantık ilkelerine bağlı, çağına uyum sağlayabilmiş, eşitlikçi, paylaşımcı, 72 millete bir gözle bakabilen insanların mensup olduğu bir anlayıştır. Alevilik, hayatı "tanrı, evren, insan" yani "Allah-Muhammet-Ali" ile bütünleştirerek yorumlayabilmek, "On İki İmam'a ve ehlibeyte ikrar verip ikrarından dönmemek, eline-diline-beline sahip olabilmektir" (Yalçın, 2012: 167).

İncelediğimiz eserlerden hareketle, Alevilikle ilgili birçok tanım ve açıklama yapıldığı görülmektedir ama bu açıklamaların pek çoğu esas mana itibariyle birbirine yakınlık ve benzerlik gösterir. Söz konusu eserlere göre, Alevilerin; eşitlikçi, her din ve

[7] İslam Ansiklopedisi, *Diyanet Vakfi Yayınları*, İstanbul, 1989, C. 2, s. 368-369; Fığlalı, Ethem Ruhi, *Türkiyede Alevilik-Bektaşilik*, Selçuk Yayınları, İstanbul, 1994, 7; Yaman, Ali*, Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, Noktakitap Yayınları, İstanbul, 2012, 18.

insana saygı duyan, adaleti ve hoşgörüyü kendilerine temel ilke yapan, dil, din, ırk gözetmeden herkesi bir gören, laik, demokrat bir anlayışa sahip insanlar oldukları dillendirilir. İncelenen eserlerdeki tanımlardan hareketle Alevilerin, şeriatın bağnaz kurallarına takılmayarak Sünniler gibi dini, kafalarına göre yorumlamadığını, Hz. Ali'yi ve neslini Müslümanların imamı olarak sahiplendiğini ifade etmek mümkündür. Özellikle Alevi kökenli yazarlara göre Alevilik, insanın özünde Tanrıyı gören, dini, biçim ve şekil olarak değil, gerçek anlamıyla algılayan bir inanç sistemidir (Öz, 2008: 28).

Faydalandığımız kaynaklara göre Alevilikte, Hz. Ali'nin Hz. Muhammet'ten sonra halife olması gerektiği inancı vardır ama halifeliğin Hz. Ali'nin hakkı olduğu halde Hz. Ali'ye verilmediği ve ona haksızlık edildiği kabul edilmektedir. Söz konusu kaynaklara göre Aleviler, Hz. Muhammet'in Veda Haccı'ndan sonra "Gadir Hum" denen yerde Hz. Ali'yi kendinden sonra halife ilan ettiğine inanmaktadır (Yalçın, 2012: 37; Yaman, 2012: 71). Bazı eserlere göre Aleviler, halifelik hakkının Hz Ali'de olduğuna dair ayetlerin ve hadislerin olduğunu ifade ederler (Yalçın, 2012: 37). Halifeliğe Hz. Ali'nin gelmesi için Hz. Muhammet'in bir vasiyet yazdığına ama Hz. Ömer'in bunu yırttığına inanırlar (Yalçın, 2012: 42). Ne var ki, pek çok kaynakta bu iddia yer almaz (Aydın, 2006: 24).

İncelediğimiz eserler bize, Aleviliğin pek çok kolu olduğunu göstermektedir, (Öz, 2008: 197) bu kollardan bazıları Hz. Ali'nin velayeti temsil ettiğine inanırken bazıları da aşırı gitmiş ve Hz. Ali'nin ilahi özellikleri olduğuna inanmıştır. Bunlara İslam tarihinde "Gulat" denilmiştir (Öz, 2008: 181). Bir kısım insanlar, Hz. Ali'de diğer sahabe ve halifelerde olmayan ilahi özellikler olduğuna inanmıştır. Bazı insanlar da Hz. Ali'ye isnat edilen bu özelliklerde daha da ileri gitmiş, Allah'ın Hz. Ali suretinde tecelli

ettiğine inanmış ve Hz. Ali'yi bir ilah-insan olarak görmüştür. Sebeiler denilen güruh ise Hz. Ali'nin mehdi olduğunu, ölmediğini kıyametten önce ortaya çıkıp düzeni ve adaleti sağlayacağını ileri sürmüştür. Hz. Ali'ye üstün özellikler atfedilmeye Hz. Ali hayatta iken başlanmıştır. Bu durum, İbn Sebe adlı bir Yahudi'nin telkinleri ile olmuştur. Daha sonra Hz. Ali ve ehlibeyit ile akrabalığı olmayan Ebu Müslim, Ebu Mansur el-İcli gibi tarafgirlerin öncülük ettiği tenasüha, ibahaya, farzları terk etmenin caiz olduğuna ve imanın, imamı bilmek olduğuna varıncaya kadar çeşitli anlayışlara inanan birçok Alevi kolu ortaya çıkmıştır (Öz, 1997: 463; Zehra, 2013: 29, 47, 52).

İslam tarihinde meydana gelen hadiseler, ehlibeyit ve Hz. Ali tarafgirliğinin iyice belirmesine, yani kesin çizgilerle ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu hadiselerden ilki "Sıffin Savaşı" iken en önemlisi ve ikincisi "Kerbela" hadisesidir (Küçük, 2011: 6). Emevi Devleti döneminde Hz. Ali'ye yönelik olumsuz bir tavır oluşturulmuştur. Hz. Muhammet'in, Hz. Ali'ye "Ben kimin dostuysam Ali de onun dostudur"[8] gibi birçok iltifatı olduğu halde, Hz. Ali'ye yönelik içine girilen yıpratıcı tavır, bir kısım insanların Hz. Ali'ye iyice bağlanmasını sağlarken bir kısım art niyetlilerin de istismar alanı olmuştur:

> Yezid döneminde Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin (r.a) öldürüldü. Hz. Hüseyin (r.a.) ve kardeşi (Hz. Hasan (r.a.)) hadiste belirtildiğine göre, cennet gençliğinin efendileri idiler. Zalimce öldürülüp kanı heder edildi. Bu arada herhangi bir dini yasağa riayet edilmedi. Hz. Hüseyin (r.a) ve Hz. Ali (r.a.)'nin kızları, Yezid b. Muaviye'ye cariye olarak alındılar. Onlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kızının, O tertemiz Peygamber soyunun kızları idiler!..
>
> İnsanlar bunu gördüler ama engel olmaya, değiştirmeye güç yetiremediler. Öfkelerini içlerine atıp kendilerine hâkim oldular. Ama acıları gittikçe arttı. Bunun sonucu olarak, Emevilerin aşırı eziyet verdiği bu insanları takdir ederken aşırıya kaçtılar (Zehra, 2013: 45).

---

[8] Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları: 12 / 466.

Kaynaklara göre; Hz. Ali'nin ölümünden sonraki gelişmeler, özellikle Kerbela olayı, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi, ehlibeyit ve mensuplarının siyasi bir görüş çevresinde toplanmasına yol açtı. Bu topluluk, sonraları Şia (Şiilik) adını alan ve daha çok İran'da gelişen bir inanç sistemine kaynak oldu. İslam ordusunun doğuya doğru ilerlediğini gören İran, bağımsızlığını kaybedeceğini anlayınca, İslam'ın içinde doğan ve gelişen Hz. Ali taraftarlığını, yani Şiiliği bir kurtuluş aracı olarak görmüştür. İran'da olduğu gibi Mısır gibi ülkelerde de İslam'a ve Araplığa karşı Şiilik bir koz olarak kullanılmıştır. Zamanla Şia inancına İran, Hint ve Yunan kökenli eski din ve inançlar da katılmıştır (Eyüpoğlu, 1980: 456; Öz, 2008: 196-198; Yaman, 2012: 37).

İncelediğimiz eserlere göre Alevilik, eski ve yeni inançların mecz olmuş şeklidir. Bu eserlere göre Alevilik, kendi çatısı altında pek çok tarikatı barındırmaktadır, ayrıca Anadolu Aleviliği, İran etkisinde olmakla beraber farklılık arz eden yönlere de sahiptir. Değerlendirilen eserlerden hareketle Anadolu Aleviliği sadece Bâtıniliğin devamı değil, Haydari, Yesevi, Kalenderi gibi tarikatların da izlerini taşır. Bu eserlere göre Alevilikte tenasüh, hülul gibi anlayışlarla birlikte eski Türk inançlarına ait ayinler de görmek mümkündür (Balkız, 1992: 6; Öz, 1997: 119; Aydın, 2006: 134, 253; Yaman, 2012: 103).

Alevilik sözlü bir kültüre sahiptir, Aleviliğe ait değerler, halk ozanları ve şairleri vasıtasıyla geçmişten günümüze kadar gelmiştir. Bu kültüre ait, menakıbnameler, nefesler, Hz. Ali'nin kahramanlık hikâyeleri, şiirler halk ozanları ile elden ele taşınmıştır (Yaman, 2012: 265).

Kaynaklarda Aleviliğin çeşitli tanımları mevcuttur. Aleviliği bir düşünce, inanç veya yaşam biçimi (Öz, 1991: 46) şeklinde tanımlayanlar olduğu gibi kültür, folklor, mezhep olarak tanımlayanlar da olmuştur (Öz, 2008: 28). Atilla Özkırımlı, Ethem Ruhi

Fığlalı gibi araştırmacılar Aleviliğe, “Şii-Bâtıni bir mezhep” derken Abdulbaki Gölpınarlı, Aleviliğin Şiilikle alakasının olmadığını belirtmiştir. İsmet Zeki Eyüpoğlu ve Cahit Tanyol gibi araştırmacılar da Aleviliği Şiiliğin bir kolu olarak tarif etmişlerdir (Öz, 2008: 178). İlhan Başgöz ve Fuat Bozkurt, Alevilik ve Bektaşiliğin ayrı, Bektaşiliğin tarikat olduğunu belirtmiş; Mehmet Eröz, İsmet Zeki Eyüpoğlu gibi araştırmacılar da Alevilik ve Bektaşiliğin aynı olduğu görüşünü savunmuşlardır. Bedri Noyan, Alevilik-Bektaşilik hakkında “İslam bağlamında bir din” görüşünü beyan ederken M. Naci Orhan, Ali A. Varlık gibi isimler de Aleviliğin ayrı bir din olmadığı görüşünü savunmuştur (Öz, 2008: 218-239). Söz konusu görüşlerin dışında Alevilik-Bektaşilik üzerine sayısız görüşün bildirilmiş olduğu görülmektedir.

Değerlendirilen kaynaklardan hareketle dinin esasını, özünü yaşadığına inanan, hoşgörüyü ve sevgiyi kendilerine temel prensip edinen, insana Allah’ın cemali diyerek değer veren Aleviler, Hz. Muhammet’i, Hz Ali’yi, On İki İmamı ve Hacı Bektaş Veli’yi kendi inanışlarına kaynak ve dayanak göstermişlerdir.

2. 2. BEKTAŞİLİK NEDİR?

Bektaşilik, Anadolu'da 13. yüzyılda, Horasan erlerinden Hacı Bektaş Veli'den ilhamını alarak doğan bir düşünce, bir inanç sistemidir. Türk toplumunun İslam'a girdikten sonra yaşama biçimi, inanç şekli ve hayat görüşü değişmiştir. Türkler, göçlerle Anadolu'ya geldiler, burada hem Orta Asya kültürü hem İslam kültürü hem de Anadolu kültürünün senteziyle yeni inanç şekilleri, tarikat sistemleri oluşturdular (Bozkurt, 1993: 138).

Elde edilen verilere göre, Anadolu'da, 1240 yılında bastırılan Babailer isyanından sonra, intisap edecek yeni bir tarikat arayışına giren Babai mensupları için, hoşgörüsü ile büyük bir ilgi odağı haline gelmiş olan Hacı Bektaş Veli, ilk adres olmuştur. Babailerle birlikte bazı tarikatlardan gelen insanların Hacı Bektaş Veli çevresinde toplanmasıyla Bektaşiliğin ilk temelleri atılmıştır. Zamanla Bektaşiliğin Anadolu Aleviliği ile bütünleşmesinden dolayı, Bektaşilik, Anadolu Aleviliğinin tarikat olarak kurumlaşmış hali diye de tanımlanmıştır.[9]

Alevilikte olduğu gibi Bektaşiliğin de pek çok tanımı yapılmıştır. Baki Öz, Bektaşiliği şöyle tanımlar: "Bektaşilik, kâmil insanı yetiştirmeyi amaçlayan bir toplum felsefesi ve inancıdır. Bektaşilik, sufiliğe / tasavvufa dayalı, Bâtıni özellikler taşıyan heterodoks bir öğretidir." (Öz, 1997: 462). Bektaşiliği, Alevilikle birlikte gören genel bir görüş vardır, bu konuda Ahmet Yaşar Ocak şöyle der:

> Bektaşilikle Alevilik arasında inanç esasları ve bazı ritüeller bakımından fazla bir fark yoktur. Ancak Bektaşilik, Kalenderiliğin bir şubesi olan Haydariye Tarikatı'nın içinden Hacı Bektaşı Veli kültü etrafında gelişmiş bir tarikat olarak kurulduğu için, biçim olarak hemen bütünüyle öteki İslam tarikatlarıyla aynı yapıyı sergiler. Tıpkı onlar gibi Bektaşiliğin de

---

[9] Yaman, Ali, *Alevilik-Kızılbaşlık Tarihi*, Nokta Kitap, 2012, 103; Erman, Artun, *Alevi-Bektaşi Edebiyatına Genel Bir Bakış*, http://www.turkuler.com/yazi/alevibektasi.asp. [24. 04. 2014].

> tekkeleri, bu tekkelerin başında şeyhleri ve onların etrafında da müritleri vardır. Yine öteki tarikatlarda olduğu gibi, Bektaşilikte de bir hiyerarşi söz konusudur. Her isteyen, belli şartları yerine getirmek kaydıyla Bektaşi olabilir (Aydın, 2006: 35).

Alevilik ve Bektaşiliğin aynı olduğunu ifade edenler olduğu gibi söz konusu kavramların birbirinden ayrı olduğunu da ifade edenler olmuştur. İlhan Başgöz ve Fuat Bozkurt bu görüşü paylaşanlar arasındadır. Abdulbaki Gölpınarlı ve Lütfi Kaleli ise Bektaşiliğin "Bâtıni bir tarikat ve "Melami" kökenli olduğu görüşündedir (Öz, 2008: 120-135).

Bektaşilik hakkında bir dedebaba olan Doç. Dr. Bedri Noyan, Bektaşiliğin, kendi felsefesini kurmuş, kendi usul, adap ve erkânını belli ederek yazılı hale getirmiş, tarikat mertebelerine çıkışı yani dedebabanın vefatı halinde onun yerine halife babaların yeni dedebabayı seçme şeklini bir erkânnameye bağlamış olduğunu ifade eder (Aydın, 2006: 62). Bektaşiliğin temel dayanağı Hacı Bektaş Veli'dir. Yine Bedri Noyan, Hacı Bektaş Veli için şu ifadeleri kullanır:

> Hz. Pir Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi Dergâhın'dan Anadolu'ya gelmiş, adım adım, oba oba gezerek Bektaşiliğin esaslarını talim etmiştir. Hz. Pir hiç evlenmemiştir. Doğum ve ölüm tarihleri üzerinde çok fikirler ortaya atılmıştır. Bu tarihler arasında kırk-elli yıl kadar farklar vardır. Kitaplarda bu konuda bilgi bulabilirsiniz.
>
> Hacı Bektaş Veli Bektaşiliğin tek piridir. Bektaşilik'te bazı temel inançlar ve ahlak formülleri var. Eline, diline, beline deniyor. Bu üç yolla kimseye zarar verilmeyecek, aynı zamanda, bunlarla faydalı şeyler de yapılacaktır (Aydın, 2006: 64).

Yararlandığımız kaynaklara göre, Bektaşiliğin çeşitli tanımı yapılmış, kimi harf ve sayılara verilen önemden dolayı Hurufilikle bağlantılı demiş, kimi Halvetilikle bağlantılı demiş, kimi Şamanizm'in bir uzantısı olduğunu ifade etmiştir. Kimi de Bektaşilerin: "On bir tarikin tavlasından boşanan bizim tavlada karar kılar" sözüne

binaen, Bektaşiliğin bir kültür sentezi olduğunu ifade etmiştir (Öz, 1997: 119; Öz, 2008: 191; Küçük, 2011: 19). İslam Ansiklopedisi'nde ise Bektaşilik için, "13. yüzyılda Kalenderilik içinde teşekküle başlayıp 15. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş Veli ananeleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan tarikat" tanımı yapılmaktadır (Ocak, 1992: 373-379). Bektaşilik konusunda uzun süre çalışan Hilmi Ziya Ülken ise; Bektaşiliğin, Anadolu'ya Babailer tarafından getirildiği ve Babailiğin halefi olduğu, daha sonraları da Hurufilik ile karışarak yeni bir şekil aldığı iddiasında bulunur. Hatta Bektaşiliğin, bünyesinde çeşitli dini anlayışları toplamaya çalışan bir "syncrétisme" yani senkretizm (bağdaştırmacılık) haline geldiğini ifade eder.[10]

[10] Taşğın, Ahmet, Prof. Dr. *Hilmi Ziya Ülken'in Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları,* http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=6809 [24. 04. 2014]

3. İNCELEME

3. 1. TÜRK ROMANINDA ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK

Edebi eserler, bir topluma bazı düşünce, fikir ve yaşam tarzlarını benimsetmede kullanılan araçlardan birisidir. Roman ise bu konuda en etkili aktörlerden biri sayılabilir. Roman içerisinde her türlü konunun işlenebilmesi, romanı tercih edilen bir edebi tür haline getirmiştir. Bununla alakalı, Prof. Dr. Turan Karataş şöyle der: "Roman; yaşanan maceraları, tutkuları, insanlık tarihinin büyük olaylarını, insanı ilgilendiren her türlü konuyu işleyebilecek niteliktedir." (Karataş, 2004: 390). Bir roman, konusunu gerçek hayattan veya gerçekleşmesi mümkün olan bir olaydan alır. Bir romanın konusu, yazarının hayal dünyasında kurgulanmış olsa da gerçek hayattan tamamen kopuk olmamakla birlikte yaşanılan olaylarla örtüşen birçok özelliğe de sahiptir (Karataş, 2004: 390).

Birçok sosyolojik konu, romanlarda işlenerek topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Ramazan Kaplan bu konuda şunları nakleder: "Tanzimat dönemi (1860-1896) yazarları, Batı'ya yönelişle ortaya çıkan sosyal meseleleri, özellikle romanda işlemişlerdir." (Kaplan, 1997: 3). Edebi eserler, milletlerin sosyal, siyasal ve kültürel hayatlarının en geniş ve en çok yansıdığı metinlerdir (Koçak, 2013: 1). Türk romanının bu noktadaki misyonu ile alakalı Ramazan Kaplan; "Türk romanı ilk örneklerinden itibaren sosyal meselelere ilgisiz kalmamıştır. Hatta yazıldıkları dönemin şartları gereği, sosyal meselelerle iç içe olmuşlardır." ifadelerini kullanır (Kaplan, 1997: 5). Türk romanı içerisinde kendine yer bulan sosyolojik konulardan birisi de Alevilik-Bektaşiliktir. 1923-1980 tarihleri arasında yayımlanmış ve Alevilik-Bektaşilikle ilgili unsurlara ağırlıklı olarak yer veren on beş roman tespit ettik. Bizim tespit edemediğimiz ama bu konu ile ilgili unsurlara yer vermiş romanların da olma olasılığı mümkündür. Bu

çalışmaya dâhil edilen ve muhtevalarında Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren eserlerle yazarları şunlardır:

Sadri Ertem, *Çıkrıklar Durunca* (1931). Kemal Tahir, *Rahmet Yolları Kesti* (1957), *Yedi Çınar Yaylası* (1958), *Bozkırdaki Çekirdek* (1967). Refi’ Cevat Ulunay, *Mermer Köşkün Sahibi* (1959). Kemal Bilbaşar, *Cemo* (1963), *Memo-1* (1966), *Memo-2* (1968), (Memo-1 ve Memo-2 sonradan birleştirilmiştir). Yusuf Ziya Bahadınlı, *Güllüceli Kazım* (1965). Fakir Baykurt, *Kaplumbağalar* (1967). Yaşar Kemal, *Binboğalar Efsanesi* (1971). Ümit Kaftancıoğlu, *Yelatan* (1972). Lütfi Kaleli, *Kardeşlerin Kini* (1976). Mustafa Yeşilova, *Kopo* (1976). Yılmaz Güney, *soba, pencere camı ve iki ekmek istiyoruz* (1977). Erhan Bener, *Elif’in Öyküsü* (1980).

3. 1. 1. Alevilik

İncelediğimiz romanlarda Alevilik, çeşitli bakış açılarıyla işlenmiştir. Kimi romanda Aleviler, ahlaksız, hırsız, içki içen, soysuz ve değersiz insanlar gibi olumsuz ifadelerle tarif edilirken kimi romanda da çağdaş, modern, bağnaz olmayan gibi olumlu ifadelerle tarif edilmiştir. Örneğin, Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* adlı eserinde Aleviler, rahatça yönlendirilebilen, araştırıp düşünmeyen, Hz. Ali'nin türbesinin Adaköy'de olduğuna inanabilecek kadar saf insanlar olarak gösterilmektedir:

> Kerpiç ev, iki saatte üstünden saban geçmiş bir tarla halini aldı. Herkes bir define, bir sır keşfetmiş gibi memnundu. Herkes büyük bir yükten, büyük bir elemden, bir günahtan kurtulmuştu. Ali'nin mezarının fanilerin altından kurtulması, Alevi köyü için çok manalı idi (Ertem, 2012: 18).

1931 yılında yayımlanan *Çıkrıklar Durunca* adlı eserin girişindeki ifadeler, Aleviler hakkında olumsuz bir atmosfer çizileceğinin de işaretini verir. Bu eserde bir Alevi köyü olan Adaköy'den bahisle şöyle bir giriş yapılır:

> Tam elli iki sene evvel…
> Bir gece yarısı..
> Adaköy horluya horluya uyuyordu (Ertem, 2012: 7).

Yine, bahsettiğimiz bu algıyı sadece Adaköy için kullanmaz, çevredeki diğer Alevi köyleri de aynı durumdadır, onlar da Hz. Ali'nin türbesinin Adaköy'de olduğuna inanmış ve temennaya durmuştur. Yazar bunu: "Alevi köyleri Adaköy'ü bir kâbe gibi heyecanla, hürmetle, korku ile mukaddes bir mabedin harimi gibi derinden alaka ile yâd ettiler" diyerek ifade etmiştir (Ertem, 2012: 21).

Kemal Tahir'in *Yedi Çınar Yaylası* adlı eserinde de böyle bir yaklaşım gösterilmiş, yani Alevilerin kolayca yönlendirildiği ifade edilmiştir. Yazar, eserinin sonunda, roman kahramanlarından Abuzer ağa hakkında şunları söyler: "Abuzer ağa söz

bilenlerden birkaç kişinin de Alevilere gönderilmesini öğütlüyor, Alevi milletinin gayet tutkun olduğunu, bir dede sopasıyla hepsinin koyun davarı gibi güdüleceğini söylüyordu" (Tahir, 1958: 369).

Alevilerin saf, akılsız ve avanak insanlar olarak görüldüğü bir diğer ifade de Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* adlı eserinde yer alır. Buna göre Aleviler, avanak insanlar oldukları için dedeye hiç düşünmeden paha biçilmez armağanlar sunmaktadır: "Dedenin avanak Alevi milletinden topladığı armağanlar ki pahasına Mustafa Kemal Paşa'nın gücü yeterse yeter" (Tahir, 2006: 237). Yine burada, Alevilere "akılsız" diye hakaret edilir: "Köylü milleti tekmil ayaklanır. Sarıca'da Dede yoluna ölecek akılsız Alevi mi ararsın!" denir (Tahir, 2006: 294).

Kemal Tahir'in, *Bozkırdaki Çekirdek* adlı eserinde, Alevilere yönelik aşağılayıcı ifadeler vardır. Burada, Alevilerin akıllarıyla dalga geçilir, onların iyi bir iş yapmaları dahi akıl yağmacılığı olarak tarif edilir. Burada eserdeki şahıslardan birisi: "Ben gördüm… Sarmaşıkla bağlamışlar çakılları… Bu Alevi milleti bu kadar akıllı olmayacaktı ya… Bu herif, bu aklı kimden yağmaladı" der (Tahir, 2005: 230). Kemal Tahir'in söz konusu eserlerinde Alevilerin olumsuz bir bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir.

Lütfi Kaleli'nin *Kardeşlerin Kini* adlı eserinde, Alevilerin pasif ve korkak olduğu, haklarını arayamadığı gibi mesajlar verilir. Alevilerin, bir araya gelip ortaklaşa hareket etmekten aciz olduklarına değinilir:

> Nihat Mert'in sesi duyuldu:
>
> Sahi, niye biz böyleyiz? Yüz Alevinin arasında bir Sünni dilediği gibi konuşur, hareket eder de, yüz Alevi bir Sünninin yanında neden sus-pus olur? Ne saygısı, bal gibi çekiniyoruz, korkuyoruz a iki gözüm. Ama Alevi olarak birleşsek ne korkar, ne de çekiniriz (Kaleli, 1976: 44-45).

Yine aynı eserde gizlenmesi gereken, ayıp bir şeymiş gibi insanların Alevi olduğunu sakladığı ifade edilir. Burada görülmektedir ki, insanlar kendilerini Alevi oldukları için ezik hissetmektedir ve Alevi olduklarını da çevrelerinden saklamaktadır. Bu durum, söz konusu esere şöyle yansımıştır: "Bir kez yalanla başlamış 'yok ben aleviyim' diyememişti. Sanki aşağılık bir şeymiş gibi Alevi olmanın ezikliğini ta yüreğinde duymuş, özellikle bu yanını gizli tutmaya son derece özen göstermişti" (Kaleli, 1976: 59).

Alevilerin çok basit bir şekilde yönlendirilebildiğine dair bir başka ifade, Lütfi Kaleli'nin eserinde geçer, burada, Aleviler koyun sürüsüne benzetilmektedir. Söz konusu eserde yobazların, yani Sünnilerin, "fısıltı gazetesi çalışırsa, Alevileri peşinizde sürükleyebilirsiniz rahatlıkla" dediğine yer verilir (Kaleli, 1976: 162). *Kardeşlerin Kini'nde*, Alevilere biraz daha ılımlı yaklaşılmış, onların ezildiklerine, korkudan dolayı birlikte hareket edemediklerine ve Alevilere yönelik sürekli bir yıldırma politikasının izlendiğine değinilmiştir.

Bazı eserlerde Alevilere ağır ithamlarda ve hakaretlerde bulunulmaktadır. Aleviler "katli vacip", "ana-bacı bilmeyen" insanlar olarak görülmektedir. Aleviler, kendilerine hınç duyulan, kendilerinden nefret edilen aşağılık kimseler olarak görülüyor. Bu, söz konusu eserlere göre, Sünniler arasında vuku bulan bir hâldir. Bu durum, *Çıkrıklar Durunca*'ya şöyle yansımaktadır: "Alevi tayfası gibi zındıkların katli vaciptir. Burnunuzun dibinde bir sürü katle layık zındık var… Ey ahali ne durursunuz, silahını seven palasını bilesin" (Ertem, 2012: 97).

Toplum nazarında abes veya garip karşılanan ve küçümsenecek, bir nevi ötekileştirilecek bir durumda, kıyas olarak Alevilik kullanılmıştır. Mesela bir eserde başları ve yüzleri açık olan birilerini görenler "ya Çingene ya Alevidir" demektedir:

> —Oğlum Parlak İhsan, beri bak! Bunlarda suratlarını örtmek yok… Haa ne dersin?
>
> —Yok evet… Şu halde ya Çingen tayfasından ya da alevi milletinden (Tahir, 1958: 85).

Lütfi Kaleli'nin eserinde Aleviler, komünist ve Allahsız olmakla itham edilmektedir. Bu eserde, Sünnilerin Alevilere karşı yanlış algılarının bir eleştirisi yapılmaktadır. Burada Fikri Tekin adlı şahıs hakkında: "Yoksa daha düne kadar 'şu komünist Allahsız Alevilere ne zaman bindireceğiz?' diyerek mahalle mahalle, köy köy dolaşan kendisi değil miydi?" denir (Kaleli, 1976: 83). *Kardeşlerin Kini* adlı eserde, Alevilere komünist denilen bir başka ibare de şöyle geçmektedir: "Deminden beri sövüp duruyordu: 'Alevi lo, Kızılbaş ha! Domuz gibi düzüşür bunlar. Gomoniso lo, gomoniso. Lo valla katli vacibo…'" (Kaleli, 1976: 181). Aynı eserin bir başka yerinde bir Sünni tarafından Alevilik, anarşiyle, terörle birlikte anılır. Bütün solcu örgütlerle, Alevilerin, Alevi bir kişinin iş yerinde bir araya geldikleri ifade edilir ve o iş yeri "fesat yuvası" olarak tanımlanır (Kaleli, 1976: 264).

Mustafa Yeşilova'nın *Kopo* isimli eserinde Sünnilerin, Alevilerin kestiğinin yenmeyeceği, bir Alevinin Müslüman olabilmesi için önce Hıristiyan olması gerektiği gibi düşüncelere sahip olduğu ifade edilir. Sünni hocaların, Alevileri değersiz gördüğüne, onları namussuz ve ahlaksız olarak nitelediğine yer verilir (Yeşilova, 1978: 52). Mustafa Yeşilova'nın bu eserine göre Aleviler, mağdur insanlardır, haksızlığa uğramışlardır.

Yılmaz Güney de "*soba, pencere camı ve iki ekmek istiyoruz*" adlı romanında bu konuya değinmiştir. Bu eserde Aleviler, Sünniler tarafından "namaz kılmayan, kestikleri yenmeyen, camiye gitmeyen, ana-bacı tanımayan, pis, Hz. Ali'ye Allah

diyen" insanlar olarak görülmektedir ve bu yüzden "zaman zaman kavgaların çıktığı" ifade edilmektedir (Güney, 1978: 30).

Sadri Ertem'in "*Çıkrıklar Durunca*" adlı eserinde geçtiği gibi (Ertem, 2012: 97) Erhan Bener'in "*Elif'in Öyküsü*" adlı eserinde de hocalar vasıtası ile Alevilik aleyhinde propaganda yapılır, ancak bu eserlerde dikkati çeken, bu tür durumlara sebep olan vakaların ekonomik veya siyasi etkenler olmasıdır. *Çıkrıklar Durunca*'da, Aleviler ihtiyaçları olan kumaşları çıkrıklarla dokudukları için, Avrupa'dan getirdiği kumaşları satamayan Sıddıkzade, hocaları kullanarak Aleviler aleyhinde propagandaya girerken, *Elif'in Öyküsü*'nde de muhtar olmak isteyen Mahmut Ağa, böyle bir yöntem kullanır:

> Mahmut Ağa hükümete güveniyormuş. Sivas'tan bir hoca getirmişler. Mahmut Ağalarda kalıyormuş. Her akşam camide vaaz veriyormuş. "Aleviler gavûrdan beterdir. Komünistlerden kötüdür. Onlar Hazreti Muhammet Efendimizi saymazlar, Ali'yi Tanrı'ya ortak koşarlar, namaz kılmazlar, camiye gitmezler, oruç tutmazlar, aralarında toplanır mum söndürürler, birbirlerinin karılarıyla kızlarıyla yatarlar, sakın Alevi muhtar seçmeyin" diyormuş (Bener, 1994: 150).

Elif'in Öyküsü'nde, dikkate sunduğumuz Aleviliğe yönelik hakaretvari ve aşağılayıcı bakış açısı, şiddetini artırarak devam eder, Alevilere hakaret için "Kızılbaş" denildiği ifade edilir. Elif'in annesi, babasına Alevi olduğu için kızar, 'pis, cünüp cünüp geziyor beni de günaha sokuyor' diye hakaret eder. Elif, annesinin Sünni olduğunu ve namaz kıldığını, babasının ise Alevi olduğundan dolayı namaz kılmadığını ifade eder. Yine aynı eserde, Elif'in anlattığı bir hatırasında, Alevilere yönelik hakaretler sürer; burada, "Kızılbaş'a el sürülmeyeceği", "Alevilerin mundar" olduğu, "çingeneden beter" olduğu gibi hakaretler söz konusu edilir (Bener, 1994: 137-138).

Muhtevasında Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren romanlarda, bir diğer dikkate değer konu ise; bazı eserlerdeki Alevi şahısların Aleviliklerini gizlemesi

ve Alevi oldukları için eziklik hissetmeleri, aşağılık duygusu içerisinde olmalarıdır. Aleviliğin eski değerini kaybettiğine dair ibareler de dikkat çekicidir. Örneğin, *Rahmet Yolları Kesti* adlı romanında Kemal Tahir bir şahsa, Aleviliğin artık maskaralık olduğunu ve dedeyi kimsenin saymadığını söyletir: "Köye dede geldiği zaman bir uygun sırada 'hali-keyfiyeti' söylemeyi tasarladı. Ne fayda ki Alevilik de artık maskaralık olmuş, dedeyi sayan kalmamıştı" (Tahir, 2006: 23). Bu söylem yine devam etmektedir:

> Ben iyi yerden öğrendim. Siz Aleviler Dede'yi eskisi gibi kollamaz olmuşsunuz. Kendisi kocadı… Karı desen yirmi beşinde ya var ya yok… "Dede'nin yükü gayetle ağır," deniyor. Yeğeni de postuna sahip olacak gibi değil, marazlının biri… Hükümet bu dedelik işini sıkı tutmakta… Fazladan köylü de yüz çevirmiş. İlerisini karanlık gördüğünden çerçiliğe girişecek… Aleviliğin düzeni bozuldu Ağa, çivisi çıktı (Tahir, 2006: 200-201).

Güllüceli Kazım adlı eserde kahraman, Alevi olup olmadığı sorulunca utancından kıpkırmızı olur. Alevilik, utanılacak bir durum gibi algı oluşturulmuştur, insanlar Alevi oldukları için kendilerini bir baskı altında hissetmektedir:

> Yani Alevisin!..
>
> "………."
>
> Öyle değil mi? Güllüce Alevi değil mi?
>
> Sessizdim, utangaçtım, pısırıktım, ama elli arkadaşın ellisi de bana bakıyordu, cevabımı merak ediyordular…
>
> Hayır! Değil, Güllüce alevi değil!.. (Bahadınlı, 1965: 66).

Yine, *Güllüceli Kazım* adlı eserde kahraman, "uzun yıllardır Güllüce'li olmanın, bir Alevi çocuğu olmanın ezikliğini, üzüntüsünü duyduğunu" söyler (Bahadınlı, 1965: 103).

Kardeşlerin Kini'nde ise durum benzer şekilde işlenmektedir. Alevi bir genç, Alevi ile Sünni'nin aynı derecede ezilebileceğine ihtimal bile vermez, ezilmişliği,

ötekileştirilmeyi yalnızca Alevilere yönelik görür (Kaleli, 1976: 40). Yine aynı eserde, eserin kahramanı Aleviliğini gizler, kendisine ailesinin namaz kılıp kılmadığını soran birisine eziklik hissiyle, "kılıyor" diyerek yalan söylediğini ifade eder (Kaleli, 1976: 59).

Alevi olmanın eziklik hissi verdiğinin ifade edildiği gibi, Aleviliğin bir meziyet olduğu, Alevilerin ağırbaşlı, vakur insanlar olduğu intibaının verildiği eserler de mevcuttur. Bu durum *Çıkrıklar Durunca*'da şöyle yansır:

> Sıddıkzade'nin dükkanına mal satmak için gelen köylüler arasında Alevi dergâhı namına da Hasan gelmişti, fakat bir kenarda sessiz, durgun bir halde büzülmüştü. Ne şaklabanlık ediyor ne de gürültüye karışıyordu (Ertem, 2012: 78).

Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* adlı eserinde, olumsuz ifadelerin yanında olumlu ifadeler de yer alır. Aleviliğin maskaralık olduğu ifade edildiği gibi bunun aksi de söylenir, "Aleviliğin ikiyüzlülük olmadığı" ifade edilir (Tahir, 2006: 50, 211). Yusuf Ziya Bahadınlı'nın *Güllüceli Kazım* adlı eserinde ise romanın kahramanı, bir Alevi köyü olan Güllüce'yi anlatırken "modern, hoşgörülü" gibi övgü dolu kelimeler kullanır, Alevilerin taassuptan uzak insanlar olduğunu ifade eder:

> Bu böyle gitmemeliydi. İnsanlar ayrı ayrı yerde doğdukları için yadırganmamalıydı. Kaldı ki kendimi ayrı bir inançta saymıyordum. Ailemi, köyümü alevi olmayan öteki köylerden farklı görmüyordum. Üstelik Güllüce'nin öteki köylerden daha güzel tarafları vardı: Taassuptan biraz daha uzak, daha hoşgörür, eski Türk kültür ve geleneklerine daha bağlıydı (Bahadınlı, 1965: 92).

Fakir Baykurt'un *Kaplumbağalar* isimli romanında Aleviliğe pozitif yaklaşımlar vardır, romanın kahramanı, göğsünü gererek "Alevilerde yalan diye bir sözün olmadığını" söyler (Baykurt, 2012: 242). Lütfi Kaleli'nin eserinde de korkaklık ve

çekingenlik Aleviliğe yakıştırılamaz, bir şahıs korkaklığından dolayı etrafındakilerce kınanır ve "bir de Alevi olacaksın" diye eleştirilir (Kaleli, 1976: 118).

Mustafa Yeşilova'nın *Kopo* adlı eserinde, Alevilerin, İran-Arap kültürüne karşı Türk kültürünü koruması, yenilikçi olmaları, Atatürk inkılaplarına sahip çıkmaları gibi yönleri vurgulanmaktadır. "Mustafa Kemal'in savaşı, Alevilerin öz savaşı" olarak ifade edilmekte, "hiçbir Alevinin inkılaplara karşı olmadığı" söylenmektedir (Yeşilova, 1978: 19). Yine bu eserde yukarıdakilere benzer şekilde şunlar ifade edilmektedir:

> Cumhuriyet ve Atatürk, Alevinin özlemiydi. Yobazın semirdiği Osmanlı tarlasından Alevi nefret ediyordu. Orada acıdan başka bir şey tatmamıştı. Laiklik onun için bir yaşam koşuluydu. Alevi, Bektaşi yaşamında bir gün doğuşuydu. İran-Arap kültürüne karşı durmuşlardı. Omuzlarında üç telli sazlarıyla ozanlar, Türk kültürünün bekçiliğini ve savunuculuğunu yapmışlardı. Tarikatları Türklere özgüydü. Şiirdeki ölçü, yazın, duygu Türkçeydi. Türktü… (Yeşilova, 1978: 76).

Yılmaz Güney'in *soba, pencere camı ve iki ekmek istiyoruz* adlı romanında bir inşaat müteahhidinin tasviri yapılırken araştırmacılığının, hoşgörüsünün yanında Aleviliğinin belirtilmesi de önemlidir. Alevi oluşu ile yenilikçi, çalışkan birisi olması arasında bağlantı varmış gibi bir mesaj verilmiştir: "Cezaevine düştüğü günler, kaba hatlarıyla CHP görüşlerini savunan bir niteliğe sahipti Avni Bektaş. İnşaat müteahhidi idi. Aleviydi. Yeni düşüncelere karşı hoşgörülü, dinleyen… araştıran bir yumuşaklığı vardı" (Güney, 1978: 344).

Dikkate değer bir başka konu ise Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren eserlerdeki Alevilerin Sünnilere, Sünnilerin de Alevilere yönelik bakış açısıdır. İncelenen eserlerdeki genel görüş itibariyle iki tarafın da birbirine bakışı olumsuzdur, ancak bunun istisnaları vardır. Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* romanının

kahramanı, bir Sünni arkadaşından bahsederken onu "yüz Alevi'ye değişmeyeceğinden" bahseder, ne var ki, bahis konusu edilen o Sünni de ahlaki yönlerden çok kötüdür:

> Gelelim ikinci dostum, Katır Adil denilen rezile… Ben Aleviyim, o Sünni… Lakin Adil oğlanı yüz tane Alevi'ye değişmem. "Katır" deriz inattır, çünkü namussuz! Sonra, töbe yarabbi, ana rahminde değil, katır yatağında yatmış. Bir huyunu sevmem: uçkuruna gevşek… Gevşek ki, cıscıvık… "Uçkuru hiç yok," diyeyim de sen anla! Bacı, teyze şurda kalsın, öz anasına yüreğini bozar, Allah göstermesin öz anasına… Bir de kılıbık… Bir de yalaka… Koca Tanrı'yı dinlemez de, kötü bir karı bir laf söylese padişah fermanı gibi tutar (Tahir, 2006: 79).

Bu esere göre Sünni olmak, Alevilerin nazarında "Yezit" olmak demektir, burada Sünni Katır Adil, dedeye dil uzatınca, Alevi Uzun İskender, Katır Adil'in köylüsü Zeynel'e seslenir ve Katır Adil'i, "Yezit" olarak tarif eder (Tahir, 2006: 200). Yine, bir yerde Katır Adil ve Uzun İskender arasında geçen diyalog önemlidir. Katır Adil, Alevilerin, kendisini "Sünni olduğu için öldüreceğini", onlara ise "Alevi oldukları için dokunmayacağını" söyler. "Sizin Aleviler, beni keyfi öldürür" der. Uzun İskender arkadaşı Katır Adil'in bu sözüne şaşırır. Biz bu kısmı önemine binaen buraya alıyoruz:

> —Nedenmiş… Siz Alevi olduğunuzdan, siz belki girersiniz.
>
> İskender, Katır Adil'in deminki sözlerine kulak basmadığından bu lafa pek şaştı:
>
> —Biz ne olduğumuzdan?
>
> —Alevi… Ben, Sünniyim. "Vay sen Sünni olup Dede'mizi soyarsın öyle mi?" diyerek sizin millet beni keser… (Tahir, 2006: 315).

Yusuf Ziya Bahadınlı'nın *Güllüceli Kazım* adlı eserinde, eserin kahramanı Kazım ile babası arasında, Sünnilerin ve Alevilerin birbirine bakışını özetleyen bir diyalog geçer. Kazım'ın babası, "Sünnilerin, Alevileri Müslüman saymadığını" ve Alevilere iftira attığını, çevrelerindeki bazı köylerin Sünni köyü olduğunu ve kendilerinin orada yaşayanlara "yezit" dediklerini ifade eder. Ayrıca Kazım'ın babası

"yezitler" diye tarif ettiği Sünnilerin, kendilerine, yani Alevilere "Kızılbaş" dediğini, "esasında her iki tarafın da Müslüman" olduğunu söylediği bir yerde Sünnileri kastederek "rahat bırakıyor mu kâfirler bizi" ifadesini kullanır. Sünnilere neden "iyi gözle" bakmadıkları noktasında da şunları dile getirir:

> Bizi kendilerinden saymıyorlar, bizi Müslüman saymıyorlar. Bize iftiralarda bulunuyorlar, bizi aklına getiremeyeceğin en kötü, en çirkin şeylerle suçluyorlar. Akşam sabah sana söğen bir adama iyi gözle bakabilir misin? Bakamazsın… (Bahadınlı, 1965: 26-27).

Alevi-Sünni ilişkilerine dair önemli bir anekdot yine *Güllüceli Kazım*'da geçen, Alevi Kazım ve Sünni Osman arasındaki diyalogdur. Bu diyalogda; düşmanlıkların iki tarafın da birbirini tanıyamamış olmasından kaynaklandığına vurgu yapılmaktadır; ancak her iki tarafın da birbirini tanıyamamasının arkasında Sünni köylerinde hocaların "lanet Kızılbaşa!", Alevi köylerinde de dedelerin "lanet Yezide!" diye tarafları birbirine karşı kışkırtmalarının yattığı ifade edilmektedir (Bahadınlı, 1965: 123-124).

Alevilerin ve Sünnilerin sosyal ilişkilerinde de bir sınır vardır. Kemal Bilbaşar'ın *Memo* adlı eserinde, Alevi-Sünni ilişkilerine dair geçen kısımda, Alevilerin ve Sünnilerin birbirlerine kız vermedikleri üzerinde durulmaktadır: "Ününe zenginliğine pek güvenen ağa, Dersimli şıh kızının -yani ki senin- hüsnünü duyanda yanmış, tutuşmuş. Alevilerin Hanefiye kız vermediklerini bile bile görücüsünü göndermiş" (Bilbaşar, 2008: 63).

Kemal Tahir'in *Bozkırdaki Çekirdek* isimli eserinde, Alevilere yönelik açıklamalar dikkat çekicidir, burada, Aleviler ve Sünniler arasındaki farklara değinilir. Alevilerin "lafta daha toleranslı" oldukları ve "pek yobaz" olmadıkları ifade edilir ama hemen bundan sonra bu kelimelerden "ilerilik" anlamının çıkarılmaması gerektiği söylenir. Alevilerin, "hiçbir zaman bu memleketin ilerlemesini istemedikleri", bunun da

"sık sık kıyımlara uğramış olmalarının sonucu" olabileceği, ifade edilir. Alevilerin kelimeleri iyi kullanmalarına gelince çoğu laflarının deyimler ve atasözleri olduğu yani kalıplaşmış ifadeler olduğu, bu yüzden kelimeleri iyi kullandıkları söylenir. Bunun ise "yüzyıllar boyu Alevilerin dünya görüşlerinin çok az değiştiğini" gösterdiği, bunun da bir çeşit "gerçekçi gerilik" olduğu ifade edilir (Tahir, 2005: 271-272).

Kardeşlerin Kini adlı eserde, Alevi olan kişilerin kendi aralarındaki konuşmalarında, Alevilerin sorununun birlik içinde hareket edememek olduğu vurgulanmaktadır: "Aleviliğin derneği olmaz derlerdi de inanmazdım a iki gözüm. Meğer doğruymuş. Eğer bizde şu kadar birlik olsaydı, onlar kimdi ki bizim kılımıza dokuna bilsinler?" (Kaleli, 1976: 15). Yine aynı eserde, bir okuldaki yönetici ve öğretmenlerin sırf Alevi kimliklerinden dolayı maruz kaldıkları duruma değinilir. İnsanların inançlarından dolayı birtakım haksızlıklara uğradığı, Alevilerin de böyle bir haksızlığa maruz kaldığı intibaı verilmektedir:

> Vedat Bey'le Hasan Bey Alevidirler. Ve aynı okulun yöneticisidirler. Mesut Bey gibi daha birçok Alevi öğretmenler de bu okulda görevlidirler. Ne var ki, bu okulda iki de nurcu öğretmen vardır. Bunlar 'vay efendim' demişler, 'Biz nasıl olur da Alevilerin yönetiminde çalışabiliriz?' Oturup plan üstüne plan kurmuşlar. Sonra da 'bunlara bir kulp bulur başımızdan atarız' diye kararlanıp hemen soluğu Fikri Tekin'in yanında almışlar. Eee, Fikri Tekin bu! Eline böyle bir koz geçer de durur mu hiç? Kolları sıvazlamış hemen. Bizimkileri safça düşmüşler ağa. Şimdi, sırf alevi oldukları için Vedat Beyle Hasan Bey görevlerinden alındılar; Mesut Bey de il emrinde kızağa çekildi (Kaleli, 1976: 54-55).

Kemal Tahir'in, *Rahmet Yolları Kesti* adlı eserinde, dikkate değer bir diğer kısım ise Alevi köylerinde çerçilik yapan birisinin pespaye biri olması ve Alevi köylerinin çerçisi olmasıdır. Çerçi Süleyman Ağa'nın Alevi olması ve böyle olduğu halde yapılan karakteristik tasviri çarpıcıdır:

> Kulveren köyünün-daha doğrusu otuz pareyi bulan bu havali Alevi köylerinin- biricik çerçisi Süleyman Ağa orta boylu, şişman, kırmızı yüzlü bir adamdı. Seferberlikte askerlikten kaçmış, sonra nasılsa zaptiye yazılmayı becermiş, düşmanlarının anlattıklarına inanmak icap ederse, el altından eşkiyalara yataklık edip cephane satarak para yapmıştı (Tahir, 2006: 59).

Sonuç olarak Alevi yazarların kaleme aldıkları eserlerde Alevilere yönelik olumlu bir bakışın hâkim olduğu görülmektedir. Bu yazarlara göre Aleviler, çağdaş, hoşgörülü, eski Türk geleneklerini yaşatan medeni insanlardır. Bununla birlikte, Aleviler hep dışlanan, hor görülen ve ezilen bir halktır. Alevi olmayan yazarların eserlerinde ise Alevilere yönelik bakış açısı, genel itibariyle olumsuzdur. Bu yazarlara göre Aleviler, içki içen, ahlaki zaafları olan, hırsız ve saf insanlardır. Aleviler, çok kolay kandırılabilmektedir ve dedeler tarafından sömürülmektedir.

3. 1. 2. Bektaşilik

Değerlendirilen eserlerden hareketle 13. yüzyılda, Hacı Bektaş Veli'nin önderliğinde meydana gelmiş olan Bektaşilik, genel itibariyle Alevilikle birlikte anılmıştır. 13. yüzyılda, Babailer isyanının bastırılmasından sonra bu tarikata mensup olanlar da Bektaşiliğe intisap etmiştir (Küçük, 2011: 120). Birçok tarikatın mensubunun Bektaşiliğe dehaletiyle iyiden iyiye kalabalıklaşan Bektaşilik, resmi olarak 1826 tarihinde yeniçeri ocağının kapatılmasına kadar devam etmiştir (Küçük, 2011: 135).

Bilindiği gibi Türk romanının ve öyküsünün geçmişi çok eski değildir ve kökeni "Tanzimat" dönemine dayanmaktadır. Türk romanı ve öyküsü, ilk zamanlar genellikle batılılaşmayı konu olarak seçmiş, daha sonra "Servet-i Fünun" edebiyatıyla edebi bir havaya bürünürken ilerleyen dönemde de "Kurtuluş Savaşı"nı konu olarak işlemiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra toplumsal, etnik ve inançsal konulara değinilmeye başlandığı halde, Bektaşilik konusunda çok sayıda eserin verildiği söylenemez.

Bektaşiliği konu olarak ele alan veya diğer bir ifade ile içeriğinde Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren roman sayısı çok azdır. Biz burada Mustafa Yeşilova'nın *Kopo* adlı eserinden, Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* adlı eserinden ve de Refi Cevat Ulunay'ın *Mermer Köşk'ün Sahibi* adlı eserinden örnekler vereceğiz. Bahsettiğimiz bu romanlarda da Bektaşiliğe kısaca değinildiği görülmüştür. Örneğin, Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca* adlı eserinde Bektaşiliğe bir şahsın eskiden Bektaşi tekkesinde bulunduğunu ifade etmek suretiyle değinilir: "Eskiden Bektaşi tekkelerinde bir hayli zaman geçirmiş olan Şaban, Ali'nin mezarı önünde hapishaneden kaçanlara hapishanede iken öğrettiği nefeslerden birine başladı" (Ertem, 2012: 132).

İncelediğimiz romanlarda Bektaşilikle ilgili unsurlara en çok rast geldiğimiz roman, Refi Cevat Ulunay'ın *Mermer Köşk'ün Sahibi* adlı eseridir. Bektaşilikten, ilk

olarak mezarlığı kendisine mesken edinmiş Bektaşi tarikatı mensubu bir zat bahseder. Kendisini, "Tarik-i Nâzenin" mensubu olarak tanıtır:* "Beni herkes tanır, bana Avni Baba derler. Tarik-i Nâzenindenim" der (Ulunay, 1995: 46).

Avni Baba, bir Bektaşi Babası'dır. Eserin kahramanı Raşit Bey'le olan diyaloğunda, Bektaşiliği kendine göre tarif eder. Bektaşiliği, rakı içmekte bulanlar gibi olmadığını, has bir Bektaşi olduğunu ve düşünüp araştırdığını ifade eder. İnsan vücudunu üç katlı bir konağa benzetir, en üste aklı, ikinci kata arzu ve ihtirasları, en alt kata da hayvani duyguları yerleştirir (Ulunay, 1995: 61).

Eserin sonunda Raşit Bey, Bektaşi Babası'nı överek anlatır, Avni Baba'nın "ölmeden evvel ölenlerden" olduğundan bahseder, Bektaşileri "babacan insanlar" olarak tanımlar. Raşit Bey, Bektaşilerle mezarlıkta içki içerek âlem yaptıklarından dem vurur, Avni Baba'nın her sözünün "hikmetli ve inci mercan" olduğunu ifade eder (Ulunay, 1995: 144).

Bektaşiliğe değinilen diğer bir roman ise Mustafa Yeşilova'nın *Kopo* adlı eseridir. Bu eserde, Cumhuriyetin, Alevi-Bektaşiler için bir özlem olduğuna değinilir:

> Cumhuriyet ve Atatürk, Alevinin özlemiydi. Yobazın semirdiği Osmanlı tarlasından Alevi nefret ediyordu. Orada acıdan başka bir şey tatmamıştı. Laiklik onun için bir yaşam koşuluydu. Alevi, Bektaşi yaşamında bir gün doğuşuydu (Yeşilova, 1978: 76).

Bektaşilik, Aleviliğin gölgesinde kalmıştır, yani Alevilik, incelediğimiz eserlerde Bektaşiliğe kıyasla daha çok işlenmiştir. Bektaşilikle ilgili unsurların söz konusu edildiği eserlerde ise; Bektaşiler, içki içen, mezarlıkta bile eğlence yapan, dünyaya önem vermeyen, dünyayı terk etmiş insanlar olarak gösterilir. Bununla birlikte cumhuriyetçi ve laik insanlar olarak tarif edilirler.

---

* Tarık-ı Nazenin: Bektaşi Tarikatı

3. 1. 3. Sünnilik

Sünnilik; namaz, oruç, Hac, zekât ve Allah'ın bir olduğu ilkelerinin benimsendiği, Hz. Muhammet'in sünnetlerinin kaynak olarak alındığı bir mezheptir (Korkmaz, 1993: 326). Bizim incelemeye tabi tuttuğumuz romanlarda, Aleviler açısından Sünniliğe bakıldığında olumsuz bir bakış vardır. Bu eserlerde Sünnilik, Alevi-Bektaşi inancına sahip kitle arasında genel itibariyle kötü biçimde algılanmıştır. Sünniler, "Muaviye soyu", "Yezit" gibi ifadelerle anılır. Sünniler, "Alevilerin kökünü kurutmak" gibi düşüncelere sahip olmakla itham edilir. Bunların yanında Sünnilerle alakalı olumlu örneklere de rastlanır, "Sünnilerin de Müslüman olduğu, Alevilerle aralarına ayrılık tohumlarını dış güçlerin saçtığı" gibi ifadelerin olduğu görülür.

İncelenen eserlere göre, Sünniler arasında, Alevilere yönelik olumsuz bir bakış vardır. Bu eserlerde, söz konusu olumsuz durum ağırlıktadır, bir Sünninin, bir Aleviye karşı olumlu düşündüğünü gösteren ifade yok denecek kadar azdır. Sünniler arasında Aleviler; kâfir, Allahsız, ana-bacı tanımaz, katli vacip bir millet olarak görülmektedir. Bu hadisenin imamlar, hocalar ve Osmanlı ağalarının desteğiyle hep taze tutulduğu ifade edilirken bir yerde de bunun karşılıklı olarak diri tutulduğu, Alevi şeyh ve dedelerinin de ayrılığa ve düşmanlığa katkıda bulunduğu ifade edilir.

Alevilerle Sünniler arasındaki düşmanlığın hararetinin yükselmesine sebep olan hadiselerin, bir kısım maddi ve siyasi rant peşinde koşan kişiler tarafından çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Bunlara en iyi örnek; Sadri Ertem'in *Çıkrıklar Durunca,* Lütfi Kaleli'nin *Kardeşlerin Kini,* Erhan Bener'in *Elif'in Öyküsü* adlı eserlerinde vardır. Bunlara aşağıda değineceğiz.

Çıkrıklar Durunca'da, Avrupa kumaşı ticareti yapan Sıddıkzade, Alevi köylerinde insanların çıkrıklarla kumaş dokuyup kendi ticaretine zarar vermesini

kaldıramaz ve Alevilerin aleyhinde propaganda yapmaya başlar. Bu propagandayı da Sünni din adamlarına yaptırır:

> Camilerde göbekli vaizler, ellerini rahlelere vura vura şeraitten dinden bahsettiler. Kâh:
>
> Alevi tayfası gibi zındıkların katli vaciptir. Burnunuzun dibinde bir sürü katle layık zındık var… Ey ahali ne durursunuz, silahını seven palasını bilesin! (Ertem, 2012: 97).

Yukarıda dikkati çeken bir başka unsur da yazarın, Sünni din adamlarını tarif ederken kullandığı üsluptur. Buradan hareketle "göbekli vaizler" ifadesi, yazarın zihnindeki, Sünnilere olan bakış açısı adına başka bir mesaj vermektedir.

Bazı eserlerde, Aleviler ve Sünniler arasında dostluklar kurulduğu görülmektedir. *Rahmet Yolları Kesti'*de, eserin kahramanlarından Uzun İskender, Sünni bir arkadaşından bahsederken o arkadaşını "yüz Alevi'ye değişmeyeceğinden" söz eder ama o arkadaşı da ahlaksız birisidir (Tahir, 2006: 79). Yine romanın ilerleyen sayfalarında, Sünni Katır Adil'in, Alevilerin, kendisini sırf Sünni olduğu için "keyfi olarak öldüreceklerini" ifade etmesi, yazarın kafasındaki Sünniler tarafından Alevilere olan bakış açısı konusunda bir başka ipucu verir (Tahir, 2006: 315-316).

Katır Adil'in "Sizin Aleviler, beni keyfi öldürür" gibi ifadeleri, Aleviler tarafından öldürülmesindeki asıl sebebin hırsızlık yaptığından değil Sünniliğinden dolayı olduğu hissini uyandırır. Katır Adil, eserin ilerleyen kısımlarında yine bunu şiddetle ifade eder: "Aman Zeynel Ağa, aman ayaklarını öpeyim. Biz teslim olmayalım. Bunlar beni, şart olsun öldürür. Ben Sünni olduğumdan… Aman sakın…" der (Tahir, 2006: 345). Eserin sonunda ise çıkan çatışmada ölen Katır Adil için, başçavuşun, Alevilerin Katır Adil'i Sünni olduğundan dolayı öldürdüğü düşüncesine sahip olması ve Alevilerden hesap soracağını ifade etmesi, dikkat çekmektedir. Bu durum, Aleviler ve

Sünniler arasında bir düşmanlığın var olduğu hissini uyandırır. Ayrıca Sünni olan çavuşun lakabının "kara" olması da dikkat çekicidir:

> İşin içinde başka iş var: Bu Adil, Sünni'dir. Diğerleri hep Alevi… Eşkiyayı teslim alan Kara Başçavuş: "Bir Sünniyi araya düşürüp garaza yediniz. Ben, bunu senin yanına koyar mıyım muhtar?" diye bağırmış. Bu sebeple soruşturma gayet sıkı… (Tahir, 2006: 378).

Yusuf Ziya Bahadınlı, *Güllüceli Kazım*'da, bir diyalog sırasında Alevilerin, Sünnilere Yezit, onların da Alevilere, Kızılbaş dediğini yansıtır. Burada, romanın kahramanı Kazım, babasının köyün sevilen öğretmeni Fikret Bey için "iyi adam, has adam ama ah Yezit olmasa" dediğini duyar. Kazım, daha önce "yezit oğlu yezit", "melun yezit" gibi duyduğu birçok kelimeden dolayı, Yezit'i vahşi, korkunç bir yaratık olarak algılamaktadır ve öğretmenine, babasının böyle demesi karşısında şok olur. Babasından izah isteyen Kazım, Alevilerin Sünnilere "yezit" dediği, Sünnilerin de Alevilere "Kızılbaş" dediği, "Alevilere kötü gözle bakanlara iyi gözle bakılamayacağı" cevabını alır (Bahadınlı, 1965: 26-27).

Söz konusu eserin kahramanı Kazım, bir Sünni olan Osman ile konuşurken Alevi-Sünni ayrımının, düşmanlığının sebepleri üzerinde durur. Burada, ayrılığın kökünde çıkarcı insanların ve cahilliğin yattığından dem vurulur. Alevi-Sünni ayrımının temelleri "halifelik seçimlerine" dayandırılır, seçimlerde Hz. Ali taraftarlarına "Alevi", Hz. Ebu Bekir taraftarlarına "Sünni" dendiği, "Alevi" denenlerin savaşta "başlarına kırmızı fes taktıkları" için Sünniler tarafından "Kızılbaş" denerek hakaret gördüğü, Alevilerin de Sünnilere zamanla "Yezit" dediği ifade edilir. Türklerin Müslüman olması üzerine bu ayrımın "Anadolu'ya geçtiği" dillendirilir (Bahadınlı, 1965: 123-124).

Kemal Bilbaşar'ın *Memo* adlı romanında konuşturduğu şahıslardan biri, Sünniliği "taassup" olarak niteler ve "Osmanlı'nın bu taassuba kapılarak Alevilere

düşman" olduğunu ifade eder. Aslında "Alevilerle Osmanlı'nın kardeş" olduğunu ama Osmanlı'nın bunu unuttuğunu söyler. Osmannlı için: "Sünni taassubuna kapılıp Fırat boylarında kalan öz kardaşlarına düşman kesilmiş, (Alevilerin) adını Kurtoğlu'na çıkarmıştır" der (Bilbaşar, 2008: 232).

Sünnilere yönelik olumsuz tavırlardan bir başkası da Fakir Baykurt'un eserinde geçer, Sünnilerden üzüm alan halk, bunu kendine yediremez "bir Sünni'nin getirdiği cibrenin başına hepimiz toplanıp" gibi ifadelerle bu olumsuzluğu yansıtırlar:

> Siz bu Tozak kırının üstünde daha ne kadar ellerin köyünden… efendime söyleyim, etek etek para vererek aldığınız üzümün şarabını… kaldırdığınız üç kile buğdayı satıcılara devrederek, efendime söylerim… kız oğlan bebelerimizin boyunlarını burup bakması… bir Sünni'nin getirdiği cibrenin başında hepimizin çevre olup… evet komşular… size soruyorum… bunlar ne zamana kadar sürüp gidecek (Baykurt, 2012: 65).

Ele aldığımız eserlere göre Aleviler arasında Sünnilere karşı bir güvensizlik vardır. Fakir Baykurt'un eserinde, "saçı" adı verilen bir çeşit ikram etme âdetini yerine getirmeye gidecek olan köylüler, evlerinde kimse kalmayacağı için evlerini, Sünnilerin soyma ihtimalinden söz ederler (Baykurt, 2012: 192).

Kaplumbağalar adlı eserde, Aleviler, Sünnilerin, kadınlara değer vermediği, Sünni halk arasında kadınların bir mal muamelesi gördüğü kanısındadır. Bu yüzden Sünnilerin, kadınlarını para ile sattığından hem de ucuza verdiğinden söz edilir: "Kel Bektaş, 'Sen de şuralarda bir Sünni köyüne var, bir de köy karısı al! Duyuyoruz, hem de ucuza veriyorlar! Bin, iki bin! Senin için daha da kolaydır'" (Baykurt, 2012: 198).

Sünnilere yönelik olumsuz örneklerin yanında, olumlu örnekler de vardır. Bunlardan birisi, yeri geldiğinde Aleviler tarafından Sünnilerin kardeş olarak belirtilmesidir. Bunun yapılmasının maddi ve ekonomik rahatlıktan sonraya rast gelmiş olması dikkat çekicidir. Üzüm bağları oluşturabilmek için üzüm tohumu sıkıntısı çeken

Aleviler, sıkıntıdan kurtulup bolluk ve bereket içine girdikten sonra, kendilerine, "şarap yapacaksınız" diye üzüm tohumu vermeyen Sünnilere (Baykurt, 2012: 270) "gardaşlarımıza" diyerek tohum verme vaadinde bulunur. Burada yazar, durumu şöyle anlatır: "Gayri hiç tohum sıkıntısı çekmiyorlar. "Gelsinler Sünni gardaşlarımıza ağırlıkları kadar verelim. Tohumdan bol ne var!" diyorlar" (Baykurt, 2012: 245).

Lütfi Kaleli'nin eserinde, Alevi şahıslar, Sünnilere karşı birleşmeyi tartışırken Sünnilerin birleşme ihtimalinden ve Alevilerin feleğini şaşırttığından bahsederler (Kaleli, 1976: 21-22). *Kardeşlerin Kini*'ne göre; Aleviler, Sünnilerle bir tutulmadıkları, hep ezilen, haksızlığa maruz kalan taraf oldukları düşüncesindedir. Devletin Sünnilerden yana olduğunu iddia ederler, burada, polislerin bile Alevileri, "gusül abdesti almadan gezdiği" için sevmediğinden bahsedilir. "Döven ve öldüren tarafın Sünniler olduğu, içeri atılan tarafın ise Aleviler olduğu" ifade edilir (Kaleli, 1976: 39). Aynı eserde "Alevilerin, Sünniler karşısında sus-pus oldukları", "içine kapanıp korktukları" kısaca, ezik oldukları ifade edilir. "Yüz Alevi içerisinde bir Sünninin dilediği gibi konuşup hareket ettiği" halde, "yüz Alevinin bir Sünniden çekindiğinden" bahsedilir (Kaleli, 1976: 44).

Siyasi rant peşinde koşan birtakım Sünniler, Aleviler yüzünden dinin elden gitme tehlikesinde olduğunu iddia ederler ve bu iddia ile de çoğunlukla genç kitleleri Alevilere karşı düşmanlığa sevk ederler. Lütfi Kaleli'nin, *Kardeşlerin Kini* adlı eserinde durum böyle yansıtılmıştır. Eserde bu konu şöyle geçmektedir:

> Şunu önemle bilmeliyiz ki, diye sesini yükseltti: 'Bunların başını bugün ezmezsek, yarın hiçbir şey yapamayız arkadaşlar. Bence yapılacak iş budur: Her ne suretle olursa olsun, Alevi-Sünni yakınlaşmasını mutlaka önlemeliyiz. Gerek komünistlerle, gerek Deccal'ın düşüncelerini benimsemiş olanlarla Aleviler bütünleşmeden bizler harekete geçmek zorundayız. Aksi takdirde şimdilik azınlıkta olan Aleviler bunlarla düşünce

> birliğine varırlarsa işimiz daha da zorlaşır ve çok yakın bir gelecekte din elden gider, memleket komünistleşir.'
>
> Komünistlere ölüm! Diye çığlık attı gençler (Kaleli, 1976: 84-85).

Söz konusu eserde, ortada bir sömüren ve sömürülen sorununun olduğu, Alevinin de Sünninin de ezildiği, kurtuluşun Alevilerin birleşmesiyle değil, ezilen halkların birleşmesiyle olacağı ifade edilir, ama bazı Aleviler, Sünnilerle Alevilerin aynı oranda ezilebileceğine inanmazlar. "Sömürü düzenine karşı çıkan Sünnilerin de öldürüldüğünün, içeri tıkıldığının ve ezildiğinin" ifade edildiği bir yerde böyle bir şeyin olmasının mümkün olamayacağına dair sesler yükselir: "Öyle şey olur mu abi? Alevinin ezilmişliğiyle sünninin ezilmişliği bir olur mu hiç?" denir (Kaleli, 1976: 40).

Sünnilerin, Alevileri tanımadıklarından veya Aleviler hakkında tam bilgiye sahip olmadıklarından yanlış düşüncelere sahip olduğuna dair ifadeler bulunmaktadır. Mesela; Mustafa Yeşilova'nın eserinde şöyle bir ifade yer almaktadır: "Harzemşahlar devletinin ünlü hakanı, Celalettin Harzemşah, aha şu dağda yatıyor. Oysa Sünniler, Dersimlilerin Sultan Baba dağına taptıklarını sanıyorlar" (Yeşilova, 1978: 11). Bu eserde Sünni ve Alevi ayrımına, iç ve dış çıkarcıların halkı sömürmek için iki halk arasındaki anlaşmazlığı körüklemeleri sebep gösterilir. Hoca ve seyitlerin bu ayrılığı canlı tutmak için ellerinden geleni yaptığı söylenir (Yeşilova, 1978: 19). Yine aynı eserde, Sünniler ve Aleviler arasında ayrımcılık yapıldığı, askere Alevilerin alındığı ve bu durumun çıkarcıların işine geldiği ifade edilir. Burada çıkarcıların Aleviler aleyhinde hareket ettikleri mesajı verilir:

> Yakaladıkları Dersimliyi yaş baş demeden askere alıyorlardı. Çoğu askerlik yapmamıştı. Nüfus kayıtları yoktu…
>
> Alevilerin listeleri çıkartılıyordu. Sünniler bayram havasında, kara listeler düzüyorlardı. Çıkarcıların bir eli yağda bir eli baldaydı (Yeşilova, 1978: 38).

Yılmaz Güney de Alevi-Sünni çatışmasına değinir. Sünnilerin, Alevilere yönelik hakaretlerinden bahseder. Aleviler ve Sünniler arasında zaman zaman kavgaların çıktığını ifade eder. Yılmaz Güney'in eserinde Sünniler, Alevilere şöyle ithamlarda bulunur:

> Bunlar namaz kılmazlar, camiye gitmezler… bunların kestiği yenmez, mundar olur… pis kıllı Aleviler… ana-bacı tanımaz bunlar… mum söndü mü… Ali'ye Allah derler, Ali'ye taparlar… baskılar, küçümsemeler, kırgınlıklar sürer… (Güney, 1978: 29-30).

Hadiseler anlatılırken veya daha başka durumlar arz edilirken söz konusu kişinin / kişilerin mehebi belirtilir. Olumsuz bir şekilde tasviri yapılan şahsın dini kimliğinin "Sünni" olarak açıklanması sanki olumsuzluklarının Sünniliğinden kaynaklandığı intibaını verir. Bu durum Yılmaz Güney'in eserinde görülür. Yazar, eserin kahramanı Mustafa hakkında, Mustafa'nın kitaplarda gördüğü mutlu insanlara annesinin, babasının ve ablasının hiç benzemediğini dile getirir. Yazar, burada Mustafa'nın ablasından bahsederken "Saçları iyice dökülmüş Sünni bir arpacıya kaçan ablası. Gülizar da…" ifadesini kullanarak "Gülizar"ın kocasının hırsız bir Sünni olduğunu da belirtir (Güney, 1978: 53).

Erhan Bener *Elif'in Öyküsü* adlı eserinde, Alevilerin ve Sünnilerin birbirine olan bakışına değinir. Burada, her iki taraf arasında bir çekişme ve sürtüşme olduğu görülür. Aleviler ile Sünnilerin köyleri ayrıdır:

> Anamgil Gürcüköylü'ydü. Gürcüköylü'lerin aslı Kafkasyalıymış. Daha gavûr olanlar bile varmış Gürcüköy'de. Anamgil Sünni. Babamgil Alevi. Babam beni hiç yollamadı Gürcüköy'e. Gürcüköylü'ler bize "Kızılbaş" derlermiş. Bakkal Mahmut Ağa'nın hısımları falan da öyle diyorlar. Ben küçükken başımız sahiden kırmızı sanırdım (Bener, 1994: 136).

Erhan Bener'in bu eserinde bazı yerlerde inanç yönündeki farklılıklar ifade edilir. Dini inanıştan dolayı farklı uygulamalar "onlar Sünni de ondan" gibi ifadelerle izah edilir, inançsal özelliklere değinilir: "Senin Fatma ablan Sünni. Onlar öyle yapar" gibi ifadeler kullanılır (Bener, 1994: 149).

Sünnilerle birlikteliğin kurulmaya çalışıldığı, bunun için bazı girişimlerde bulunulduğunun ifade edildiği yerler olduğu gibi Sünnilerin ve Alevilerin birbirlerinden kız bile alıp vermediği de ifade edilir. *Elifin Öyküsü*'nde eserin kahramanı Elif şöyle konuşur: "Firdevs Mustafa'ya varırsa, köydeki ikilik belki yatışırdı. Çünkü onlar Sünni'ydi. Aslında onlar bizden pek kız almazlar. Biz de onlardan kız almayız" (Bener, 1994: 151).

Muhtevasında Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren eserleri incelediğimiz bu çalışmada Sünnilerin, Alevilerin nazarında genel olarak olumsuz bir yere sahip oldukları görülmektedir. Aleviler, Sünnileri "Yezit" olmakla suçlarken, Sünniler de, Alevileri "kâfir, katli vacip ve ahlaksız" insanlar olmakla suçlamıştır. Her iki tarafta da ayrılıkların arkasındaki nedenlerin, insanların cahilliği ve çıkar sahiplerinin işgüzarlığı olduğu görülmektedir. İki taraf da birbirinden kız alıp vermeyecek kadar uzaktır. Düşmanlık adına yapılan propagandada Alevilerde bazı seyitlerin ve Sünnilerde de bazı hocaların rol aldıkları görülmektedir. Öte yandan, Sünni vaizlerin tarif edildiği bir yerde "göbekli vaizler" tasviri de dikkat edilecek bir noktadır, bu ifade Sünni din adamlarına karşı olan bakış açısındaki algının anlaşılmasında bir ipucudur.

3. 1. 4. Kızılbaşlık

Kaynaklara göre; Kızılbaşlık, kurucusu ve kuruluş tarihi hakkında net bilgi olmayan, On İki İmam inancına dayalı Aleviliğin bir koludur. Tarihi verilere göre, Safevi Devleti'nin kurucusu Şah İsmail'in atası Safiyüddin Erdebil'in sufileri, on iki dilimli taç giymiştir. "Safevi tarikatının Şiileşmesini sağlayan Şeyh Cüneyt'in oğlu Haydar" bu "on iki dilimli taç ile birlikte kızıl sarık" takmaya başlar, müritlerinin de böyle yapması üzerine bunlara "Kızılbaş" denilir (Korkmaz, 1993: 214). Ayrıca Kızılbaşlık hakkında, Şii-Bâtıni mezhebinin bir kolu olduğu, aşırı Hz. Ali sevgisinden doğduğu, Anadolu Alevilerine verilen bir isim olduğu gibi görüşler de mevcuttur (Öz, 2008: 181-182).

Kızılbaş kavramının tanımı yapılırken isnat edilen birçok kaynak olmuştur. Kızılbaşlığın tanımı ve kökleri hakkında, Burhan Kocadağ, Hasan Basri Erk'ten yaptığı alıntıda; Uhud savaşında Hz. Muhammet'in korunmak için kendine siper ettiği Ebu Dücane'nin sarığının al kana boyanıp kızıl olması, Hz. Ali'nin Hayber Kalesi'ni alırken başına kırmızı sarık takmış olması, Sıffin savaşında Hz. Ali'nin askerlerinin başına kırmızı sarık sardırmış olması, Kufe'de İbn-i Mülcem'in vurduğu kılıçla Hz. Ali'nin sarığının kana bulanması, Safevi soyunun atası sayılan Şah Firuz'un kırmızı sarık giymesi, Şeyh Haydar'ın, Şirvan seferinde askerlerinin başına kırmızı sarık taktırması, Şah İsmail'in ordusunun kırmızı sarık takmış olması gibi dayanakları sıralar (Kocadağ, 1998: 60).

İncelediğimiz romanlarda, Kızılbaş kelimesinin genellikle Aleviler aleyhinde hakaret unsuru olarak kullanıldığı görülmüştür. Sünnilerin, Alevilere "Kızılbaş", Alevilerin de Sünnilere "Yezit" diyerek hakaret ettikleri müşahede edilmiştir. Kemal Tahir'in *Rahmet Yolları Kesti* adlı eserinde eserin kahramanı Uzun İskender soymak

için gittikleri dedenin evinde karşılaştıkları köpeğe "Yezit" diyerek hitap eder. Bu hitaba Sünni olan Katır Adil öfkelenir, "Dede itinin adı da Hazreti Ali olacak değil ya!" diyerek "sinirli sinirli güler" ve kendisine niçin güldüğünü soran Kuru Zeynel'e şöyle cevap verir:

> İte güldüm. Türkçesi itin adına güldüm. Köye gidince yapacağımı ben bilirim.
>
> Neymiş?
>
> Bizim Karabaş'ın adını Kızılbaş'a çevireceğim (Tahir, 2006: 216).

Yedi Çınar Yaylası'nda, Kızılbaş olmanın kadınlardan yana bir başka rezillik olduğu ifade edilir: "Karılardan yana Kızılbaşlık da bir başka rezillik… Kurcalama" (Tahir, 1958: 31). Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* adlı eserinde, bazı Sünniler tarafından Alevilere hakaret edilir, Aleviler (Kızılbaşlar) domuza benzetilir. Eserin kahramanı Cemo yıkanmak için gittiği yerde başına gelenleri şöyle anlatır: "Üçünü de tıktım kancıkların, 'Kızılbaş'ın yunduğu yalak pis olur. Ha domuz, ha Kızılbaş!' diye karşıma dikildiler. Yunmaya bırakmadılar" (Bilbaşar, 2012: 101).

Bu eserde Cemo'nun hakaret görme sebebinin, Kızılbaş olduğundan değil, kıskanıldığı için olduğu ifade edilir, ne var ki, böyle olsa da Cemo Alevi olduğu için Kızılbaş ifadesiyle hakaret görmüştür:

> Kızılbaşlık kınaması bahaneydi. Nalbant Tahir de karısını yayladan almış getirmişti ya, kaşın üstünde gözün var, diyen yoktu ona. Oysa benim Cemo'yu bulsalar, bir kaşık suda boğacaklardı. Yıldız yıldız kömür gözleri, gül yanakları kudurturdu herhal onları (Bilbaşar, 2012: 101).

Söz konusu eserde Kızılbaş ifadesi kullanılarak Hanefilerin, Kızılbaşları kâfir ve inançsız olarak tanıdığı, Kızılbaşların onların içinde rahat edemeyeceği ifade edilir. Burada Sorikoğlu denen şahıs, Hanefilerin köyüne gitmemeleri için Cemo ve kocasına

şöyle seslenir: "Burada neye oturmazsız? Aşağıda Hanefiler içinde rahat yüzü görmezsiz ki. Onlar Kızılbaş'ı kâfir bilirler" (Bilbaşar, 2012: 116).

Sünnilerin, Alevilere Kızılbaş, Alevilerin de Sünnilere Yezit dediğini ifade eden bir ibare de *Güllüceli Kazım*'da geçer. Burada eserin kahramanı Kazım'ın babası Sünnileri kastederek şöyle konuşur: "Ama yezitler bize "Kızılbaş" derler" (Bahadınlı, 1965: 26-27).

Ele aldığımız eserlerde Alevilerin ve Sünnilerin arasında sürekli çekişmenin ve sürtüşmenin olduğu gözlemlenmiştir. İki taraf da birbirine bilenmiş ve birbirine karşı düşmanlık beslemiştir. Söz konusu sürtüşmelere, kavgalara bir örnek *Güllüceli Kazım*'da yer alır. Burada, Alevi köyü olan Güllüceliler ile Sünni köyü olan Memişköylüler arasındaki kavgalara yer verilir. Memişköylüler "insafsız, acımasız" insanlar olarak lanse edilir. Güllüceliler, Sünnilere "köpek" ve "Yezit" diyerek hakaret ederken Memişköylüler de Alevilere "kâfir ve Kızılbaş" diyerek hakaret etmektedir. Burada geçtiğine göre Memişköylüler, Güllüceli birisine ait hayvanların, ekinlerine zarar verdiği için o hayvanları üç gün alıkorlar ve Muharrem adındaki hayvanların sahibini de darp ederler. Bu olay üzerine bazı Güllüceli çocuklar "yezitlere ders vermek" için Memişköylülerin ekinlerini talan ederler. Bunun üzerine çıkan arbedede karşılıklı hakaretler edilir. Memişköylüler "vurun kâfirlere, kızıbaş piçlerine" derken Güllüceli çocuklar da "vurun yezitlere, kâfirlere" derler (Bahadınlı, 1965: 31-33).

Kızılbaş kelimesi, "kızılbaşoğlu" şeklinde de hakaret unsuru olarak kullanılmıştır. Yusuf Ziya Bahadınlı'nın eserinde, bu kelimeyle kendilerine hitap edilmesini, romanın kahramanı Kazım kaldıramaz ve "kızılbaşoğlu" diye seslenen adama abisinin karşılık vermeyip bunu kabullenmesini hazmedemez:

> Heyy! Güllüce'li, lan kızılbaşoğlu! Arabayı çabuk bir kenara çekin, orada öyle sipsivri durup durmayın!..

> Yerime mıhlanmıştım sanki. Kalkmak istemiyor, kalkamıyordum. Gözlerimin önünde pul pul uçuşmalar vardı, kulaklarım uğulduyordu. “Kızılbaşoğlu”nu ne anlamda kullandıklarını öğrenmiştim, ağabeyim aldırmamıştı oysa. İri adam, “Hasan, kardeşim,” demişti sanki! (Bahadınlı, 1965: 57).

Bu eserde, Kızılbaşlara “domuz” denerek hakaret edilen bir kısım da yer almaktadır. Bir yerde kendilerinden şarap isteyen polis memuruna Kazım ve babası, şarap olmadığını ifade ettiklerinde polis, “domuz Kızılbaşlar” diyerek hakaret eder. Kasabada, Kazım ve babasının Güllüceli, yani Alevi olduğundan dolayı sürekli hakaret görmesi de dikkat çekicidir:

> Polis memuru hiddetle:
>
> Kalkın ulan domuz Kızılbaşlar, defolun buradan hemen, gözüm görmesin!.. diye bağırdı.
>
> Çok korkmuştum. Kasabada da aynı biçimde azarlanmıştık. Esnafı da, köylüsü de, memuru da, aynı sözle saldırıyordu (Bahadınlı, 1965: 61).

Yine romanın ilerleyen sayfalarında “Kızılbaş” ifadesi aşağılama unsuru olarak kullanılır. Alevi (Kızılbaş) olduğu için Kazım, adam yerine konulmaz. Kazım’a okuldaki sınıf arkadaşlarından birisi, “ulan adam mı oldun bayırın Kızılbaşı” diyerek hakaret eder ve çıkan tartışma sonunda şöyle konuşur: “Dinini… kızılbaşı! Kızılbaşsın işte, Kızılbaş! Kızılbaş! Kızılbaş!” (Bahadınlı, 1965: 67-68).

Alevilere Kızılbaş denerek hakaret edildiği ve Alevilerin gavûr olarak nitelendiği bir diğer yer *Güllüceli Kazım*’ın ilerleyen sayfalarında yer alır. Kazım’ın okul için yanlarında kaldığı evin hanımı, “Ben onu bunu bilmem! Ben elin gavûr kızılbaşına hizmetçilik edemem…” diyerek bir Aleviye (Kızılbaşa) hizmet edemeyeceğini ifade eder, bu da Alevilerin ikinci sınıf insan muamelesi gördüğü düşüncesini uyandırmaktadır (Bahadınlı, 1965: 90).

Güllüceli Kazım’da Kazım, öğretmen olarak gittiği Sünni köyünde barınamaz, buna, Alevi oluşu, Kızılbaş oluşu sebeptir. Sünniler, gelinlerinin kızlarının arasında bir Kızılbaş öğretmeni dolaştıramayacaklarını ifade ederler: “Git bu köyden ulan kızılbaşoğlu, gelinimizin, kızımızın içinde seni gezdirir miyiz hiç!” (Bahadınlı, 1965: 108). Kazım, öğretmen olarak atandığı bir başka Sünni köyünde de aynı muameleyle karşılaşır, tepkiler aynıdır, hatta burada Kazım’ı öldürmekten bahsederler, birisi “Kızılbaş öldürmek sevaptır” der. Bu ifadesine de hocaları kaynak gösterir:

> Bir Müslüman çocuğu bulamamışlar mı da bunu göndermişler!
> Bir Kızılbaş çocuğu, gelinimizle, kızımıza baka baka burada kalacak ha!..
> Ben, adamın anasının tumanını başına geçiririm!..
> Bir Kızılbaş öldürmek sevaptır” derler hocalar, vallaha öldürürüm kâfiri! (Bahadınlı, 1965: 113).

Alevi-Sünni ilişkileri adına olumlu örneklerin var olduğu da görülmektedir. Bunlardan birisi, bir Sünni köyünde Kazım’a sahip çıkan Osman’dır. Osman, Kazım’a köylülerin saldıracağı sıra, köylülere engel olur. Öfkeli halka, babası ve bir dostlarıyla bir kış günü Güllüce’ye sığınmak zorunda kaldıklarını anlatır. “Kızılbaşların kendilerini çiğ çiğ yiyeceklerinden” korktukları halde onlardan, beklediklerinin tam tersi bir muamele gördüklerinden bahseder. Hocalardan duyduklarına binaen “ha şimdi kesecekler, ha şimdi yakacaklar” diye önce çok korktuklarını ama sonra öyle olmadığını, aksine Alevilerin çok iyi insanlar olduğunu ve Alevilerin çok güzel misafir ağırladığını anlatır (Bahadınlı, 1965: 115).

Güllüceli Kazım adlı esere göre ayrılıkların, kavgaların genellikle küçük yerlerde, bilhassa köylerde olduğu ifade edilir. Hocaların, şeyhlerin ayrılıkları körükledikleri, karşılıklı önyargıların varlığı ve bunların kalıplaştığı anlatılır. Bunlarla alakalı Kazım ile Osman’ın diyaloğu önemli bir anekdottur. Burada, büyük şehirlerde

Alevi-Sünni gibi ayrımların olmadığından, yalnızca iyi-kötü insan ayrımının olduğundan bahsedilir. Osman, her camiye gidişinde hocalardan Aleviler hakkında, “Kızılbaşın kestiği yenmez”, “bir kızılbaşın Müslüman olmadan önce gavûr olması gerek. Çünkü bir gavûr, Müslümanlığa bir Kızılbaştan daha yakındır”, “Kızılbaşlarda ana-bacı kutsallığı yoktur”, “bir Kızılbaş öldürmek bin sevaptır” gibi kötü sözler işittiğini ifade eder (Bahadınlı, 1965: 118).

Alevilere yönelik bir başka hakaret, Kemal Bilbaşar’ın *Memo* adlı eserinde yer alır, burada da Aleviler, Kızılbaş denerek ana-bacı tanımamakla itham edilir. Bir Sünni ağa, istediğini yerine getirmeyen Memo’ya ağır hakaretlerde bulunur:

> ‘Bre namert Kızılbaş!’ diye bağırmış. ‘Mum söndürüp bacının koynuna girmeyi günah saymazsın da, Alevi şıh kızının koynuna girmek günah olur, he mi? Bundan böyle sen gibi haddini bilmeze, üç ilin dağlarını bellerini dar getirmek boynuma borç ola… Yıkıl git karşımdan! Gözüm görmeye, pis kanına elim bulanmaya! (Bilbaşar, 2008: 66).

Bozkırdaki Çekirdek adlı romanda Kızılbaşlığın bir suç unsuru olarak kullanıldığı ifade edilmiştir. Kızılbaşlık, dış güçlerin düşmanlık ve ayrımcılık için içimize salmış olduğu bir ulak olarak görülür. Bununla alakalı: “Çocuk gibisin yahu! Tarihimiz boyunca, Allah’ a şükür, el ulağı bir suç, hep olagelmiştir.” denir. Kızılbaşlık, “Celali”, “Zındık”, “Con”, “Mürteci”, “Farmason”” gibi ifadelerle yan yana ele alınır (Tahir, 2005: 37).

Aynı eserde ahlaksız işler “Kızılbaş-Komünist töresi” olarak gösterilirken komünistlikle Kızılbaşlık bir anılır. Alevilerin, ahlaksız töreleri yüzünden bereketin kaçacağı ifade edilir ama bunları ifade eden kişi, lakabı derviş olan biridir ve camide söyler:

> Haber saldım Kara Derviş’e. Cumadan sonra camide hutbeye çıkıp lafa çöktü… “Yanılmaktasınız din kardaşlarım, bu dilekçe hükümatın mal

> dağıtımı üstüne değil" diye bağırarak kitaba el bastı, "Esdüdü gavurluğu kondu konacak toprağımıza… Oğlan kız bir döşekte yatıp kalkacak Kızılbaş-Komünist töresince… Uğursuzluktur! Deniz gibi köpürüp akan Kızılırmak'ımızın suyu çekilir (Tahir, 2005: 57).

İncelediğimiz eserlere göre Alevilere yönelik bir önyargı vardır, ticarette bile bu ön yargılar etkin rol oynamaktadır. Fakir Baykurt'un eserinde bir Sünni, bir Aleviye üzüm satmaz ve şöyle der: "Bir Kızılbaş şarap yapsın diye kendi bağımdan, kendi elimle üzüm verip dört ton günaha giremem!" (Baykurt, 2012: 35).

Yaşar Kemal'in *Binboğalar Efsanesi* adlı eserinde, yine Alevilere Kızılbaş denerek onların kâfirliğinden, üzerlerine gitmenin cihat olduğundan, onlara topraklarını kirlettirmeyeceklerinden bahsedilir, Aleviler (Kızılbaşlar) komünistlerle kıyaslanır:

> Çıkın çıkın, torba torba, çuval çuval altınları var, onu da herkese dağıtsınlar, bize bir zırnık koklatmasınlar. Olmaz, olmaz arkadaşlar! Üstelik de bunlar Kızılbaş, arkadaşlar. Üstelik de bunlar Kızılbaş! Bunlar öyle Kürt Kızılbaşı değil, arkadaşlar. Bunlar hem bizim gibi, hem de Kızılbaş arkadaşlar. Olmaz, olmaz arkadaşlar… (Kemal, 2013: 102).

Kardeşlerin Kini'nde Alevilere, Kızılbaş tabiri ve domuz kelimesi birlikte anılarak hakaret edilir. "Kızılbaşların öldürülmelerinin vacip" olduğu dillendirilir: "Deminden beri sövüp duruyordu: Alevi lo, Kızılbaş ha! Domuz gibi düzüşür bunlar. Gomoniso lo, gomoniso. Lo valla katli vacibo…" (Kaleli, 1976: 181).

Önemli bir anekdot da Mustafa Yeşilova'nın eserinde geçer. Burada söz konusu edilen, Alevilere dönük aşağılayıcı ve ötekileştirici tavrın Osmanlılardan bu yana süregelen bir şey olduğunun ifade edilmesidir. Burada eserin kahramanı, "Namussuz olan hep Dersim'di. Ana-bacı tanımayan, Alevi, Bektaşi, Kızılbaş Dersim. İstese de namuslu olamazdı. Kızılbaşın namuslu olmasını akıl almazdı" (Yeşilova, 1978: 77) gibi

algıların "Osmanlı ağaları ve Osmanlı yobazlarının" Anadoluda oluşturdukları bir durum olduğunu ifade eder.

Yukarıda değindiğimiz gibi Erhan Bener'in *Elif'in Öyküsü* adlı eserinde, Alevi-Sünni arasında cereyan eden, Sünnilerin, Alevilere, Kızılbaş diyerek hakaret ettiği, bazı Alevilerin bunu önemsemediği gibi durumlar söz konusu edilerek romanda işlenmiştir. Buna göre Aleviler, yani Kızılbaşlar, "el sürülmeyecek, Çingenelerden de beter" yaratıklardır. Aleviler "cünüp ve mundar" olmakla suçlanırlar. Bunların yanında genel tabloya ters söylemler de vardır. Örneğin, söz konusu eserde ihtiyar bir Sünni, Alevilere "gavûrdan beter" diyen birisine tepki gösterir ve "sus aptal biz hepimiz müslümanız, kim öğretiyor size bu batıl şeyleri" der:

> Gürcüköylü'ler bize "Kızılbaş" derlermiş. Bakkal Mahmut Ağa'nın hısımları falan da öyle diyorlar. Ben küçükken başımız sahiden kırmızı sanırdım. Ankara'da bir gün, ablamın, bir arkadaşıyla konuşurken, "Bu Kızılbaşlar çok hayin oluyor. Bizim Elif de Kızılbaş," dediğini duymuştum da çok üzülmüştüm. Biz Kızılbaş değiliz ki. Kızılbaş diye çingeneye denir. Biz Aleviyiz. Bizim Köyde Çoğumuz Alevidir. Babam onun için bize Alevi, Kızılbaş, diyenlere hiç kızmaz. Amcam kızıyor, çünkü Alevi, Kızılbaş diye ayrım yapmak günahmış (Bener, 1994: 136-139).

İncelenen eserlerde, Kızılbaş kelimesinin genel itibariyle Alevilere yönelik hakaret sözcüğü olarak kullanıldığı görülmüştür. Söz konusu eserlere göre Aleviler, Kızılbaş olarak nitelenmiştir. Kızılbaş, ötekileştirilmiş, ikinci sınıf insan demektir. Kızılbaş olmak, namussuz, kâfir, katli vacip olan bir varlık demektir. Kızılbaş olmak, komünist olmak demektir. Kızılbaş olmak, Allahsız olmak demektir.

3. 1. 5. Tarihi Şahsiyetler

3. 1. 5. 1. Hz. Ebu Bekir

Hz. Muhammet'ten sonra halife olan Hz. Ebu Bekir, incelediğimiz kitaplarda çok fazla söz konusu edilmemiştir. Sadece *Güllüceli Kazım* ve *Rahmet Yolları Kesti*'de Hz. Ebu Bekir'e değinilmiştir.

*Rahmet Yolları Kesti'*de lakabı "Ebu Bekir" olan birisi üzerinden Hz. Ebu Bekir'e temas edilir. Hz. Ali'ye iltifat edilirken Hz. Ebu Bekir "fukara" olarak nitelenir (Tahir, 2006: 89).

Güllüceli Kazım'da ise Alevi-Sünni ayrımının sebepleri üzerinde durulan yerlerde Hz. Ebu Bekir'e değinilmiştir. Alevi-Sünni ayrılığının temeli halifelik seçimlerine ve Hz. Ebu Bekir'in halife olmasına dayandırılır:

> Bizde peygamberin ölümünden sonra "Ali halife olsun" demişiz, onlar da, "Hayır, olmasın, Ebu Bekir olsun" demişler. O günden bu yana birbirimize kızmışız, sığırımızı, davarımızı ayırmışız, ayrı ayrı köyler kurmuşuz, kız alıp vermemişiz. Düşman düşmana iyi şeyler söyler mi? Biz onlara, onlar bize atmışız tutmuşuz (Bahadınlı, 1965: 27).

Hz. Ebu Bekir, incelediğimiz eserler arasında sadece iki eserde söz konusu edilmiştir. Bu eserlere göre ise Hz. Ebu Bekir zamanında cereyan eden halifelik seçimleri sırasında, Hz. Ali ve Hz. Ebu Bekir'in halifeliğe aday olması Müslümanları ikiye bölmüştür.

3. 1. 5. 2. Hz. Ömer

Hz. Ömer, İslam'ın ikinci halifesidir. Kaynaklara göre kendisi, Hz. Muhammet'in duası ile Müslüman olmuştur. Hz. Muhammet'in birçok övgüsüne mazhardır. Hak ile Batılı iyi ayırmasını bildiği için, bizzat Hz. Muhammet tarafından kendisine hak ile batılı ayıran manasına gelen "Faruk" lakabı verilmiştir. Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla, Müslümanlar açıktan ibadet etmeye başlamışlardır. Bu yönü itibariyle de İslam tarihinde önemi büyüktür, çünkü ondan önce Müslümanlar, Hz. Erkam'ın evinde gizliden ibadet ederlerdi (Atasoy ve diğerleri, 2014: 55).

Ele alınan eserlerden hareketle Alevi-Bektaşi inancında Hz. Ömer istisnasız kötü bir imaja sahiptir. Hz. Ömer hakkında hemen hemen olumlu bir görüş yok gibidir. Hz. Ömer hakkındaki bu olumsuz hava, incelediğimiz eserlerde bariz bir şekilde kendini hissettirmektedir. Bir istisna olarak *Yedi Çınar Yaylası*'nda geçen kısım vardır. Burada, Hz. Ömer'in adaletinden bahsolunurken kinaye yapılmıştır. Adaletsizliğin olduğu bir yerde: "Bu çorbaya, şarapla, rakıyla arası iyi olmayan sofu herifler de çağrılmışlardı. Başıbozuk Dilaver paşanın Hazreti Ömer gibi adalet gösterdiği kocaman Selamlık sofası çepeçevre doluydu" denmektedir (Tahir, 1958: 25).

Bozkırdaki Çekirdek'te, Köy Enstitüsünü köyden kaldırtmak için Deli Derviş bir plan kurar, planında enstitünün bayan öğretmeni olan Emine Hanım'ı kaçırmak gibi bir düşünce vardır. Deli Derviş'in asıl amacı da Emine Hanım'dır. Bu planı duyan Zeynel Ağa, Deli Derviş'in aklını Hz. Ömer'in aklına benzetir: "'Ulan doğru… Evet, esdüdü belasını savuşturacağız şimdi inandım… Ulan bunlar nasıl bir akıllar… Bunlar Halife Ömer akılları, Allah belanı vere Kara Domuz' diye güldü" (Tahir, 2005: 480).

Ümit Kaftancıoğlu'nun eseri *Yelatan*'da, Hz. Ömer'i karalama vardır. Hz. Ömer, kadınların arkasına saklanmakla itham edilir. Karısına güvenmemekle suçlanır ve

karısına güvenmediğinden karısını evden dışarı çıkarmadığı ifade edilir: “Ömer, karısını erkeklerin, ergişlerin arasına getirmezdi. Ali, karısına güvenini saklamazdı. Bizim yolumuz Ali yolu! Ömer’in yolundan olanlar mı var aramızda?” (Kaftancıoğlu, 1972: 251).

Hz. Ömer’in isminden dahi nefret edildiği görülmüştür. “Ömer” isminden rahatsız olunması bir yerde şöyle yansımıştır: “Yine de Ali, Veli, Hasan, Hüseyin’lere kendisinden bir parçaymış gibi yakınlık duyuyor, illa da Ömer, Osman, Bekir adlarına yüzünü ekşitip “Adı gözüne çakasıcalar” diye anlamsız bir nefret duyuyordu” (Kaleli, 1976: 168).

İncelediğimiz eserlerden elde ettiğimiz verilere göre Hz. Ömer, Alevi-Bektaşi hayatında, kötü bir yere sahiptir. Hz. Ali’nin halife olmasına engel olan şahıs olarak görülmektedir. Alevi-Bektaşi halk arsında Hz. Ömer, sevimsiz bir kişidir.

3. 1. 5. 3. Hz. Ali

İncelediğimiz kitaplarda, dördüncü halife Hz. Ali'ye oldukça geniş bir şekilde yer verilmiştir. Hz. Muhammet'i mürşit, Hz. Ali'yi rehber ve birinci imam, Hacı Bektaş Veli'yi pir kabul eden Aleviler için Hz. Ali, önemli bir yere sahiptir (Korkmaz, 1993: 28). Bu yüzden, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurları içeren eserlerde, Hz. Ali ile ilgili motiflere, görüşlere, algılara sıkça rastlanır.

Alevi-Bektaşi halk arasında Hz. Ali'ye büyük bir saygı ve sevgi vardır. "Ali" isminin duyulduğu yerde bile insanlar temennaya durmaktadır. *Çıkrıklar Durunca*'da, evlerine Hz. Ali'nin geldiğini ifade eden komşularının sesini duyan insanlar bir anda heyecanlanır. Yazar bunu: "Ali isminin zikri Alevi karı kocayı coşturmağa kâfi geldi. İkisi de yataklarından zıpladılar" diyerek ifade eder (Ertem, 2012: 8).

Hz. Ali'ye bir kurtarıcı, bir yardımcı gözüyle bakılmaktadır. Yine, yukarıda değindiğimiz eserde Hz. Ali'nin köylerine geldiğine inanan insanlar, Hz. Ali'nin kendilerine yardıma geldiğini düşünmektedir. Burada halk: "Ali rençberin imdadına koştu" diyerek sevinmektedir… (Ertem, 2012: 17).

Hz. Ali'nin mezarının kendi köylerinde bir evde olduğuna inanan bu insanlar, o evi yıkarak "Hz. Ali'yi fanilerin ayakları altından kurtarmış" olma huzuruna sahip olur (Ertem, 2012: 18). Hz. Ali, onların nazarında bazen Allah, bazen Hz. Muhammet, bazen de kendisidir. İncelediğimiz eserlere göre Aleviler, Allah ve Hz. Muhammet'i, Hz. Ali'nin şahsında görürler, Hz. Ali'nin mezarının kendi köylerinde bulunduğuna inandıklarından bunu kendilerine çok büyük bir paye bilirler, kendilerini bu yüzden şerefli sayarlar:

> Ali, kâh Allah, kâh Muhammet, kâh Ali suretinde görünür hepsi birdir. O bir aslandır. Onun pençesinde demirler çöptür.

> Bütün köy, sabırlı, mütehammil, zayıfları koruyan, Ali'nin imdatlarına geleceğini gayet tabii buluyorlar, öteki köylerden hatta şehirlerden bahsederken:
>
> Ne uğurluyuz ki onun yattığı toprakta doğduk…
>
> Bizi sevmese, diyorlardı, iki gözüm gelir de burada kalıbı dinlendirir mi idi hiç? (Ertem, 2012: 19).

Hz. Ali'nin Allah gibi her şeyi görüp gözetlediğine inanılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz eserde köy halkı, Hz. Ali'nin sürekli kendilerini gözetlediğini düşünür. Halk, rüzgârlarda bile "Hz. Ali'nin ruhlara ferah veren serinliğinin" olduğuna inanır. Rüzgâr estiği zaman köy halkı; "Alinin ruhu geçiyor" diyerek dağın, taşın ona selam durduğu düşüncesiyle rüzgârın estiği tarafa yönelip ilahi okur (Ertem, 2012: 22).

Bu eserde Hz. Ali'nin türbesi olduğuna inandıkları yere hor bakanın, orayı hakir görenin soyunun sopunun kuruyacağına, her şeyinin mahvolup gideceğine inanılmaktadır. Sözde türbeye hor bakanın "vücudunun lime lime" olacağını, "küllerinin rüzgârlarda savrulacağını" ifade ederler. Geçim kaynağı çıkrıkçılık olan köy halkının, tezgâhlarda Hz. Ali'nin abasının dokunduğuna inandırılmış olması söz konusudur ve bu tezgâhları boş bırakanın Yezit'ten beter olması için beddua edilir (Ertem, 2012: 95).

Hz. Ali'ye yönelik sonsuz saygı ve hürmetin yanında, ona karşı aynı oranda korku ve ürperti mevcuttur. Hz. Ali'nin türbesine birisinin hor bakıp, onu kızdırmaları ihtimaline karşı tir tir titrerler. Bu durum esere şöyle yansır: "Ali'nin bir gün hiddetlenip bütün köy halkını tarumar etmesini de pek mümkün buluyorlardı. Köylüler Ali'nin yalnız cemaline hayran değil onun celalinden de korkuyorlardı" (Ertem, 2012: 96).

İncelediğimiz eserlerden hareketle Hz. Ali, Alevilerin nazarında çok büyük ve çok güçlüdür. Bu eserlerde Aleviler, olağan üstü halleri, güçlü veya büyük şeyleri Hz. Ali'ye benzetmek suretiyle tarif etmektedirler. Mesela güçlü bir şeyi ifade ederlerken "Hz. Ali gibi güçlü" demektedirler (Ertem, 2012: 98).

Alevilerin, Hz. Ali'yi peygamber olarak kabul ettiğine dair bir düşünce vardır. Bu düşünce, Sadri Ertem'in eserinde direkt olarak Aleviler tarafından dile getirilmezken başka birinin ağzından ifade edilir. Bir valinin "peygamberin kim, Allah'ı bilir misin?" gibi sorularına muhatap olan bir Adaköy'lü, bunları tanımadığını ifade eder, bu sırada lafa karışan birisi, "Alevilerin nübüvveti Hz. Ali'ye tahsis ettiği" iddiasında bulunur (Ertem, 2012: 131).

Zor durumda kalındığında Hz. Ali medet istenecek bir kapıdır, kendisine sığınılacak bir dayanaktır. *Rahmet Yolları Kesti*'de Maraz Ali'nin kendisine silah doğrultmasıyla zor durumda kalan Bektaş Emmi, Hz. Ali'den medet ister: "Ben mi? Hiiiç… "Aman bana bir çare! Aman ya Hazreti Ali… Ya Hazreti Haydar!.. Ya Hazreti Pir Medet!" der (Tahir, 2006: 27).

Söz konusu eserde, Uzun İskender, okuduğu gazellerle, murabbalarla "Allah Ali'dir" der. Burada Uzun İskender Hurufiliğe ait şiirler okur:

> Uzun İskender Ağa bir kere öksürdü. "Her ki bildi bunları bir zatı hak / Ruşen oldu gözüne miratı hak" diyerek işe girişti. Gazeli beş beyitte bitirip: "Allah Ali'dir ba değil mi / Bismillah Ali'dir ba değil mi" ağzıyla Hurufiliğe daldı, arap alfabesinin bütün harflerini duraklamadan sıraladı. "Ne mal ü mansab-ı dünya ne mülk ü ne ayal ister / Ne hot ziynet, ne hot izzet, ne bir gayrı hayal ister" murabbaı ile dünyadan el etek çekti (Tahir, 2006: 69).

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, büyük bir iş yapıldığında, güçlü bir şeyden bahsedildiğinde o meseleler Hz. Ali ile kıyaslanmış, "Hz. Ali gibi" denilmiştir. Yiğitlikten, kahramanlıktan bahsedildiği yerlerde Hz. Ali'ye değinilmeden geçilmemiştir. Yani bir işte, Hz. Ali'den bahsetmek, onu söz konusu etmek, insanları etkilemek için önemli bir motiftir. Bu durum Kemal Tahir'in eserinde şu şekilde yansıtılmıştır: "Bir nara vurdum Hazret-i Ali misali… Atlar, araba, arabacı, Osmanlının

muhafızlığına verilmiş iki jandarma, türkü çağıran kız, kızın anası, Allah göstermesin kurt uğramış sürüye döndü" (Tahir, 2006: 87).

Elde ettiğimiz verilere göre, yemin ederken veya bir işe girişirken Hz. Ali üzerine ant içerek başlanması o yemin için geçerli ve sağlam bir sebeptir. Romanda, Alevi dedesinin yemin ettiği bir yerde yeminin sıhhati için Hz. Ali üzerine yemin etmesi istenmiştir:

> Davacı olmayacağına yemini bastır bakalım!
>
> Şart olsun…
>
> "Yemin" dedim, "kavat tekerlemesi" demedim adam gibi yemin…
>
> Yolumuz hakkına… Aliyülmurtaza efendimiz hakkına… Hasan Hüseyin efendilerimiz…
>
> Şimdi oldu. İnandım… Aferin Dede! (Tahir, 2006: 242).

Yedi Çınar Yaylası'nda yine Hz. Ali gibi nara vurmaktan bahsolunur. Burada eserin kahramanlarından Dilaver paşa için: "Nerde bu kahpe? diye bir Hazreti Ali narası vurdu, az kaldı ki komşu evlerin camları kırıla…" ifadesi kullanılır (Tahir, 1958: 56).

Hz. Ali, yeminlerde kullanılan en önemli unsurlardan birisidir demiştik, buna bir örnek de *Cemo*'da yer alır. Burada da Hz. Ali'nin başı üzerine yemin edilir: "Ağlama kurban," derdi. "Ali imamın başına and olsun ki, yiğit, kefeni yırtmıştır" (Bilbaşar, 2012: 181).

Zor bir işe girişilirken Hz. Ali'nin gücü ve yardımı talep edilmiştir. Hz. Ali, âdeta dillere pelesenk edilmiştir. Her zor işte onun adı anılır. Bu durumun örneği, incelediğimiz eserlerde, defaatle kendini göstermektedir: "İmam Ali'nin gücü, On İki İmam'ın şefaati bizimle olsun, diye kollarını sıvar…" (Bilbaşar, 2012: 182).

Bazı yerlerde Hz. Ali, mürşit olarak gösterilmiştir. Bir yerde dedenin ifadeleri bu yöndedir:

> Canlar, akşamlar hayrola; hayırlar fethola, şerler defola! Evlerimiz, ocağımız Ruşen ola; kısmetimiz gani ola; muradımız hasıl ola; rehberimiz Muhammet, mürşidimiz Ali; pirimiz hünkar Hacı Bektaş Veli. Dil bizden, nefes Hazret-i Pir Balım Sultan'dan ola. Gerçeğe hu!.. diyerek yeri öptü (Bahadınlı, 1965: 46).

Sıkıntılı ve mihnetli işlerden kurtulduktan sonra, kurtarıcı bir tanrı gibi Hz. Ali'ye şükür edilen bölümler vardır. Hz. Ali'ye bazen kurtarıcı, bazen de koruyucu bir tanrı muamelesi edilmiştir. Bunlara dair örneklerin bazısı Kemal Bilbaşar'ın *Memo* adlı eserinde şöyle sıralanır: "Şıh Persin'in eline düşen Ke.. Uşağını da seni de İmam Ali hıfzede! (Bilbaşar, 2008: 106). "Fatma anamıza, Ali babomuza bin şükür! Niyazım boş gitmemiş, sevdiğimin yüzünü bana göstermiştir (Bilbaşar, 2008: 143).

Bozkırdaki Çekirdek adlı eserde güçten, kuvvetten bahsedilirken Hz. Ali'ye benzetme yapılır. Bazen farklı örneklere de rastlanır ama bu örnekler çok uç örnekler değildir. Burada Deli Derviş: "Kocayınca, elindeki Rufai Sultan'ın kılıcı değil, Hazret-i Ali'nin Zülfikar'ı olsa boş" der (Tahir, 2005: 403).

Kaplumbağalar adlı eserde, Hz. Ali'den kuvvet cihetiyle bahsolunur. Burada dikkati çeken bir başka unsur da bir işe başlanırken Allah'ın adıyla manasına gelen "bismillah" yerine "bismişah" ifadesinin kullanılmasıdır, yani "şahın adıyla" manasına gelen Hz. Ali'nin kastedildiği ifadenin kullanılmasıdır: "Haydi Allah Allah, bismişah! Hazreti Ali kuvvetiyle hınk!" vurdu ilk kazmayı" (Baykurt, 2012: 75). Aynı eserde Hz. Ali'ye kuvvet yönüyle telmih vardır. Burada eserin kahramanı Kır Abbas: "Ben senin gibi dört bebe okutup Hamdi Bey'e yaltaklanaraktan hökümetten aylık almıyorum, anladın mı? Kolumun hakkını yiyorum. Bende Hazreti Ali bubamızın gücü var" der (Baykurt, 2012: 115).

Yine, sadece güç, kuvvet ve kahramanlık hadiselerinde Hz. Ali'ye teşbih yapılmaz; sabır ve benzeri güzelliklerde de Hz. Ali'ye teşbih yapılır. Fakir Baykurt'un eserinde Kır Abbas bu teşbihi yapar: "Şükür beni yaradana ki huylarım iyi! Kar parçası gibi insanım. Bütün tabiyatımı adı güzel Hazreti Ali bubamdan almışım. Tıpkı onun gibi sabırlıyım, dayanıklıyım" der (Baykurt, 2012: 130).

Dikkate değer bir diğer unsur da, yemek dualarıdır, "Ali versin" denilir, sofralardan "Ali sofrası" olarak söz edilir. Yine "Şahın adıyla" ifadesine yer verirler: "Kır Abbas avuçlarını açtı, "Bismillaaah, bismişaaah! Allaaah Allaaah, evvel Allah diyelim! Kadim Allah diyelim! Geldi Ali sofrası, hemen ya şah diyelim, Şah versin biz yiyelim, Allaaah, eyvallah; hu dost!" (Baykurt, 2012: 204).

Hz. Ali sevgisi ve hayranlığı her fırsatta dile getirilmektedir. Küçük çocuklara bile bu sevgi dikte ettirilir, küçükken öğretilir. *Kaplumbağalar* adlı eserin kahramanı Kır Abbas, torununa Hz. Ali sevgisini telkin eder (Baykurt, 2012: 253).

Hz. Ali, çok yerde, Hz. Muhammet ve Allah ile birlikte anılmaktadır. Alevi-Bektaşilikte "Allah, Muhammet, Ali" üçlemesi önemli bir yere sahiptir, başka bir ifadeyle Alevi-Bektaşiler bu üçünü birbirinden ayırmazlar: "Ya Allah, ya Muhammet, ya Ali." "Ya Ali" (Kemal, 2013: 15-16).

Hz. Ali'den yardım istemekten vazgeçildiği, onun yardımının geleceğinden ümidin kesildiği yerler de vardır. Her ne kadar bu istisnai bir durum olsa da böyle bir durumun olabilmesi dikkat çekicidir. *Binboğalar Efsanesi*'nde bu durum şöyle yansır: "Aaah," dedi, "ah Kerem, aaah Kerem… Boğa bu gece yürüyecek mi? Hızır gelecek mi? Bizim semtimize bundan böyle ne boğa, ne Hızır, ne de Ali uğrar. Hepsi ellerini bizim elimizden çektiler. Ah Kerem, aaah! (Kemal, 2013: 91). Yine bir yerde, meselenin sonu çok kötü olacağı için, sonucu değiştirmeye Hz. Ali'nin bile çare

etmeyeceğinden bahsedilir. “Hz. Ali veya Mustafa Kemal bile olunsa” sonucun değişmeyeceği ifade edilir (Kemal, 2013: 242).

Hz. Ali üzerine edilen yeminlerden biri de *Yeletan* adlı romanda yer alır. Yemin, Hz. Ali üzerine ise, yeminin geçerliliği vardır:

> Yemin et.
> Ölüm çıksın sabaha.
> Ali’den ola de!
> Ali’nin kılıcına iras gidem ki (Kaftancıoğlu: 1972: 28).

Dünyevi sıkıntı hallerinde insanlardan imdat istenirken Hz. Ali adına istenmiş, onun sevgisi vesile yapılmıştır. Yani genel olarak toplumda hâkim olan “Allah rızası” burada “Ali rızası”na dönüşmüştür. *Yelatan* adlı eserde bu duruma dikkat çekilmiştir: “Gülü koma atıyor kendini: “Ali’yi, Muhammet’i seven kurtarsın. Bu adam beni öldürecek” diyor” (Kaftancıoğlu, 1972: 45).

Ümit Kaftancıoğlu’nun eserinde Hz. Ali ile Hz. Ömer arasında kıyaslama yapılır ama bu kıyaslama kadın üzerinden olur. Hz. Ali’nin karısına güvendiği için onu halk içine çıkardığı, ama Hz. Ömer’in karısına güvenmediğinden dolayı onu dışarı çıkarmadığı ifade edilir ve kendi yollarının Hz. Ali yolu olduğu söylenir (Kaftancıoğlu, 1972: 252).

Lütfi Kaleli de romanında, Hz. Ali ile ilgili, yukarıda bahsettiğimiz örneklerde olduğu gibi, pek çok unsura değinmiştir. Lütfi Kaleli, Hz. Ali’nin kılıcından, kuvvetinden çokça bahseder (Kaleli, 1976: 140). Yine, Hz. Ali’nin, Allah ve Hz. Muhammet’le birlikte anıldığı yerlerden birisi *Kardeşlerin Kini* adlı eserdir. Ama bu kez bu üçlüye sığınma vardır. Burada, Hz. Ali’nin, Hz. Muhammet ve Allah ile eşit olması gibi bir hava söz konusudur: “Kanımı yerde komaz bunlar diye silkinip Allah,

Muhammet, Ali üçlüsüne sığındı. Hadi vur yiğidin göğsüne dercesine gerinerek kalktı yerinden, yürüdü orta yere" (Kaleli, 1976: 170).

Hz. Ali, Hz. Muhammet ve Allah'ın birlikte anıldığı bir başka yer de Mustafa Yeşilova'nın eserinde geçmektedir. Burada da ikrar verme sırasında bu cereyan etmektedir:

> Musahipler eş eş, yalın ayak, pirin önüne varıyor, ikrar veriyorlardı. Söz verme güzeldi. Laf değildi, lakırdı değildi, sözdü, söz vermeydi. Tuba ağacının dalı olan tarıkla önünden geçenlere dokunuyor, altından geçen, suyundan içen, Allah, Muhammet, ya Ali diyerek ikrarlarını kabul ediyordu (Yeşilova, 1978: 51).

Hz. Ali'ye, tehlikelerden koruması için sığınılan bir başka bölüm *Kopo*'da yer alır. Burada dikkat çeken, Hz. Muhammet, Hz. Ali ve On İki İmam koruyucu olarak zikredilirken Allah'tan bahsedilmemiş olmasıdır: "Kaybedilecek zamanınız yok, Dujik Baba, Zel Baba, Sultan Baba, Hızır yardımcınızdır. Muhammet, Ali, on iki imam sizi koruyacaktır, dağlara çıkıp namusunuzu silahla koruyun" (Yeşilova, 1978: 79).

Hz. Ali sevgisi aşk derecesindedir. Hz. Ali sevgisi manevi bir destektir, bu sevgi *Kopo*'da manevi bir ilaç olarak tarif edilir: "Bunların dışında bir de manevi ilaçları vardı. Ali sevgisi… bu sevginin besleyip büyüttüğü Alevilik ve seyitlik" (Yeşilova, 1978: 103).

Hz. Ali ile ilgili bir diğer unsur Yılmaz Güney'in eserinde yer alır. Söz konusu eserde Sünnilerin, Aleviler hakkındaki düşünceleri ifade edilirken Alevilerin Hz. Ali'ye Tanrı dediklerine ve ona taptıklarına dair düşüncelere yer verilir. Burada geçtiğine göre Sünniler, Aleviler için, "Ali'ye Allah derler, Ali'ye taparlar…" gibi sözler kullanmaktadır (Güney, 1978: 30).

Hz. Ali, isminin anılması Aleviler içerisinde güçlü bir tesir icra eder. Onun ismiyle yardım dilenilir, ona sığınılır, ondan yardım beklenir. Erhan Bener'in eserinde zor durumda kalan kişi Hz. Ali sevgisini vesile ederek yardım talep eder.

> Babam geri geldi, daha çok kızmıştı, bir tokat daha attı. İlkinde öyle pek hızlı vurmamıştı ya, bu kez bir vuruşta beni yere yıktı. İki tekme savurdu boş böğrüme. Uğundum. Canım çok acımıştı, başladım danalar gibi böğürmeye:
>
> Beni öldürüyorlar. Ali aşkına kurtarın beni (Bener, 1994: 86).

Hz. Ali'nin, bir işe başlarken zikredildiğini yukarıda ifade etmiştik bu olay Erhan Bener'in eserinde de söz konusudur. "Bismillah" yerine "bismişah" ifadesi kullanılır. Eserin kahramanı Elif bunu şöyle ifade eder: "İçki içiyorlar, saz çalıyorlar. Amcam öğütler veriyor. "Bismişah" çekiyorlar" (Bener, 1994: 146).

Aleviler tarafından Hz. Ali'ye Tanrı dendiğine, Hz. Ali'nin Allah'a ortak koşulduğuna dair ifadeler, bu eserde de yer alır. Ama burada, bu düşüncelerin, Sünniler tarafından ortaya atıldığı ifade edilmiştir. Camide vaaz veren hocalar, Aleviler hakkında, komünistlerden kötü oldukları, Hz. Muhammet'i saymadıkları, namaz kılmadıkları ve Hz. Ali'yi Allah'a ortak koştukları gibi ifadeleri kullanır (Bener, 1994: 150).

Sonuç olarak incelediğimiz eserlere göre, Alevi-Bektaşiler için Hz. Ali büyük bir öneme sahiptir. Diğer bir tabirle, Hz. Ali onlar için her şeydir. Hz. Ali'nin söz konusu edildiği yerlerde akan sular durmaktadır. Yeminler de onun adı varsa geçerlidir, bir işe başlarken onun adı ile başlanır, ondan yardım dilenir. Sıkıntılı durumlarda ona sığınılır. Hz. Ali bir kahramandır, çok güçlüdür. Merttir, yiğittir. Hz. Ali imamdır, yoluna girenleri doğru yola iletir, kendisini sevenlere öbür tarafta şefaat eder. Kısacası,

Hz. Ali, Alevi-Bektaşiler için önemi tartışılamayacak kutsal bir şahsiyettir. Ona bir kutsallık atfedilmiştir.

3. 1. 5. 4. Hz. Muaviye

Kaynaklara göre, Alevilerin nazarında, Hz. Muaviye hakkındaki genel görüşün olumsuz olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İncelediğimiz romanlarda da bu durum mevcuttur. Ancak bu romanlarda, Hz. Muaviye'ye çok az yer verilmiştir. Hz. Muaviye'nin en çok bahsinin geçtiği roman *Kardeşlerin Kini* adlı eserdir.

Kardeşlerin Kini'nde Hz. Muaviye'ye olumsuz bir şekilde değinilir. Dönemin siyasi atmosferini olumsuz bir şekilde tarif etmek için, toplumda "Hz. Ali'nin yiğitliğinin öldüğünden", siyasetin, "Muaviye siyaseti" gibi hileli olduğundan dem vurulur (Kaleli, 1976: 11). Sünniler, "Muaviye soyu" veya "Muaviye dölleri" şeklinde nitelenir. Sünni bir grubun Alevi insanlara saldırısı sırasında gösterilen tepki, onları "zalim ve Muaviye dölleri" olmakla suçlamaktır (Kaleli, 1976: 13).

Siyasi kargaşaların, toplumsal huzursuzlukların bilhassa Alevilere yönelik baskı ve şiddetlerin arttığı dönemler, Muaviye dönemine benzetilmiştir. Romanda Alevi olan bazı şahıslar, Muaviye döneminde baskılara maruz kalan ehlibeytin kaçarak canlarını kurtardığı gibi kendi zamanlarında da aynı duruma gelmek üzere olduklarını ifade eder:

> Bu Muaviye siyaseti böyle gittikçe, bu Yezit zulmü böyle kestikçe günün birinde göreceğiz bunları. Niye dersen, şundan ki: Ali'den sonra zalimleşen Muaviye-Mervan-Yezit üçlüsüne boyun eğmeyenler dağlara kaçıp canlarını zor kurtadılar. Bu günkü gidiş de o gidiş a iki gözüm (Kaleli, 1976: 21).

Kardeşlerin Kini'nde, eserin Alevi şahısları tarafından Hz. Muaviye, kurnaz olarak nitelendirilmektedir. Hz. Muaviye'nin, Hz. Ali'den halifeliği kurnazlıkla, hileyle aldığına inanan Aleviler, Hz. Muaviye'yi olumsuz manada kurnaz olarak tarif ederler (Kaleli, 1976: 101). "Muaviye dölü" olmakla suçladıkları Sünnileri, dinsiz ve imansız olarak görürler. Sünniler acımasız, gaddar ve zalim insanlar olarak nitelenir:

> Yarın evlerimizi de basarlar. Basıp talan ederler her şeyimizi. Hemi de Muğla'nın Ortaca Nahiyesinde olduğu gibi canımıza, namusumuza kastederler. Gidip orada olup biteni sen gözlerinle gördün, gelip yazdın gazetende. Yaparlar mı, yaparlar bu Muaviye dölleri. Çünkü heriflerde şu kadarcık din yok, acıma yok (Kaleli, 1976: 198).

Bu esere göre, Aleviler nazarında Hz. Muaviye bir hilekârdır, yalancıdır. Hz. Muaviye'ye olan bakış açısının nasıl olduğunu gösterme adına *Kardeşlerin Kini*'nde geçen anekdot önemlidir. Buna göre Hz. Muaviye zamanında, Hz. Muaviye taraftarlarından biri, Hz. Ali taraftarı olan birisinin devesini çalar, Hz. Ali'nin taraftarı durumu Hz. Muaviye'ye bildirir. Hz. Muaviye tarafları huzuruna çağırır ve taraflara devenin gözünün kör olup olmadığını sorar, bu soruya Hz. Ali taraftarı hayır cevabını verirken Hz. Muaviye taraftarı evet cevabını verir, deve muayene edildiğinde görülür ki kör değil. Hz. Muaviye, bu durum karşısında deveyi kendi taraftarına yani deveyi çalana verir ve Hz. Ali taraftarına, "İşte ben böyle cahillerin sahibiyim, daha devesinin kör olup olmadığını bile bilmiyor" der (Kaleli, 1976: 200).

Mustafa Yeşilova'nın *Kopo* adlı eserinde, kötü durum ve şartlar tarif edilirken Alevilerin zor durumları belirtilirken Alevilere yapılan muameleler "Muaviye yöntemleri" denerek Hz. Muaviye'den bahsolunmuştur. Burada "Alevinin kestiği yenmez", "Hıristiyan olmadan Müslüman olmaz" gibi Alevilere yönelik suçlamaların Hz. Muaviye'nin yöntemlerine benzediği ifade edilir (Yeşilova, 1978: 52).

İncelediğimiz eserlere göre; Alevi-Bektaşi hayatında Hz. Muaviye'ye olan bakış açısının olumsuz olduğunu ifade etmek mümkündür. Alevilere yönelik her türlü saldırı ve iftiralar Hz. Muaviye'ye teşbih edilmektedir. Sünniler, Muaviye soyu ve dinsiz olarak görülmektedir. Hz. Muaviye bir hilekâr olmakla suçlanmaktadır.

3. 1. 5. 5. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

Hz. Ali'nin oğulları olan, Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin, Hz. Muhammet'in de torunları olur. İncelediğimiz eserlere göre, Alevi-Bektaşi inanışında Hz. Hasan ikinci İmam, Hz. Hüseyin de üçüncü İmam'dır. Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin genellikle birlikte anılmıştır. Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'a olan sevgi, gördükleri zulüm nedeniyle bilhassa Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesiyle büyümüştür. Onların Alevi-Bektaşi inanışında ayrı bir yeri vardır. Her yıl Muharrem ayında Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan'ı anan Aleviler, onların yaşadıkları acıları hissetmeye çalışırlar.

Ele alınan eserlerden hareketle Hz. Ali'de olduğu gibi Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in isimleri de yemin sırasında, yemine güç katmak için zikredilmiştir. Yine, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Hz. Ali ile birlikte medet istenenler arasında yer alırlar (Tahir, 2006: 30, 38).

İncelediğimiz eserlere göre, zalimlerin ve zulmedenlerin ortak bir adı vardır, zulmedenler hep "Hasan Hüseyin düşmanı" olarak nitelenir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in uğradıkları zulüm, Alevi-Bektaşiler içinde derin bir yara açmıştır, her zulüm onları hatırlatır. Zalimin de bir adı vardır; Yezit: "Kürt Hamo bütün bütün azdı: "Gidi yezitler! Gidi Hasan Hüseyin düşmanları… Ulan burası Kerbela mı namussuzlar!" diyerek narayı bastı" (Tahir, 2006: 46).

Hz. Hüseyin'in defterine yazılmış olmak kurtuluştur, bunun için dua edilir, dilekte bulunulur, nefeslerde onun defterine yazılmak dilenilir, cemlerde sakalar onun ismini zikrederek bağıra bağıra su verirler. Hz. Ali'de olduğu gibi Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e de bir kutsallık atfedilir. Bu durum, *Memo*'da şöyle yansır: "İmam Hüseyin defterine yazmış ola!" "Bir yandan çanak çanak su verirler bir yandan 'Ya cennetmekan Hüseyin,Ya İmam!..'diye ünlerlerdi" (Bilbaşar, 2008: 306).

Değerlendirilen esere göre Alevi-Bektaşiler tarafından, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in öldürülmeleri hiç unutulmamıştır. Onların acısı hep kanayan bir yara gibidir. *Kaplumbağalar*'da Kır Abbas şöyle seslenir: "Hiçbirinizin aklına bu köye bir bağ dikmek, bostan ekmek gelmemiş! Yüzyılları Hasan, Hüseyin efendilerimizin öcüyle mi tükettiniz?" (Baykurt, 2012: 134).

İncelediğimiz eserlerde gördüğümüz üzere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in ismi, bilhassa Hz. Hüseyin'in ismi Alevilerin dilinde pelesenk haline gelmiştir. Her fırsatta onlar anılır. Hz. Hüseyin de sıkça rahmetle anılmaktadır. Bu, ona olan sevginin bir göstergesidir: "Bir su bul bana Irıza! Dedi. Kır Abbas suyu içerken besmele çekti. 'Hüseyin'e selam, Hüseyin'e rahmet' dedi" (Baykurt, 2012: 205).

Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmiş olması Alevi-Bektaşi yaşamında asırlardır hayatını sürdüren büyük bir acıya sebep olmuştur. Bu insanlar her fırsatta bu acıyı hatırlarına getirmektedir. Bunun örnekleri eserlerde yer almıştır. *Kaplumbağalar* adlı eserde bir camiye giden Aleviler: "Seninkiler yatıp kalkıyor hâlâ! İmam efendinin de sesini! Kardaşım insanın içi temiz olsun! Hasan-Hüseyin'i Kerbela'da susuz öldürdükten sonra gece gündüz camiden çıkmasa kıymeti yok!" der (Baykurt, 2012: 313).

Hz. Hüseyin'in sevgisi büyük bir tesiri icra eder. Onun adı insanları yalan söylemekten, yanlış yapmaktan alıkoyar. *Yelatan*'da bir şahıs sorduğu soruya doğru cevap almak için Hz. Hüseyin sevgisini ileri sürer: "Doğru söyle İmam Hüseyin'i seversen, avucundaki tikeler için mi döğdün?" (Kaftancıoğlu, 1972: 198).

Eserlere göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in, Alevi-Bektaşi hayatı içerisindeki yeri önemli ve kutsaldır. Onlara yönelik sonsuz hürmet ve saygı vardır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, onlar için ahirette şefaatçi bu dünyada da yardımcıdır.

3. 1. 5. 6. Yezit

Yezit, Emevi halifesi Hz. Muaviye'nin oğludur. Hz. Muaviye'den sonra devletin başına Yezit geçmiştir. Kaynaklara göre, Yezit döneminde Kerbela'da, Hz. Hüseyin şehit edilmiş ve Hz. Hüseyin'in yakınları katledilmiştir. Yezit, bu olaya sebep olan komutanlardan hiçbirini görevden almamıştır. Bunu yaparak yapılanı bir nevi desteklemiş, bu yüzden asırlardır lanetle anılmıştır.

İncelediğimiz eserlerde gördüğümüz üzere Yezit, özellikle Şii ve Alevi-Bektaşi kültüründe lanetle ve nefretle anılmıştır. Yezit ismi, aşağılık ve pis bir hayvan ismi gibi hakaret olarak kullanılmıştır. Durumu kötü, ahlaksız veya normal görülen şeylerin dışında olan, uygunsuz olan şeylere veya kişilere, "Yezit" denilmiştir. Bunun dışında çok defa Sünniler de Alevi-Bektaşi toplumu arasında "Yezit" veya "Yezit soyu" olarak anılmıştır.

İncelediğimiz eserlere göre Yezit, lanetlenmiş, ahiretini mahvetmiş bir zalimdir. Böyle olduğu için de "Yezit" kaybedenlerden olmuştur. Alevi-Bektaşiler içinde Yezit'e benzemek çok korkunç bir durumdur. Bazen bu durum beddua olarak kullanılmıştır. *Çıkrıklar Durunca*'da buna bir örnek vardır. Eserin peygamber kadını Dudu, aşağıdaki bedduasıyla Yezit'in beter olduğunun intibaını verir: "Ali'min mübarek abasını dokuyan tezgâhları boş bırakan Yezit'ten beter olsun!" (Ertem, 2012: 95).

Yezit, pek çok ortamda lanetle anılır. Dualarda olduğu gibi normal konuşmalarda da Yezit, lanetlenmekten kurtulamaz. *Çıkrıklar Durunca*'da Esma adlı kadın: "Sekiz kitap bana geldi. Vergileri affettim. Yezit'e lanet Zülfikar'ın sesi her yerde duyulacak" der (Ertem, 2012: 107). Burada yazarın Esma adlı şahsa "vergileri affettim" dedirtmesi dikkat çekmektedir. Bu durum yazarın komünist ideolojiye mensubiyetiyle açıklanabilir.

Her türlü kötü ve pis şeye "Yezit" ismi verildiği gibi bazı hayvanlara da bu ismin verildiği görülmektedir. *Rahmet Yolları Kesti*'de Uzun İskender köpeğe "Yezit" der. Sünnilere "Yezit" denildiği halde hayvanlara da bu isimle hitap edilmesi dikkat çeker. Zaten ilerleyen bölümde, Uzun İskender, köpeğe "huysuzlanmamasını" söyler ve arkadaşı Sünni Katır Adil'i göstererek "bu da sizden" der (Tahir, 2006: 216-217).

Sünni bir kimse için "Yezit" ifadesi kullanılmaktadır. *Güllüceli Kazım'*da köyün Sünni öğretmeni "Yezit" olarak tarif edilir:

> Şu Fikret Bey iyi adam, has adam, ama ah "yezit" olmasa!" dediğini duydum. Pek şaşırdım. "Yezit oğlu yezit", "yezit gibi", "melun yezit" sözlerini çok duymuştum. "Yezit", bana göre: kötü, korkunç, vahşi bir yaratıktı. Nasıl oluyor da Fikret Bey yezit oluyordu. (Bahadınlı, 1965: 25).

Memo adlı eserde hoş olmayan bir işi yapan, yanlış ve ahlaksız bir şey yapan Yezit olarak tarif edilir. Yapılan usülsüzlük "Yezit düzenbazlığı"na teşbih ile tanımlanır (Bilbaşar, 2008: 66). Zulüm ve zalimlik Alevi-Bektaşi kültüründe Yezit'le özdeşleşmiştir, zulmü yapan zalim, Alevi de olsa ona Yezit derler. *Memo'*da Alevi bir şıh, zulmünden dolayı "Yezit" olarak tarif edilmektedir (Bilbaşar, 2008: 211).

Yezit, bir günah keçisidir, şamar oğlanıdır. Her ortamda, kötülüğü yapan birisi ona teşbih edilir, bu duruma bir örnek Kemal Tahir'in eserinde şu şekilde yer alır: "Yüreğine sevinç damladıydı da, 'Neden ki ola?' dedimdi. Yezidin biri günahımı aldı mı, benim yüreğime böyle bir sevinç damlar" (Tahir, 2005: 254).

Hile, düzen Yezit ile bütünleştirilmiştir. *Kaplumbağalar*'da ellerinden üzüm bağlarını kaybedecek olan köylüler bu durumu "yezit oyunu" olarak tarif ederler: "Bizimki de o hesaba varıyor mu dedin? Bir yezit oyunu gibi haa? Yeşermiş bağı elimizden aldıktan sonra, değil mi? Bak bu hiç aklıma gelmedi!" (Baykurt, 2012: 313).

Niyazlarda ve dualarda Yezit'e lanet okunmadan geçilmediği görülmüştür. *Kopo*'da da bu durum mevcuttur:

> Allah Allah… Allah Allah… Nur ola… sır ola, kadaya kalkan ola, kapıya bekçi ola, dolu gele, dolu gide, arta eksilmeye, taşa dökülmeye, pir makamında makbul ola, yuf münkire, lanet yezide, rahmet mümine, Allah eyvallah (Yeşilova, 1978: 18).

Alevi-Bektaşilerde "Yezit" demek bir küfürdür, bir türlü hakarettir. Yılmaz Güney'in eserinde okula gitmeyip kötü insanlara takılarak hırsızlık yapan Mustafa'ya annesi "Yezit" diyerek hakaret eder: "'Babana anlat sen derdini… yezit, namussuz' şimdi yeni bir fırtına, tehlike alanına girmişti Mustafa. Babasından korkuyordu" (Güney, 1978: 182).

Sonuç olarak incelenen eserlerden hareketle Yezit, özellikle, Kerbela'da Hz. Hüseyin ve aile fertlerini hunharca katlettiği için Alevi-Bektaşi inancına mensup insanlarda, diğer Müslümanlara nazaran daha çok nefretle anılmıştır. Onlara göre Yezit, lanetlenmiş bir yaratıktır. Ona benzemek en ağır durumdur, Yezit olmak küfürdür. Yezit, düzenbazdır, zalimdir, haksızdır.

3. 1. 5. 7. Hacı Bektaş Veli

İncelediğimiz kaynaklara göre, asıl adı Mehmet olan Hacı Bektaş Veli, 13. yüzyılda Anadolu'da yaşamış, daha sonra Bektaşi tarikatının piri olarak kabul edilmiştir. Hacı Bektaş Veli, Anadolu'ya Horasan'ın Nişabur şehrinden gelmiştir. Baba tarafından, soyu 7. İmam Musai Kazım'ın torunlarındandır. Ahmet Yesevi'nin halifesi olarak bilinen Lokman Parende'nin talebesidir. Onun tarafından Anadolu'ya gönderilmiştir (Tosun, 2004: 39). Hacı Bektaş Veli'nin önemli ilkelerinden biri "birlik ve dirlik" içinde yaşamak olurken en önemli söylemi de: "Yetmiş iki millete aynı nazarla bakmayan bizden değildir" olmuştur (Yalçın, 2012: 170).

İncelediğimiz eserlerde, Hacı Bektaş Veli'nin, sık sık anıldığını gördük. Hacı Bektaş Veli, yer yer değişik şekillerde söz konusu edilmiştir, aşağıda onun dini yönüne ait bir ifade mevcuttur:

> Ellerini mecidiyelerin üstüne kapatıp bir zaman öylece durdu. Sonra: "Tü Allah belanı versin İskender!" dedi, "Hey avanak! Sende akıl ne arasın! Sen bu gece Hacı Bektaş Efendimiz mi kesildin ki para üzerine fetvalar dökmektesin namussuz! Sen işine bak sen" (Tahir, 2006: 292).

Bu eserlere göre dedelerin, Hacı Bektaş Veli'nin makamını temsil ettiğine dair bir inanç söz konusudur. Alevilerin dedenin şahsında, Hacı Bektaş Veli'yi onun şahsında da Hz. Muhammet'i gördükleri ifade edilir (Bahadınlı, 1965: 44). Hacı Bektaş Veli, pirdir. Alevi-Bektaşi anlayışında "pirimiz" olarak ifade edilir. Bir Alevi meclisinde, dede konuşmaya başlarken ettiği duada Hacı Bektaş Veli'yi "pir" ve "hünkâr" olarak niteler (Bahadınlı, 1965: 46).

Memo adlı esere göre, Hz. Hüseyin'in soyundan gelenlere seyit denilmektedir. Alevi-Bektaşi inancında bir seyitlik makamı olduğu, bu makamın da en yükseğinin Hacı Bektaş Veli makamı olduğu anlaşılmaktadır.

> Seyitlerin ulusu olma hakkına nikâhımızı bozdu. Dayım en yüce seyitlik mertebesinden Hacı Bektaştı. Ağu içen Babo Mansur, Hureyşan mertebesindeki seyitlerin fetvasını bozardı. Bu sebebe kararına heç bir seyit karşı duramazdı (Bilbaşar, 2008: 205).

Hacı Bektaş Veli'ye isnat edilen bir tılsım vardır. Onun her şeye el verebileceğine inanılıyor ve o el verdiğinde, el verdiği şeyin çok güçlü olacağı ifade ediliyor. *Binboğalar Efsanesi* adlı eserde kılıca böyle bir tılsım yüklenmiştir (Kemal, 2013: 201).

Hacı Bektaş Veli, her demde anılmıştır, onun yolundan ayrılmamak için dua edilmiştir. Yine dua ve dileklerde Hz. Ali'ye, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e, On İki İmam'a nasıl yer verildiyse Hacı Bektaş Veli'ye de öyle yer verilmiştir, *Yelatan* adlı esere bu durum şöyle yansır: "Muhammet-Ali divanı bu divan. Cümlenizin bu divana yüzünüz ola, pirimiz Hacı Bektaş deminden, devranından ayırmaya! Kırklar cemidir bu cem! Kırkların eli üstünüzde ola… Hu diyelim.." (Kaftancıoğlu, 1972: 191).

Hacı Bektaş Veli, halen tesirini sürdürmektedir, rüyalarda görülür, telkinleri alınır. *Kopo* adlı eserde, eserin kahramanı Kopo, rüyasında Hacı Bektaş Veli'yi görür ve ondan telkinler alır (Yeşilova, 1978: 105).

İncelediğimiz eserlerde vardığımız neticeye göre, Alevi-Bektaşilerde, Hacı Bektaş Veli kutsal bir şahsiyettir. Aleviler, onu "pir" ve "hünkâr" olarak görür. O, medet istenen, şefaat beklenen kutsal bir insandır.

3. 1. 5. 8. Yavuz Sultan Selim

İncelediğimiz eserlere göre, Aleviler açısından Yavuz Sultan Selim hakkında pozitif bir yargının var olduğu söylenemez. Yavuz Sultan Selim, Anadolu'da kendi görüşlerini yaymak isteyen Şah İsmail'e müsaade etmez. Bunun sonucunda iki tarafın girdiği mücadeleyi Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı'nda kazanır. Şah İsmail'in bu yenilgisi, Alevi-Bektaşi anlayışı içerisindekileri rahatsız eder ve ortaya bir "Yavuz düşmanlığı" çıkar. Öte yandan Sünniler arasında da "Alevi-Kızılbaş düşmanlığı" meydana gelir (Küçük, 2011: 17-18). *Cemo*'da Yavuz Sultan Selim'e şöyle değinilir: "'Ne sebebe olacak,' dedi içlerinden en yaşlısı. Biz Horasanlıyık onlar Urum diyarındandırlar, Hanefidirler. Bizi düşman bilirler, Sultan Selimden beri kökümüzü kazımaya çalışırlar" (Bilbaşar, 2012: 191).

Memo adlı eserde Atatürk'e karşı isyan edilmemesi gerektiğinin ifade edildiği bir yerde, Atatürk'ün, Yavuz Sultan Selim'den bu yana dökülen Alevi kanını durdurduğu mesajı verilmektedir. Burada da Yavuz Sultan Selim'den beri Alevi kanı döküldüğü ve bunu Yavuz Sultan Selim'in başlattığı intibaı verilir:

> Gazi Paşa ne etmiştir ki sancak açıp karşısında dikilmek isterik? Yavuzdan beri Halifelik kaftanı giyen, Kürdistanda Alevi kanı döken Osmanlı padişahına başkaldırdığı, tahtını devirdiği için mi üzerine yürümek isteriz (Bilbaşar, 2008: 32).

Yine *Memo* adlı eserde, Yavuz Sultan Selim'in Aleviler üzerine yeniçeriyi saldığı, Alevilerin kanlarını helal saydığı ifade edilir ve bu konuda Yavuz Sultan Selim'in başarısız olduğu intibaı verilir.

> Yavuz vaktında bu düşmanlık, kanımızı helal saymış, yeniçeriyi üzerimize salmıştır.

> Sultanın nice fermanlı veziri serdarı, Dersimli'yi nizamından saptıramamıştır. En sonunda Yavuz'un torunları göçüp gitmiş, Şıh Hasan'ın torunları ayakta kalmıştır (Bilbaşar, 2008: 232).

Kopo'da, Yavuz Sultan Selim'in "Doğu Anadolu'ya dehşet saldığı, oranın mert insanlarını dağa tepeye sığınmak zorunda bıraktığı" ifade edilirken Yavuz Sultan Selim'in acımasız, gaddar ve zalim olduğu havası uyandırılır. Burada: "Yavuz'un dehşetinden buraya sığınmadı mı, Türkmen'in çocukları?" ifadesine yer verilir (Yeşilova, 1978: 8). Yavuz Sultan Selim'in, Alevilere düşman olduğu ve onun zamanında Alevilerin hayatlarının tehlikede olduğu ifade edilir: "Mustafa Kemal'in savaşı, bizim öz malımızdır. Bu böyle olduğu halde yobaz hâlâ istediği gibi at oynatmaktadır… Alevi-Sünni güvencesizliği vardır. Tıpkı Yavuz zamanında olduğu gibi" bu ifadede Alevilerin hâlâ tehlikede oldukları mesajı da verilmektedir (Yeşilova, 1978: 19).

İncelenen eserlerde anlaşılan, Yavuz Sultan Selim, Alevilerce düşman kabul edilmektedir. Bu eserlere göre, Alevilere yönelik kötü tavrın Yavuz Sultan Selim zamanında başladığına ve Yavuz Sultan Selim'in Alevileri yok etmek amacında olduğuna inanılır. Kısacası incelediğimiz eserlere göre, Alevi-Bektaşi inancına sahip olanlar Yavuz Sultan Selim'i sevmez.

3. 1. 5. 9. Pir Sultan Abdal

Alevi-Bektaşi edebiyatının en ünlü şairlerinden olan Pir Sultan Abdal, incelediğimiz kaynaklara göre, 15. yüzyılda Sivas ve dolaylarında yaşamıştır. Yaşadığı dönemde Osmanlı-Safevi mücadelesi vardır. Pir Sultan Abdal, Osmanlı'ya karşı cephe alarak Safevi Şahı'nın yanında yer almıştır. Pir Sultan Abdal'ın "yalın bir halk diliyle yazdığı şiirleri", Alevi-Bektaşi halk arasında "dedeler ve ozanlar tarafından nesilden nesile aktarılmıştır" (Yaman, 2012: 190).

Asıl ismi Haydar olan Pir Sultan Abdal'ın, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda yedi yıl eğitim gördüğü söylenir. Pir Sultan Abdal, kendi müritlerinden birisi olan Hızır Paşa tarafından idam ettirilmiştir. Deyişleri ve şiirleri ile Alevi-Bektaşi kültüründe önemli bir yer tutmuştur (Tosun, 2004: 53).

İncelediğimiz eserlerde, Pir Sultan Abdal yer yer anılmıştır. Kemal Bilbaşar'ın *Memo* adlı eserinde, eserin kahramanı Memo, "Pir Sultan Abdal âşıklarına" benzetilir. Memo için: "Pir Sultan âşıklarından olduğuna heç kuşkumuz kalmamıştır" denilir (Bilbaşar, 2008: 59). Pir Sultan Abdal'ın deyişleri söylenirken veya ona benzeterek bazı deyişler dillendirilirken Pir Sultan Abdal da zikredilmiştir: "Sonra Hayvanla birlik yürüdüler, Cemo'nun Pir Sultan'dan yakıştırıp okuduğu uzun hava boğazda yankılanırdı" (Bilbaşar, 2008: 375).

Memo, Pir Sultan Abdal'ın şiirlerinde sık sık bahsettiği "şah"ın kim olduğunu anladığını belirtmek suretiyle Pir Sultan Abdal'a değinir. Memo, Atatürk'ü Pir Sultan Abdal'ın bahsettiği şah olarak görür: "Şükür ki Pir Sultan'ın sırrına ermişim Senem. Gayri yolunu gözlediği, uğruna dara asıldığı Şah'ın kim olduğunu sezmişim. Geleceğini haber verdiği kurtarıcı, elbet ki fukara babosu Gazi Paşa'dır" (Bilbaşar, 2008: 378). Aleviler arasında "Pir Sultan Ağzı" geleneği vardır, yani onun ağzı ile onun gibi şiir

söyleme geleneği vardır: "Memo sazı göğüsleyip tellere dokundu, Pir sultan ağzından ezgi okuyup tüm yürekleri kendine bağladı" (Bilbaşar, 2008: 406).

İncelediğimiz eserlere göre Pir Sultan Abdal, zulme karşı gelişiyle, zulüm gören halkın yanında oluşuyla, zalime karşı sessiz kalmamasıyla Alevi-Bektaşi kültüründe önemli bir tiptir. Bu yönüyle yer yer zikredilmiştir: "Bu sebebe oğlumu âşık yetiştirip zamanı gelende, zulüm gören kulların arasına salasın ki, köy köy, oba oba dolaşıp Pir sultan sırrını onlara talim ede, gözlerinden perdeyi kaldıra" (Bilbaşar, 2008: 451).

Pir Sultan Abdal'ın idam edilmiş olması da farklı yollarla yer yer dile getirilir. *Yelatan* adlı eserde Gülü'nün kocası, semah yapan karısını kıskanıp ona kızınca karısı bu durum karşısında tepki gösterir ve kocasını, "Pir Sultan gibi asacaklarını" söyler (Kaftancıoğlu, 1972: 192).

Şiirleri ile o kadar meşhur ve tanınmış birisidir ki Pir Sultan Abdal, Alevi-Bektaşi çevrelerinde, deyişlerinden ve şiirlerinden çokça ilham alınır. Kimi zaman da Pir Sultan Abdal, başkaldırışıyla, direnişiyle dile getirilir, zulme onun gibi başkaldırmak istenir. Bu durum Lütfi Kaleli'nin eserinde şöyle ifade edilir: "Tercüman'da tefrika edilen Hazreti Ali'yi, On İki İmamları su gibi okuyup içine sindirdikçe, Alevi olmanın ezikliğini ta yüreğinde duyarak kinleniyor, çoğu zaman Pir Sultan gibi baş kaldırmak istiyordu" (Kaleli, 1976: 64).

Kopo'da yine Pir Sultan Abdal, deyişleri ile dile getirilir. Eserin kahramanı Kopo, önce Pir Sultan Abdal'dan sonra, kendinden bir şeyler söyler (Yeşilova, 1978: 22). Bir diğer örnek *Elif'in Öyküsü'*nde yer alır. Yine, Pir Sultan Abdal'ın bir deyişi konuya dayanak yapılır: "Ne kadar otursak sonu gitmektir. Öyle demiş Pirimiz, Sultanımız, Pir Sultan Abdal efendimiz" (Bener, 1994: 69).

İncelediğimiz eserlere göre Pir Sultan Abdal, Alevi-Bektaşi inancına mensup insanlar arasında şiirleriyle, deyişleriyle kendine yer edinmiş birisidir. Pir Sultan Abdal'ın şiirleri halk arasında dilden dile dolaşmıştır. Devrinde gördüğü kötü muameleye karşı çıkışıyla da o, halkın nazarında bir kahramandır.

3. 1. 6. Diğer Tarihi Şahsiyetler

3. 1. 6. 1. Ahmet Yesevi

Ahmet Yesevi, Horasan erenlerindendir. 11. yüzyılda Türkistan'ın Sayram şehrinde yaşamıştır. Ahmet Yesevi'nin soyunun, Hz. Ali'ye dayandığı ifade edilmektedir. İncelediğimiz kaynaklara göre, Alevi-Bektaşi inanışında Ahmet Yesevi'nin önemi büyüktür (Tosun, 2004: 35). Ancak, ele aldığımız eserlerde, Ahmet Yesevi'den çok az söz edildiği görülmüştür.

Memo adlı eserde, Dersim civarındakileri, Ahmet Yesevi'nin torunları olarak ifade etmek suretiyle, Ahmet Yesevi'den bahsedilir: "Kemal Paşa'lıya sancak açmaya söz kestiklerini söyledikten sonra, şu kutsal bahar günü huruca geçmeden Sultan Hızır'dan şefaat, Şıh Ahmet Yesevi'nin torunlarından da ant dilemeye gelmişiz" (Bilbaşar, 2008: 30).

Kopo adlı eserde de benzetme yoluyla, Ahmet Yesevi anılır. Seyyit'in sesi Ahmet Yesevi'ye çağrışım yaptırır: "Pir makamındaki Seyyit'in sesi çok güzeldi. Yesevi, Yunus, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan aşkıyla söylüyoruz" (Yeşilova, 1978: 81).

Ele alınan eserlere göre, Alevi-Bektaşi halk nazarında Ahmet Yesevi'nin saygın bir yeri vardır. Anadolu'daki Alevi-Bektaşilerin, Ahmet Yesevi soyundan geldiği ifade edilmektedir. Anadolu'nun Türkleşmesinde, Ahmet Yesevi'nin talebeleri olan Horasan pirlerinin büyük katkılarının olduğu dile getirilmektedir.

3. 1. 6. 2. Mervan

Mervan, Emevi halifesidir (615-685). Kaynaklara göre, ehlibeyte yaptığı zulümlerle tanınmaktadır. İncelenen eserlerde, Alevi-Bektaşi geleneğinde "yol düşkünü" olanlara da bu adla hitap edildiği görülmüştür (Korkmaz, 1993: 238). Elde

ettiğimiz verilerden hareketle Mervan da Yezit gibi hakaret için kullanılan isimlerdendir. Söz konusu kaynaklara göre Aleviler tarafından, Sünnilere, yol düşkünlerine, kötü bir iş yapanlara “mervan” veya “mervan dölü” şeklinde hitap edilir.

İncelediğimiz eserlerde görüldüğü üzere, dualarda, törenlerde, gülbanklarda “Mervan” lanetle anılmış ve kendisine beddua edilmiştir. Mervan da Yezit’le aynı kefeye konulmuştur: “Allah, Allah, Allah… Sairi Selman, mülke Süleyman, kör olsun Mervan, yardımcımız on iki imam. Hızmatın kabul, yüzün ak olsun” (Kemal, 2013: 15).

Kardeşlerin Kini’inde, Alevilere saldıran gruplara, “Mervan dölü” denmektedir. Mervan, kendisine sürekli kin beslenen birisi olmuştur: “Mervan dölü bunlar, Mervan dölü! Nasıl bir arada yaşanır bunlarla? Desiseci Muaviye’nin siyaseti, zalim Yezit’in acımasızlığı var bu namussuzlarda. Ne yapacaklarına akıl erdirmek mümkün mü a iki gözüm?” (Kaleli, 1976: 24, 64).

Değerlendirilen eserlerden hareketle Mervan’ın da Alevi-Bektaşilerde Yezit’le aynı kefeye konarak aynı muameleye tabi tutulduğu görülmektedir. Söz konusu eserlerden hareketle şu ifade edilebilir: Tıpkı Yezit gibi Mervan da, zalimdir, lanetlenmiştir ve hilecidir.

3. 1. 6. 3. Ebu Müslim

Eba Müslim Horasani de olarak bilinen Ebu Müslim, kaynaklara göre, Emevi Devleti üzerine yaptığı seferler ile onların yıkılmasına sebep olur. Hem bu olay hem de İmam Caferi Sadık’ı zindandan kurtarıp ona halifelik teklif etmesi, Alevi-Bektaşi çevresinde Ebu Müslim’e yönelik bir sevgi oluşturmuştur.

Ebu Müslim’e, incelediğimiz eserlerde yer yer değinilmiştir. Kahramanlıklarıyla ondan söz edilir. Kemal Tahir’in *Rahmet Yolları Kesti* adlı eserinde Ebu Müslim

zikredilmiştir: "Avlunun ortasında "Ya settar!" diyerek bir bıçak vurdu, herifi ikiye parçaladı. Eba Müslim efendimizin teber çalması da öyle değil! Bir de baktık, dağ gibi Kürt, gırtlaktan hayâlarına kadar ikiye bölünmüş" (Tahir, 2006: 77).

Ebu Müslim, ehlibeyte sahip çıkması ve Emevi Devleti'ne karşı gösterdiği yiğitliklerle de anılır. *Kardeşlerin Kini*'nde bu yönü itibariyle Ebu Müslim'den bahsedilir, ancak burada Atatürk'ün ondan daha üstün olduğu intibaı da uyandırılır:

> O sıkar biraz, dedi Hüseyin Adıgüzel. Bu millet bu kadar mı sahipsiz. Bir gün Ebamüslim gibi bir yiğit çıkar elbet. O zaman kan işetir bunlara.
>
> Bırak Ebamüslim'i, dedi Gani Bey. Atatürk gibi bir yiğit geldi de yine baş edemedi bunlarla (Kaleli, 1976: 205).

Ebu Müslim, incelediğimiz eserlerde çok az değinilen bir şahsiyettir. Buradan hareketle Ebu Müslim'in Alevi-Bektaşi kültüründe bir kahraman olarak görüldüğü ifade edilebilir.

3. 1. 6. 4. Sarı Saltuk

İncelediğimiz kaynaklara göre Sarı Saltuk, Anadolu Alevi-Bektaşi geleneğinde önemli bir yeri olan, Hz. Muhammet'in soyundan geldiğine inanılan, "Şerif Hızır" olarak da bilinen bir zattır. Sarı Saltuk'un pek çok kerameti olduğuna ve Hz. Hızır'ın onun mürşidi olduğuna inanılır (Yalçın, 2012: 223).

Memo'da Sarı Saltuk, isminin verildiği bir şifalı ot ile anılmaktadır. Eserdeki şahıslardan Huso Emmi, otların hangi hastalığa iyi geldiğini anlattığı bir yerde "Sarı Saltuk kekosu" denilen bir ottan da bahseder (Bilbaşar, 2008: 49). *Bozkırdaki Çerkirdek'*te, Deli Derviş'i, efsaneleştirerek ve kutsallık atfederek anlatan Kambur Hancı, Sarı Saltuk'un kırk yıl mağarada keşişlik yaptığından bahserder: "İçini bir daha

çekti: Tarih kitaplarında yazılır böyle işler… Sarı Saltuk Sultan da, kırk yıl mağarada keşişilik etmedi mi?” (Tahir, 2005: 114).

Yelatan’da da soy belirtmek yoluyla Sarı Saltuk’tan bahsedilmiştir. Topal Bayram adlı şahıs, soylarının Sarı Saltuk’a dayandığını, pirlerinin de Hacı Bektaş Veli olduğunu ifade eder (Kaftancıoğlu, 1972: 250).

İncelediğimiz eserlerde, Sarı Saltuk’tan çok az bahsedilmiş olduğunu görmekteyiz. Ancak, elimizdeki verilerden hareketle Sarı Saltuk’un Alevi-Bektaşi inancında manevi bir yere sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

3. 1. 6. 5. Şah İsmail

İncelediğimiz eserlere göre, 1501 yılında İran’da, Safevi devletini kuran Şah İsmail, bu tarihten sonra “Şah” lakabını almıştır. Şah İsmail, özellikle Yavuz Sultan Selim ile yaptığı savaşlarla meşhurdur. Çaldıran Savaşı’nda, Yavuz Sultan Selim’e yenilmiştir. Şah İsmail, Anadolu’da Şiiliği yaymak için mücadele etmiştir (Öz, 2008: 170). Şah İsmail, Şah Hatayi olarak da bilinmektedir (Tosun, 2004: 48).

Elde ettiğimiz bilgilere göre Şah İsmail, Anadolu Alevi-Bektaşi halkı arasında saygı ile anılmıştır. Özellikle nefes ve şiirleri ile cemlerde ve benzeri törenlerde hep yâd edilmiştir. Şah İsmail’in deyişleri, dedeler tarafından tarikat mensuplarına okutulup öğretilmiştir. *Rahmet Yolları Kesti*’de dedeyi soyan Uzun İskender, dedenin kendisini şikâyet ettiği takdirde polislere: “Bu deyyus o sıra içerde Şah İsmail, Emrah, Kurbani okutmaktaydı,” diyeceğini söylemektedir (Tahir, 2006: 280).

*Güllüceli Kazım’*da doğrudan Şah İsmail adı anılmasa da ona isim vermeden değinilir. Kazım’a öğretmeni, İran Şah’ının da Alevi olduğunu söyleyince Kazım’ın daha önceden gördüğü Şah İsmail’in resmine karşı bir anda bakışı değişir: “Resimde: iri

gözlü ve çatık kaşlı, esmer, sarkık bıyıklı bir adam vardı. O ana kadar soğuk ve korkutucu görünen resim bir anda sevimlileşti sanki. Demek koca İran Şahı da aleviydi" der (Bahadınlı, 1965: 29).

Şah İsmail, ele alınan eserlerde ismine az rastladığımız şahsiyetlerdendir. Eserlerde görüp de anladığımız, Şah İsmail Alevi-Bektaşiler arasında sevilen ve saygı duyulan birisidir. Alevi-Bektaşi kültüründe "deyiş ve şiir"leriyle yaşamaktadır.

3. 1. 7. Alevi-Bektaşi Anlayışı Ekseninde Üç Devlet

3. 1. 7. 1. Emevi Devleti ve Abbasi Devleti

Hz. Muaviye'nin kurduğu Emevi Devleti (Miladi 661-750) incelediğimiz kaynaklara göre, yaşadığı süre içinde cereyan eden hadiseler sebebiyle Alevi-Bektaşiler için tamamen olumsuz bir yapıdadır. Özellikle, Hz. Muaviye'nin oğlu 1. Yezit'in kumandanları tarafından Hz. Hüseyin'in miladi 10 Ekim 680'de Kerbela'da şehit edilmesi bu olumsuz durumun ana nedenidir. Aleviler için Emevi saltanatı içinde, yalnızca Ömer Bin Abdülaziz (Miladi 717-720) dönemi iyi bir dönem olarak bilinmektedir (Yalçın, 2012: 123).

Kaynaklara göre, Emevi devletinin miladi 750 yılında yıkılmasından sonra Hz. Muhammet'in amcası Hz. Abbas'ın torunları tarafından Abbasi devleti kurulur. Miladi 750-1258 yılları arasında hüküm süren Abbasi saltanatı döneminde de ehlibeyit ve mensupları rahat edememiş, yine zulüm görmüştür. İncelediğimiz eserlere göre, Emevilerden sonra Abbasilerle rahat bulmayı uman ehlibeyit ve yandaşları yine hayal kırıklığına uğramıştır (Yalçın, 2012: 127).

İncelediğimiz eserlerde Abbasi Devleti hemen hemen hiç söz konusu edilmemiştir sadece *Mermer Köşkün Sahibi* (Ulunay, 1995: 87) adlı eserde ve *Kardeşlerin Kini*'ninde eserin kahramanının "Hz. Ali'yi, Emevileri, Abbasileri bir bir biliyorum" dediği bölümde Abbasilerin adı geçmiştir (Kaleli, 1976: 101).

Değerlendirdiğimiz eserlere göre Emeviler bazı eserlerde nötr olarak çizilmişse de çoğunlukla olumsuz bir tablo söz konusudur. *Mermer Köşkün Sahibi* adlı eserde Emeviler, nötr olarak ele alınmıştır. Bu eserde, esrar içen Raşit Bey, konuşurken Emevilere değinir: "Sultanım! Diyordu, siz Emevilerden misiniz, Abbasilerden mi? Hakipayinize yüz süreyim" (Ulunay, 1995: 87).

İncelediğimiz eserlerde gördüğümüz kadarıyla Aleviler, kendilerine yapılan kötülükleri "Yezit zulmü" olarak tanımlarken kötülüğün yapılış şeklini de "Emevi yöntemi" olarak tanımlamıştır. *Kopo*'da, Alevilere yönelik olumsuzluklar ve ön yargılar, Emevi yöntemleri olarak tarif edilir:

> Duvarın öteki yüzü… Sünnilik… Muaviye, Yezit, Emevi yöntemleri… Alevilerin kestiği yenmez, Hristiyan olmadan Müslüman olmaz sözleri… Hocalarca değersiz alevi hayatı… Karmaşa tarihi içinde, iyiyle kötünün durmadan el değiştirdiği Arap yaşamı (Yeşilova, 1978: 52).

Değerlendirdiğimiz eserlerden hareketle Emeviler, tarih içinde başka kavimlere yaptıkları zulümlerle ve kendi ırklarını üstün bilmeleri ile tanınmıştır. Genel itibariyle Emevilere yönelik tüm toplumda olumsuz bir bakış hâkimken Aleviler açısından bu, daha net bir şekilde ortadadır. Özellikle, Kerbela'da Hz. Hüseyin ve yakınlarının katledilmesinin Emevi Devleti döneminde olmuş olması, Emevilere nefretle bakılmasına sebep olmuştur. Kısacası Emevi Devleti, Alevilerin nazarında, zalim, siyasi hileleri olan, ehlibeyti kendine düşman bilen lanetli bir devlettir.

3. 1. 7. 2. Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti, özellikle Yavuz Sultan Selim dönemi ve ondan sonraki dönemler için, incelediğimiz eserlerde, Alevi-Bektaşiler tarafından hemen hemen olumsuz bir intiba ile ele alınmıştır. Bu eserlerde Aleviler, Osmanlı'yı düşman olarak görmektedir. Osmanlı'nın Kızılbaş düşmanlığı güttüğüne, Alevilerin kökünü kazıma derdinde olduğuna inanılmaktadır.

İncelemeye tabi tuttuğumuz eserlerdeki Alevi-Bektaşi toplumu, Osmanlı Devleti halen devam ediyor sanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkıldığını bilmiyorlar. Bu eserlerde, Doğu bölgelerindeki Alevi-Bektaşi halkın, Cumhuriyet döneminde Osmanlı'nın kendilerine saldıracağı, kendilerini asimile edeceği korkusunu yaşadığı görülmektedir. (Bilbaşar, 2012: 191). Ele alınan eserlerde, Aleviler, Osmanlı'nın kendilerine öteden beri zulüm yaptığını ve niyetinin yine zulüm yapmak olduğunu düşünmektedir. Söz konusu eserlerdeki Alevilerde, Tunceli bölgesine yapılan yolları, Osmanlı'nın kendilerine savaş açmak için yaptığı düşüncesi hâkimdir. Bu eserlerde Aleviler, "Osmanlı ile aynı soydan" olduklarını ama "Osmanlı'nın Rum diyarında bozulduğundan kardeşlerine düşmanlık yaptığını" ifade etmektedir. Kemal Bilbaşar'ın *Memo* adlı eserinde Dersim halkı, kendilerine Osmanlı'nın (Türkiye Cumhuriyeti) saldıracağı düşüncesindedir. Aleviler, Osmanlı'nın bunu, "Dersimlileri asimile edip törelerini, örflerini değiştirmek" için yapacağı kanısındadır. Osmanlı'ya böyle düşmanca davrananlara hayret eden eserin kahramanı Memo'ya Huso emmi, "vaktiyle ağızlarının yandığından dolayı böyle düşündüklerini" ifade eder. "Osmanlı ve Dersimli'nin aynı kökten olduğunun" ifade edildiği yerde de Osmanlı'nın değiştiği söylenir:

> Öyledir! dedi, "Lakin Urum diyarında Osmanlı, töresini, örfünü unutmuş inancını ibadetini değiştirmiştir. Sünni taassubuna kapılıp Fırat

> boylarında kalan öz kardaşlarına düşman kesilmiş adını Kurtoğluna çıkarmıştır. Yavuz vaktında bu düşmanlık, kanımızı helal saymış, yeniçeriyi üzerimize salmıştır. Şıh Ahmet Yesevi'nin torunları, aşiret halkını yeniçeri palasından kurtarıp mazlumların koruyucusu; Monzur'un, Tujik'in, Zel'in, Bobyaz'ın burcuna sığınmıştır (Bilbaşar, 2008: 231-232).

Bu eserlerde Aleviler, "Osmanlı'nın kendilerini Kürt bilerek düşmanlık" yaptığını, "dillerini konuşturmadığını" ifade eder. Alevi-Bektaşiler, "Osmanlı'nın örflerini yaşamalarına izin vermeyip Alevileri adam yerine koymadığına" inanmaktadır. Söz konusu halk, üzerlerindeki Osmanlı baskısının kaldırılıp dinlerini ve örflerini yaşayabilir, dillerini de rahat konuşur hale geldikleri zaman, "beş yüz yılın dargınlığını unutacakları" düşüncesindedir (Bilbaşar, 2008: 233).

İncelediğimiz eserlerden hareketle Alevilerin, Osmanlı'ya karşı bir korkuları vardır ve bu korku kendini her yerde hissettirir. Kendi içlerinden bir ağaya kulluk veya marabalık yapan halk, Sünni bir ağaya satılması söz konusu olan topraklar sebebiyle Osmanlı'ya kul olmamak için ayaklanır. Bu durum eserde şöyle ifade edilir: "Toprağımızı Osmanlı'ya sattırmazık, Ke… Uşağını Osmanlı'ya kul ettirmezik diye şikeftan halkı tüm ayağa kalkmışlardır" (Bilbaşar, 2008: 240).

Memo adlı eserdeki şahıslardan Husa Emmi, eserin kahramanı Memo'nun "Gazi paşasına dek hatırını saymadığı bir Osmanlı büyüğü yoktur" diyerek övdüğü ve kendilerine yardım edeceğini söylediği "kumandan"ını kastederek; Osmanlı içinde hakperest insanların daha ölmemiş olduğunu hayretle ifade eder (Bilbaşar, 2008: 273). Bu eserde, Memo'nun kumandanının ona verdiği öğütler önemlidir. Kumandanın Tunceli bölgesinde Osmanlı'ya düşmanlık yapılmasındaki asıl sebeplere değindiği öğüdü şöyledir:

> Memo! dedi, sırtında seyit kaftanı da olsa, bilirim sen ne seyitsin, ne şıhsın, eli hünerli bir aşıksın! Zulme boyun eğmez, zalime kulluk etmezsin!

> Lakin gençsin, tecrüben yoktur, bilmediğin bildiğinden çoktur. Dersim gibi yerde yanılıp şer yoluna sapmamak dilersen, şu öğüdümü kulağına küpe et! Zinhar şıhlara, seyitlere uyup kendini Osmanlı düşmanlığına kaptırmayasın! Bundan hem sana, hem aşiret halkına ziyan gelir. Şıhların, seyitlerin haktan görüp Dersim örfünü, korumaktan dem vurduklarını duyarık. Oysa Dersim'in nizamını kendileri bozmuşlardır. Yüz yıldan beri Osmanlı korkusuyla yıldırıp birlik sözü ederek, aşiret topraklarını tapulu malı oba halkını da kendilerine kul etmişlerdir (Bilbaşar, 2008: 323).

Bu eserlerde, Osmanlı'nın niyetinin hiç değişmediği, yeni yasa çıkarılıp Alevilerle antlaşma yapıldığı halde, Cumhuriyet döneminde de Alevilere yönelik zulüm noktasında padişahtan ileri gidildiği ifade edilmektedir. Osmanlı'nın Dersim'e hiç iyi niyet beslemediği, hele hele Sultan Mecit döneminden beri "Alevileri içten içe bitirmeye çalıştığı" dillendirilmektedir. Burada, Atatürk'ün " Halifenin başına tahtını geçirip Osmanlı'nın yüz yıllık kastına son vereceğini duyurup" birlikte yaşamak için Dersimlilerle antlaşma yaptığı halde "yerine ısınıp Dersim nizamını değiştirmek için padişahtan fazla gayret gösterdiği" söz konusu edilmektedir (Bilbaşar, 2008: 340-341).

Osmanlı hakkındaki olumsuz yargılar *Bozkırdaki Çekirdek*'te de devam etmektedir, Osmanlı'ya 'elini veren kolunu alamaz' gibi bakış vardır. Osmanlı, doymak bilmeyen bir yaratık gibi algılanmaktadır: "Osmanlı'nın rubalarını giydin de karavanasından bir lokma yedin mi, yakanı kurtaramazsın!" (Tahir, 2005: 191). Bu eserde, Osmanlı, çıkar için yatırım yapan, düzenbaz bir durumda görülmektedir. Yani Osmanlı'ya yönelik hep bir kuşku vardır. Osmanlı, Alevilere hizmet ve iyilik adına ne yapsa şüpheyle karşılanır: "Osmanlıda oyun çoktur oh yavrum! Çıkarı olmasa okul açar mı, Osmanlı köylü kısmına" denir (Tahir, 2005: 194). Yine aynı eserde, Osmanlı'ya yönelik, para ve altın zaafı olan, ziynete düşkün, açgözlü bir devletmiş gibi bir intiba uyandırılır. Altın ve para sahibi olan herkesin Osmanlı'ya istediğini yaptırabildiği gibi

bir durum söz konusudur: "Kap gel" dedim. Altını görmesiyle, geri vermez mi kağıdı Osmanlı, hırpadak?.. Verir. Altına dayanamaz Osmanlı" (Tahir, 2005: 195).

Osmanlı'ya yönelik sürekli bir kuşkunun duyulduğunu ifade etmiştik, yine Kemal Tahir'in eserinde aileler, çocuklarının okula gitmesi için kendilerine baskı yapan öğretmenlerden korkarak işin içinde başka bir şey ararlar. Bu insanlarda, Osmanlı, düzencidir, çıkar için iş yapar ve parasız bir şey yapmaz düşüncesi hâkimdir:

> Adama, tuzsuz yağ mı yedirir bedavadan Osmanlı, avanak oğlum, seni alıp gitmeyince… Osmanlı düzencidir. Bedavayla yere çalar köylü kısmını… Köylü kısmının bedavaya dayanamadığını bilir. Bedava diyerek koşar da bizim köylümüz, tarlayı malı kaptırır Osmanlı'ya (Tahir, 2005: 197).

*Binboğalar Efsanesi'*nde Osmanlı'ya sitem vardır. Yaşar Kemal, eserin Kahramanı Koyun Dede'ye yaptırır bu sitemi, Koyun Dede, hüzünlü ve insanın hislerini kabartacak şekilde Osmanlı'nın kendilerine kötülük yaptığını dillendirir. Ayrıca, Osmanlı, "töre bilmez, insanlık bilmez" olarak nitelenir, Osmanlı'nın "Türkmenlere baskı yaptığı, zulmettiği, onları hapsettiği, talan ettiği" ifade edilir ve Osmanlı'ya beddua edilir. İkamet edecek yer bulamayan Alevi Türkmenler, Osmanlı'ya beddua ederler, "Uzun kargışlar, ilenmeler…" olumsuz şartlar sebebiyle kaybettikleri çocuklarını defnettikleri Osmanlı toprağı için, "Zulüm toprağı, kadir kıymet, töre gelenek bilmezin, insanlık bilmezin toprağı" gibi ifadeleri kullanırlar (Kemal, 2013: 55, 155).

Bu esere göre Osmanlı, "köküne hainlik etmiş, Türkmenin, Yörüğün ahını almış, yoldan azmış", vefasızlık etmiş ve sonunda yıkılmıştır. Eserdekilerin, yeğenleri olarak tarif ettikleri Osmanlı, "Türkmeni, Yörüğü perişan etmiş kendi sapını kesmiş" olarak nitelenir. Bu eserde, Türkmenlerin Osmanlı'yı kanıyla beslediği dile getirilir.

Osmanlı'nın yıkılmasındaki sebebin, fukaranın, ananın, bebeğin ahını almış olması, köküne hainlik etmiş olması olduğu ifade edilir: "Osmanlı, dönüp kendi sapını kesmemiş miydi? İşte en sonunda Al Osman toprağı da elinden gitmemiş miydi? Alma fukaranın, dostun, ananın, bebenin soyun sopun ahını, çıkar yavaş yavaşça…" (Kemal, 2013: 172-173).

Osmanlı için oluşan olumsuz yargı, *Yelatan*'da da kendini göstermiştir. Söz konusu eserde Osmanlı'ya yönelik aşağılama vardır:

> Yok yok! Ne Urus'u? Urus'un buradan kökü kesileli on beş yılı geçti. Türk oturuyor artık. Urus'un neyi vardı ki buralarda? Deey o baştan al Türk'ündü. Osmanlı benim gibi çulu çuvalı yedi, verdi buraları Urus'a. Gazi de geldi, geri aldı. Torpah başına Urus'un da, Osmanlının da (Kaftancıoğlu, 1972: 102).

Yelatan'da yer alan şu anekdot önem arz etmektedir. Osmanlı bir düşmandır, üzerine kılıç sallanır. Yani Osmanlı'ya yönelik böyle bir bileniş vardır. Toplumda yadırganan tavırlar da Osmanlı'ya isnat edilir. Örneğin, *Yelatan*'da Ganiağa, "Osmanlı pıs-pısı ev yıkar" diyerek fısıltı halinde konuşanları kınar. Yine aynı ortamda okunan Ahmediye'de, heyecana kapılan insanlar yer yer sesini yükselterek "çal kılıcını Osmanlı'ya" derler (Kaftancıoğlu, 1972: 171).

Yelatan'da Osmanlı'ya beddua vardır, bu eserdeki Alevilere göre, Osmanlı Türk değildir. Aileler okula gidecek "çocuklarının asimile olarak Osmanlı haline gelmesinden" korkarlar, bu yüzden çocuklarının okula gitmemesini isterler. Söz konusu aileler çocukları için, okula gidip Osmanlı olmasındansa gitmeyip 'varsın Türk olsun' ifadesini kullanırlar:

> Bu Osmannı! Osmannının ocağı söne! Dinler mi?
>
> Karı başımınan ben onlara iş edem ki, bu köyü başlarına yıkam. Bir eksiğim okulmuş! Çocuk benim değil mi? Ona ne? Okuyup Osmannı

> olacağına, okumasın Türk kalsın… Bizi de kendine benzetecek! (Kaftancıoğlu, 1972: 208).

Osmanlı, "Emevi soyu" olarak tarif edilir, Osmanlı'ya "Muaviyeci" denilir. *Yelatan*'da Alevilere yönelik açılımların olmasına "Osmanlı adam olacak" diyen birine şu cevap verilir: "Osmannının ağzının aşı mı bu? Bunu yapan Gazi'ydi Gazi. Bundan sonra yine arabın düdüğü öter. Osmannı kendini bilmez. Emevi soyudur, Muavuyacı'dır onlar. Bu Sağır bu Sağır…" (Kaftancıoğlu, 1972: 244).

Osmanlı'ya yönelik eleştiriler devam etmektedir, bu eleştirilerden birisi de *Kopo*'da yapılır. Bu eserde, Osmanlı'nın doğuda hep zulmettiği ve bunun sonucunda da oralardaki insanların pek çok şeyden mahrum kaldığı ifade edilir: "Dersimliler çocuklarını çevre illerde bile okutamıyor askeri bir okula ayak basmaları düşünülemez, Osmanlı'nın doğuda hainlik birikimi değil mi bu, Dersim kalubeladan beri çeker bu zulmü" (Yeşilova, 1978: 8). Yine bu eserde, Cumhuriyet ve Atatürk'e yapılan övgülerden sonra Osmanlı'ya eleştiriler yöneltilir. Osmanlı, "yobazın semirdiği bir tarla", Alevi ve Bektaşilerin üzerine iftiraların atıldığı, "yobaz ağaların kol gezdiği" bir yer olarak tarif edilir (Yeşilova, 1978: 76).

Ele aldığımız eserlerden hareketle Osmanlılar, Alevi-Bektaşi halk için özellikle Yavuz Sultan Selim'den itibaren düşman olarak görülmüştür. Osmanlı, yobazlıkla, mutaassıp olmakla suçlanmıştır. Osmanlı'nın iyi şeyler yapabileceğine dahi ihtimal verilmemiştir. Osmanlı, bu eserlerdeki, Alevi-Bektaşi inancının mensupları tarafından kardeş olarak tarif edilir ama sonradan değişerek kardeşlerine zulmetmekle suçlanır. Osmanlı, para-pul hırsı olan, karşılıksız hiçbir şey yapmayan, sahtekâr ve ikiyüzlü olmakla suçlanır. Sonuç olarak bu eserlere göre, Alevi-Bektaşi kültüründe Osmanlı'nın yeri olumlu değildir. Osmanlı, zalim, hain ve Muaviyeci olarak görülür.

3. 1. 8. Alevi-Bektaşi İnanışında Dini Otoriteler

3. 1. 8. 1. Pir

Pir, kâmil insan demektir. Pir, Allah hakkında gerekli bilgiye sahip, yani marifetullaha ermiş, tarikat kurucusu, yol gösterici, mürşit anlamlarına gelmektedir (Korkmaz: 1993: 286). Alevi-Bektaşi anlayışında esas pir, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'dir. Romanlarda pir, farklı şekillerde ele alınmıştır. Bazen benzetme yoluyla bazen de direkt olarak işlenmiştir. *Kaplumbağalar* adlı eserde Kır Abbas adlı şahıs, pire benzetilir: "Kır Abbas başını dikti. Yüzünün hiç şakası yok. Büyük yetkileri olan bir Alevi piri gibi sessiz, kararlı, "Emiştirin" dedi yeniden" (Baykurt, 2012: 348).

Pir, bir şeyi en iyi yapan, bir işin ustası, bir işi en güzel şekilde halleden, manalarında da kullanılmıştır. Bu, Sünni halk arasında da kullanılan bir durumdur. Herhangi bir işin ustasına, "bu işin ustası" manasında, "bu işin piri" denilir. *Binboğalar Efsanesi*'nde bu şöyle söz konusu edilir: "Bu adam pirmiş. Bin yılda bir kılıç yapmış" (Kemal, 2013: 187).

Bir pir, Alevi-Bektaşi toplumu içinde çok saygı görür. *Binboğalar Efsanesi'*nde eski kültürlerinin kıyafetine göre giyinen Koyun Dede'yi gören insanlar "Horasan piri" diyerek temennaya dururlar: "Delikanlılar Horasan piri Haydar Ustanın karşısında el pençe divan duruyorlar, saygıdan nasıl davranacaklarını, ne edeceklerini şaşırıyorlardı" (Kemal, 2013: 236).

Alevi-Bektaşi inanışında ocaklar vardır ve bu ocakların her birinin de başında pirleri vardır. Bu duruma bir örnek *Binboğalar Efsanesi'*nde geçer. Ocakların pirleri bir mecliste toplanırlar. Bu durum: "Kavalcılar gelmişlerdi. Sultan Pirler Davulcusu, Davulcular Ocağı piri Abdal Bayram gelmişti" şeklinde ifade edilir (Kemal, 2013: 276).

İncelediğimiz eserlerde görüldüğü üzere, bir şeyin pire aidiyeti o şeye kutsallık katmaktadır. Bir şeyin pire isnat edilmesi aynı zamanda o şeyin ayrıcalıklı ve kutsal hale gelmesi demektir. Bazı bölümlerde "pir lokması", "pir duası", "pir makamı" gibi ifadelerle karşılaşılır (Kaleli, 1976: 29).

Kelime manası itibariyle olgun, bilgili mürşit anlamlarına gelen pir kelimesinin, zamanla içinin boşaltılmış olduğu da görülür. *Kopo*'da pirlerin cahilliklerinden yakınılır, ehlibeyte imamlık yapan pirlerin hepsinin cahil hale geldikleri ifade edilir:

> Beşinci mezhep Cafer-el Sadık buyruğunda, "Cahil kimse ehlibeyt soyuna imamlık edemez" deniyordu. Pirlerimizin hepsi cahildi. Bir kültürleri yoktu. Pirimiz Haydar dede, Mürşidimiz Hamza dede imzalarını zor atan kimselerdi. Kendileri karanlıkta olduklarından aydınlığı gösteremiyorlardı. Gittikleri yol ise çıkmaz sokaktı. Taliplerine kaderciliği, acıyı gösteriyorlardı. Zevk sanki onların kafasında hiç oluşmamıştı (Yeşilova, 1978: 51).

Mustafa Yeşilova'nın eserinde, her ne kadar pir hakkında olumsuz bir görüş varsa da, pirlerin kutsal bir yere sahip oldukları göz ardı edilemez. Pir, kimi zaman şefaati istenen mübarek insan olur, kimi zaman da ikrar verilen kutsal bir zat olur. Bu durum: "Müsahipler eş eş, yalınayak, pirin önüne varıyor ikrar veriyorlardı" sözleriyle ifade edilir (Yeşilova, 1978: 51).

İncelediğimiz eserlere göre, Alevi-Bektaşi kültüründe pirin ayrı bir yeri vardır, o, ikrar verilen yol yordam gösteren bir insandır. Asıl pir ise, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'dir. Her ocak başında bir pir bulunur. Pirlere yönelik genelde olumlu bir bakış varken yer yer bu bakışın olumsuzlaştığı da görülmektedir. Bu bakışın, olumsuz hale gelmesine ise pirlerin cahil olmaları sebep olmuştur.

3. 1. 8. 2. Dede

Dedelik, Alevilik-Bektaşilik'te dini işlerin görüldüğü, yönetildiği bir kurumdur. Dede de bu işleri yöneten kişidir (Yaman, 2012: 230). Kaynaklara göre dede, Alevi-Bektaşi inanışında kutsal bir yere sahiptir. Bu gelenekte, dedelerin Peygamber soyundan geldiğine inanılır. Dede, cemi yöneten, yol gösteren bir liderdir. İncelediğimiz eserlere göre, dedelere kutsallık atfedilmiştir. Dedeler dini liderliklerinin yanı sıra birer kanaat önderidir, sosyal hayatta önemli vazifelere nezaret ederler, insanları eğitmenin yanında onların her türlü sıkıntıları ile ilgilenip bazen mahkeme vazifesi yaparlar. Dedeler seyittir, soyları mutlaka Hz. Ali'ye dayanmalıdır. Ancak, Bektaşiler için dedebaba geleneğinde seyitlik bir kural değildir (Korkmaz, 1993: 90).

Dede, kendisine çok saygı duyulan, kendisinden yol göstermesi istenen, sözüne çokça itimat edilen birisidir, ne var ki, *Rahmet Yolları Kesti*'de artık dedeye saygı kalmadığı belirtilir ama bunun niye böyle olduğuna değinmeden geçilmez. Eserdeki şahıslardan biri olan Bektaş Emmi, dedenin bazı ahlaki hassasiyetleri göstermediği için onu kimsenin saymadığını dile getirir:

> Ne fayda ki Alevilik de artık maskaralık olmuş, Dede'yi sayan kalmamıştı. Çerçi Süleyman, elin ırz ehli karısını resmen baştan çıkarıp kaçırınca herkes: "Tamam! Kasım Dede bunu derneğe komaz, bitti," dedi de n'oldu? Dede: "Şu sebeple ve de şu kitabın kavlince…" diyerek derneği o yıl da, her zaman ki gibi, Çerçi'nin evinde toplamadı mı? (Tahir, 2006: 23).

Yine bu eserde, dede hakkındaki olumsuz ifadeler bitmemiştir, daha ağır ifadeler yer almaktadır. Dedeye "namussuz, cevizi çift görmese taş atmaz" gibi sözler edilmektedir. Dedeye "domuz, deyyus" gibi kelimelerle hakaret edilmektedir. Dedenin "namussuzluğunun şeytanı geçtiği" ifade edilir, dedeye, "her nefeste bir araba şeytan doğurup dünyaya saldığı" ve "her sakal telinin bir şeytan olduğuna" varıncaya kadar

ağır sözler edilir. Dede hakkında: “İskender’in karısını Dede bu işe neden razı etmiş bakalım? Dede taş atmaz, cevizi çift görmese… Çıkarı olmayınca bir kimsenin avucuna Allah için işemez.” gibi ağır sözlere yer verilir (Tahir, 2006: 67). Bu romanda, şahıslardan birisinin Alevi-Bektaşi edebiyatıyla alakalı okuduğu murabbaya, gazele diğer bir şahıs tarafından “dede uydurması” denilir. Burada dedelerin söyledikleri sözlere bazıları tarafından artık kutsallık atfedilmediği sezilmektedir:

> İspat gerekmez! İşsiz gücsüz bir eşkıya bozuntusu… Oynarsan bir kumar oynarsın. Evlenmeye kalktığına göre ablamı da çoktan mahalle kopuklarına devretmişsin! Yaz kış sedire yanlayıp dede uydurması, kocakarı horoznamesi ezberlemekten başka ne marifetin var? (Tahir, 2006: 70).

Bu eserde, Çerçi Süleyman, “dede derneğini kart bir tekeyle” geçiştirir ve bir danaya dernekten daha çok ehemmiyet verir. Halk da buna şaşırır, yani kutsal sayılan bir meselede gösterilen vurdumduymazlık, o meseleye verilen değerin de nasıl kaybolduğunu gösterir. Çerçi Süleyman için: “Dede derneğini kart tekeyle atlatan bu herifin şu boz dana ile alıp veremediği nedir?” denir (Tahir, 2006: 93).

Kutsal bir mevkiye sahip olan dedeye, bu eserde namert denilmektedir. (Tahir, 2006: 123). Yine söz konusu eserde dede, “uğursuz” olarak nitelendirilmektedir; ancak bu nitelemeyi Sünni birisi yapmaktadır. Kız kaçırma yolundaki Uzun İskender, yer yer kötülediği dedeyi bu sefer “dağ gibi” diyerek över. Kendisine yardım eden Çerçi Süleyman’ın yardımına da aradaki Alevilik bağını vesile gösterir.

> Herkes senin gibi hamiyetsiz değil? Bunca yılın hukukunu sen maskaralık mı sandın bre Katır? Peki, Sungurlu toprağının dağ gibi Alevi dedesini ne yapalım, bizim Kasım Dede’mizi?..
>
> Eyvah bu meseleye Dede Kasım da mı karıştı? Tamam, iki uğursuzdan ne hasıl olur? Bela hasıl olur. Bana bakma Ağa, beni geç (Tahir, 2006: 199).

Bu eserde, dede ile ilgili olumsuz olan diğer kısım da bir diyalogda yer alır. Dedeye, "namussuz" denerek hakaret edildiğinde, cevap olarak dedenin, hakaret edeni "çarpacağı" ve çarptığı kişinin "erkekliğinin döküleceği" ifade edilir. Buna karşılık ise dedenin ancak "yankesici hesabı adam çarpabileceği" söylenir. "Alevilerin, dedeyi eskisi gibi saymadığı", "dedeliğin eskiden yapıldığı" gibi ifadeler vardır. Dikkati çeken başka bir unsur ise "hükümetin dedelik işini sıkı tuttuğunun" ifade edilmiş olmasıdır. Burada bir devlet baskısı sezilmektedir. Bu durum şöyle söz konusu edilir: "Hükümet bu dedelik işini sıkı tutmakta… Fazladan köylü de yüz çevirmiş. İlerisini karanlık gördüğünden çerçiliğe girişecek… Aleviliğin düzeni bozuldu Ağa, çivisi çıktı" (Tahir, 2006: 201).

Söz konusu eserde, dedenin eski itibarının kalmadığına, sözünün dinlenmediğine dair önemli bir anekdot daha vardır. Burada, eskiden insanların ücretsiz olarak dedenin işlerini yaptığı ama şimdi onun yerine, para kazanabilecekleri Ankara'nın inşaatlarına rağbet gösterdikleri ifade edilir:

> Dedenin razı geldiği bir işe Alevi milleti nasıl laf karıştırabilirmiş?
>
> Kuru Zeynel'in gene canı sıkıldı:
>
> Eski Alevi düzeni mi kaldı ki sen bu sözü böyle dedin bre Katır! Şimdi Dede'yi sayan mı kaldı? Beni alalım: Ben de saymam. Neden saymam? Şu sebepten saymam ki dedelik bir işe yaramaz olmuş. Eskiden Dede kısmı hükümet gibi hüküm sürdürürdü. Dede bir laf etti mi, bitti. Sen Alevi milletinden mahkemeye düşeni hiç gördün müydü? Bizim mahkememiz, Dede derneği değil miydi, a canım? İstinaf da orası, temyiz de… Şimdi kim kime? (Tahir, 2006: 209).

Bu eserde, dedenin bulunduğu ortamın tasvir edildiği yerin debdebesi ve şatafatı dikkat çekmektedir. Halk fakirlik içindeyken dede rahat ve debdebeli bir ortamda bulunmaktadır. Kasım Dede'nin yorganı "atlastandır", yatağına "ipek kılıflı üç şilte"

serilmiştir, üzerinde “kenarları samurlu şal hırkası”, başında da “on altın değerinde buhara takkesi” vardır (Tahir, 2006: 218-219).

Kemal Tahir’in bu eserinde, dedelerin Alevi halktan çok pahalı armağanlar aldıkları ifade edilir. Bu armağanlar ve hediyelerle dedelerin lüks içinde yaşadıkları ima edilmektedir: “Beheri on liraya alınmaz mallar… Dede’nin avanak Alevi milletinden topladığı armağanlar ki pahasına Mustafa Kemal Paşa’nın gücü yeterse yeter” denmektedir (Tahir, 2006: 237).

Bu eserde dikkati çeken bir unsur vardır. Uzun İskender, dedeyi soyduktan sonra durumu kimseye söylememesi için dedeye yemin ettirir, dedeyi, dedelik yaptığını ifşa etmekle tehdit eder. Buradan da bir devlet baskısının var oluğu anlaşılmaktadır:

> Benden günah gitti. Dava ettiğini duydum mu cümle sırrını faş ederim. “Bu herif bunca yıldır gizliden Dedelik eder” derim. Seni Kürt içine sürerler. Malın itlere, köpeklere kalır. Mahpus damlarında süründüğün de cabası… Sungurlu hükümetinde senin dedeliğin sökmez (Tahir, 2006: 242).

Kız kaçırmaya gelip de dede soymalarının nedenini soran Kuru Zeynel’e Uzun İskender’in verdiği cevap, bu eserdeki dede profilinin çizilmesine katkı yapar. Dede, bir ağanın mallarına konmak için her dediğini yaptırdığı Uzun İskender’e söz konusu ağanın kızını almaya çalışır, bunun için çeşitli hilelere girer. Kıza “okunmuş şeker” yedirir, “kızın evinin önüne muska döktürür” (Tahir, 2006: 274).

Siyasi açıdan dedenin ne durumda olduğu, devletin dedeliğe nasıl baktığı konusunda daha önce bir baskının var olduğunu tespit etmiştik. Burada da bu baskının şiddeti hakkında bilgi ediniyoruz, hükümetin dedeliğe, “katillikten çok düşmanlık ettiği” ifade ediliyor:

> Keşke adam öldürse… Bu Dede bunca senedir bu topraklarda dedelik etmekte… Hükümet dedeliğe, şeyhliğe katillikten düşman… Köy

> köy dolaşıp dernek kurduğunu, Alevi milletini tekmil soyduğunu ispat ederim. Fazladan kitapları da bizim evde saklı (Tahir, 2006: 282)

Söz konusu eserde, Uzun İskender ve arkadaşlarını, dedeyi soymuş olmak rahatsız eder. Kutsal saydıkları dedeyi soyduktan sonra, yağmurun şiddeti, gece ve rüzgâr, dede parasına el uzatan bu insanların yüreğine, dedenin inandıkları bütün kutsallığıyla bir karabasan gibi çöker:

> Dede'yi soymak fikrini aklına aldı alalı yüreğini aralık aralık yoklayan korku sanki zincirlerinden boşanıp üstüne saldırmıştı. "Bu para Dede parası… Dede parasına hayınlık edenin başına gelecek en ufak bela, ölüm! Parmağımızın durup dururken yanması ne demek? Yandınız demek… Hay Allah belanı versin İskender! (Tahir, 2006: 290).

Yine eserin ilerleyen bölümlerinde Uzun İskender, korku ve pişmanlıkla inler. Dedenin kutsallığından korkmuştur ve "Ulan namussuz İskender, ulan, senin Dede soymak ne haddineydi? Dede, seni nah bağladı bi güzel! Dede, seni dua kuvvetiyle yere vurdu. Sen burada… Bu amansız boğazda, mundar öleceksin deyyus!" der (Tahir, 2006: 339).

Yedi Çınar Yaylası'nda dedenin Aleviler üzerindeki hâkimiyetine ve itibarına işaret edilir. Burada: "Abuzer ağa söz bilenlerden birkaç kişinin de Alevilere gönderilmesini öğütlüyor, Alevi milletinin gayet tutkun olduğunu, bir dede sopasıyla hepsinin koyun davarı gibi güdüleceğini söylüyordu" ifadesi kullanılır (Tahir, 1958: 369).

Güllüceli Kazım adlı eserdeki şahıslardan Serçe Ali, dedelere yönelik olumsuz tavrının nasıl ve neden değiştiğini anlatır. Köylerine gelen dedeleri kovan Serçe Ali, inandığı kutsal değerler adına ve dedelerin kendilerine yol gösterdikleri için söz konusu tavrını değiştirir. Seçe Ali, Hz. Ali'yi, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i sevdiği için "Bize

yol gösteren Efendim’e saygılı olmalısın, başka çıkar yol yok… dedim ve yoluma yürüdüm” diyerek dedelere olan olumsuz tavrını değiştirdiğini ifade eder (Bahadınlı, 1965: 42).

Bu esere göre bazı şahıslar, dedelerin yoksul halkı sömürdüğünü düşünmektedir. Dedelere halk tarafından “hakullah” adı altında yapılan yardımlara karşı çıkan kişilere, hakullahın dedelere ödenmesi gereken bir borç olduğu cevabı verilir:

> O istemiyor, onlar almıyor, biz veriyoruz, borcumuzu veriyoruz. Gönlümüzden ne koparsa onu veriyoruz. Bu, bir hediyedir. Kurban olduklarıma borcumuzu ödüyoruz. Herif ne demiş: an beni bir kozla, o da çürük çıksın… Bizim o ocağa boynumuz eğridir baba! (Bahadınlı, 1965: 43).

Söz konusu esere göre, dedelere gösterilen saygının temelinde onların temsil ettiğine inandıkları makamlar vardır. Bu eserde dedenin şahsında Hacı Bektaş Veli’yi onun şahsında da Hz. Muhammet’i gördüklerinden dolayı dedeye saygı gösterildiği ifade edilir: “Ama dedenin, Efendim’in şahsında Hacı Bektaş Veli Efendim’e, onun şahsında Peygamber Efendim’e, onun şahsında da Allah’a bağlıyız” denerek dedeye gösterilen saygının sebebi açıklanır (Bahadınlı, 1965: 44).

Dedelerin dini görevlerinin yanında sosyal misyonlarının da olduğunu ifade etmiştik, buna bir örnek *Kaplumbağalar*’da vardır. Dedelerin, bir mahkeme lideri misyonu gördüğüne, hak-hesap sorduğuna dair anekdot şöyledir:

> Mahkemeye çok seyrek inerlerdi. İşleri düşmezdi. “Nadir, çok nadir!” Yılda bir dedeleri gelir, yemin verir, değnekten atlatır, hak sorardı. Anlaşmazlıkları, bir gecenin içinde çözer, küsleri barıştırır, yatıştırır giderdi (Baykurt, 2012: 74).

Dedelerle ilgili bir başka önemli kısım *Binboğalar Efsanesi’*nde geçer. Burada dedenin semahı yönettiği görülür, dedeler gülbenk çekerler, gür avazlarla meydanı inletirler. Semaha girecekler dedenin önünde dua ederler: “İkisi birden gelip Koyun

Dedenin huzurunda niyaza vardılar. Koyun Dede onları kutsadı. İkisi birden semaha girdiler" (Kemal, 2013: 276).

Daha önce de değindiğimiz gibi dedelerin sosyal misyonları vardır. Dedeler Alevi-Bektaşi toplumu içerisinde "akil insan" veya "kanaat önderi"dir. Alevi-Bektaşi halk, bir sıkıntı, bir sorun yaşadığında dedeye giderler ve onun hakemliğine itibar ederler. *Yelatan'*da kızı kaçırılan Gülü, dedeye koşar, dede tarafları çağırır ve durumu araştırıp karar verir. Dedenin verdiği karara herkes saygı duyar (Kaftancıoğlu, 1972: 224-225).

Dedelerin birer kanaat önderi ve dini lider oldukları halde son zamanda büyük bir cehalet içinde kaldıkları vurgulanmıştır. Mustafa Yeşilova'nın eseri *Kopo*'da, Alevi liderlerin ve dedelerin kendi imzalarını atamayacak derecede cahil kimseler olduğu ifade edilir: "Pirimiz Haydar dede, Mürşidimiz Hamza dede imzalarını zor atan kimselerdi. Kendileri karanlıklarda olduklarından aydınlığı gösteremiyorlardı" denir (Yeşilova, 1978: 51).

Dedenin, Erhan Bener'in eseri *Elif'in Öyküsü*'nde tamamen olumlu bir portresi vardır. Bu eserde, dede, çalışkan, insanlara itidali salık veren, insanları birlik ve beraberlik içinde yaşamaya davet eden bir şahıstır. Herkes tarafından sözü dinlenen barış yanlısı birisidir:

> Biz Aleviyiz. Bizim Köyde Çoğumuz Alevidir. Babam onun için bize Alevi, Kızılbaş, diyenlere hiç kızmaz. Amcam kızıyor, çünkü Alevi, Kızılbaş diye ayrım yapmak günahmış. Amcam Atatürk'ü bile görmüş. O da hiç ayrım yapılmasın dermiş. İsmail Amcam bizim köyün şeyhi, dedesi. Köylüler hep gelir, elini öper öğüdünü dinlerler amcamın. O da hep, birlik, kardeşlik, dostluk sözü eder. "Ötekiler ne derse desin, siz ikilik yapmayın, onlar da sizin kardeşiniz. Barış içinde yaşayın," der (Bener, 1994: 137).

Ele aldığımız eserlerden hareketle dede, Alevi-Bektaşi halkı arasında önemli bir yere sahiptir. Dedenin, Hz. Hüseyin'in, Hz. Ali'nin makamını temsil ettiğine dair olan inanç, onlara atfedilen bu itibarın sebebidir. Dedeler, dini bir önder olmanın yanında sosyal vazifeleri de ifa eden birer şahıstır, bir nevi mahkeme görevi yapmaktadır. Alevi halk, sıkıntılarını dede ile çözüme kavuşturmaktadır. Dedelerin muhkem itibarına rağmen son dönemde bu itibarın zayıfladığı da görülmüştür. Dedelerin cahil kalmaları bu itibar zedelenmesinde büyük etkendir, bunun yanında bir diğer etken de halkın dış dünya ile ilişkisini artırmış olmasıdır. Mesela, eskiden dedelere bedava hizmet eden insanlar, dedeler yerine başka yerde ücret karşılığı çalışmayı tercih etmeye başlamıştır. Diğer bir yandan dedelerin yoksul halktan topladıkları yardım ve bağışlar da ayrı bir tepkiye sebep olmuştur. Kısacası, dedelerin Alevi-Bektaşi halk arasındaki itibarları devam etmekle birlikte bu itibarın zedelendiği ve dedelerin eski nüfuzlarının kalmadığı gözlemlenmiştir.

3. 1. 8. 3. Baba

Kaynaklara göre, Bektaşiliğin babagan kolunda mürşitlik mertebesine çıkan, tekkede düzenlenen törenleri ve tekkeyi yöneten dervişe "baba" denilmektedir (Korkmaz, 1993: 47). Baba, *Rahmet Yolları Kesti*'de Uzun İskender'in bir methiye söylemesiyle söz konusu edilir. Bu methiye ile de Uzun İskender'in kulluğunu bildirdiği ifade edilir: "Bitirir bitirmez "Baba" methiyesine atladı: "Ey benim şah-ı cihanım derdime derman baba / Alimi zatı sıfatım bahr-ı bipayan baba" diyerek kulluğunu bildirdi" (Tahir, 2006: 70).

Bektaşilik'ten sık sık bahsettiği için en çok *Mermer Köşk'ün Sahibi'*nde "baba" kavramı geçmektedir, Bektaşi olan "Avni" adlı zat, kendini "baba" lakabı ile tanıtmaktadır. Bu zat, kendisini kimlerin tanıdığı sorusuna: "Beni herkes tanır, bana Avni Baba derler. Tarik-i Nâzenindenim" cevabını verir (Ulunay, 1995: 46).

Bektaşilik'te "baba erenler" şeklinde hitap etme vardır. (Ulunay, 1995: 58). Baba, cemde dedenin yanında yer almaktadır, bunu *Güllüceli Kazım'*da şu şekilde görmekteyiz:

> Dede eğildi, eşiği öptü, yürüdü yine eğildi, diz çöktü, bir sağ, bir sol sediri öptü, yürüdü yine eğildi, diz çöktü, bir sağ, bir sol sediri öptü, üç tarafı yastıklarla çevrili başköşeye bağdaş kurup oturdu. Gözcünün bir işaretiyle halk da yerini aldı. Sonra kapıda Musa göründü. Köyde ona "baba" derlerdi. Büyüklük sırasına göre, dededen sonra o vardı. Musa da dede gibi gerekli yerlere eğildi, öptü, dedeye yakın oturdu. "Erkan"dan olan ötekiler önce gelmişlerdi (Bahadınlı,1965: 46).

"Baba" mefhumunun birçok defa yer aldığı eserlerden birisi de *Memo*'dur. Burada kutsal sayılan kişilerin türbeleri veya yatırları üzerinden "baba" kavramı işlenmiştir. Onların kerametlerinden dem vurulur, türbelerin sahiplerinden "baba" denerek bahsedilir: "Kureyş Babo, ayının sırtına binip bileğine doladığı yılanı kamçı

gibi dörtnala koşturur; Baba Monzur ördüğü Muhundi duvarının zerine kurulup onu havada gezdirirdi" (Bilbaşar, 2008: 25). Bu esere göre halk, örfe, âdete, dine dair bir meselede yanlış yapıldığında kutsal saydıkları mekânlardan başlarına bela yağacağından korkar. Babaların türbelerine dahi kutsallık ve canlılık atfedilir. Bu mekânlar, "baba" dedikleri yerler, dua edilen birer makamdır. Bu yerler, kendilerine adaklar götürülen ve hatta tapınılan yerlerdir (Bilbaşar, 2008: 34, 89, 215).

İncelediğimiz eserlerde "baba" mefhumuna birkaç eserde rast geldik. Buradan da gördük ki, Alevi-Bektaşi inanışında baba, dededen sonraki makamın temsilcisidir. Dede, meclisi yönetirken baba diğer teknik işlerle uğraşmaktadır. Baba, daha çok bir Bektaşi kavramıdır ve bir kutsallığı vardır.

3. 1. 8. 4. Mürşit

Mürşit, kılavuz, irşat eden, doğru yolu gösteren manalarına gelmektedir. Bir tarikatın şeyhine, pirine mürşit denir (Develioğlu, 2007: 735). Ele aldığımız kaynaklara göre, yol gösteren, yol gösterici, irşat eden manalarına gelen mürşit kelimesi, Alevi-Bektaşi inanışında dini bir otoritedir. Bir rivayete göre Cebrail Aleyhisselam Hz. Ali için "Ali benim mürşidimdir" demiştir (Yalçın, 2012: 12-13). Bu kaynaklara göre, Alevilik'te ilk mürşit Hz. Ali'dir, ondan sonra tarikatta "yol gösterici" makamına sahip olanlar da "mürşit" olarak tanımlanmıştır. Yusuf Ziya Bahadınlı'nın *Güllüceli Kazım* adlı eserinde Hz. Ali'nin mürşit olması ile ilgili bir dede, cemin başlangıcında şunları ifade eder:

> Canlar, akşamlar hayrola; hayırlar fethola, şerler defola! Evlerimiz, ocağımız Ruşen ola; kısmetimiz gani ola; muradımız hasıl ola; rehberimiz Muhammet, mürşidimiz Ali; pirimiz hünkar Hacı Bektaş Veli. Dil bizden, nefes Hazret-i Pir Balım Sultan'dan ola. Gerçeğe hu! (Bahadınlı, 1965: 46).

Mürşit kavramına değinilen eserlerden birisi de *Kopo* adlı eserdir. Burada, mürşitlerin cahil olmaları eleştirilmektedir. İmam Cafer'in buyruğunda cahillerin ehlibeyte imamlık yapamayacağı kesin bir şekilde belirtildiği halde durumun böyle olmadığından yakınılır (Yeşilova, 1978: 51).

İncelediğimiz eserlerde "mürşit" kavramına çok az rastladık. Bu eserlere göre mürşit, Alevi-Bektaşi anlayışında gerçekte Hz. Ali'dir. Hz. Ali'den sonra onun makamını temsil ettiğine inanılan kimselere de mürşit denilmiştir.

3. 1. 8. 5. Rehber

Rehber, yol gösteren, yol gösterici manalarına gelmektedir (Develioğlu, 2007: 883). Ele aldığımız kaynaklara göre rehber, cem törenlerinde önemli bir misyonu eda eden kişidir. Yol göstericidir. Tarikata girmek isteyen talibe yol yordam gösterir. Rehber, cemde görevli olan, dedenin cemi yönetmeye başlamasından önce törenleri hazırlayan, Alevi yoluna girecek kimseye kuralları öğreten kimsedir (Korkmaz, 1993: 293).

Rehberin misyonuyla ilgili, *Güllüceli Kazım*'da bir cem töreninde geçenler önemlidir. Burada rehber, Alevilik yoluna talip olan birisini dedeye arz eder. Rehber, talibe meydanda yapması gerekenleri yaptırır ve birlikte meydandan çekilirler (Bahadınlı, 1965: 47-48).

Rehber ile ilgili bir diğer anekdot da *Memo*'da yer alır. Burada da yine rehberin talimi söz konusudur:

> Elinde saz tutan rehberle birlik gelip Raşo Dayımın huzurunda diz çöktü Memo.
>
> Nefes bitende rehberin talimi ile Memo, Raşo Dayımın ayağına kapandı, yeri öptü.
>
> Rehber sazını tımbırdattı. On İki İmam hatırına kaside söyledi.
>
> Tebrikat sona erende rehber, sazı Memo'ya verdi (Bilbaşar, 2008: 305-306).

Rehber, incelediğimiz eserlerde ismine çok az rastlanılan şahsiyetlerdendir. Bu eserlere göre rehber, cem töreninde eksikleri halleden, Alevi yoluna girmek isteyene kuralları öğretip talibi dedenin karşısına çıkartan zattır.

3. 1. 9. Alevi-Bektaşi İnanışında Kutsal Mefhumlar ve Kavramlar

3. 1. 9. 1. Hz. Hızır

İncelediğimiz eserlere göre, Alevi-Bektaşi anlayışında Hz. Hızır'ın önemli bir yeri vardır. Bunun pek çok sebebi olduğu söylenebilir. Bunlardan birisi Hz. Hızır'ın Sarı Saltuk'u atıldığı ateşten kurtarmış olması ve Sarı Saltuk'un mürşidi olarak bilinmesi olabilir (Yalçın, 2012: 223). Bir diğer sebep de Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hasta olur, onların iyileşmesi için üç gün Hz. Ali ve Hz. Fatıma oruç tutarlar, üç günün üçünde de iftara yakın bir zat gelir, fakir olduğunu söyler, Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın yiyeceklerini alır. Daha sonra, bu zatın Hz. Hızır olduğunu, Hz. Muhammet ifade eder (Vaktidolu, 2011: 193).

İncelediğimiz eserlerde, Hz. Hızır, kendisinden yardım ve şefaat talep etme vasıtasıyla çok defa anılmıştır. *Çıkrıklar Durunca*'da "Hızırlar" heyeti kurulur: "Genişledikçe artık dörtler meclisi de kâfi gelmemeğe başladı. Uzak köylerde Adaköy namına hükmeden "Hızırlar" heyeti teşkil edildi" (Ertem, 2012: 96).

*Rahmet Yolları Kesti'*de, Uzun İskender Hz. Hızır'ı anar. Hızır'ın kendisine yol açtığını ifade eder: "Biz, dert ile pazarı cumaya hesaplamışız, ama Hızır Peygamber halimize acımış da: "Yürü ya İskender kulum yürü!" demiş" der (Tahir, 2006: 84).

*Yedi Çınar Yaylası'*nda yine Hz. Hızır dile getirilir. Burada da benzetme yoluyla Hz. Hızır'dan bahsolunmuştur:

> Millet bu lafları duymazdan gelmek için çil yavrusu gibi dağıldı. Delibaşı Çingen Kara Cehennem tırpanlanmış ekin gibi yere yıkılmış, kafasını yumrukluyordu. Bereket Kambur Kadı, Hızır peygamber gibi yetişti (Tahir, 1958: 57).

Hz. Hızır, genel manasıyla, yani Sünniler arasında da sahip olduğu, zor zamanların yardımcısı olmak sıfatıyla anılmaktadır. *Yedi Çınar Yaylası'*nda zor bir

durumda, sıkıntılı bir anda kurtaran kimseyi, kurtulan kişi, Hz. Hızır'a benzetmiştir. Burada eserdeki şahıslardan Rıfat ağa, kendisine yardım eden Nurettin adındaki hocaya: "Hızır peygamber misin bre Uzun İmam, tam sıkıştığım zaman bu nasıl bir yetişme" diye seslenir (Tahir, 1958: 91).

İncelediğimiz eserlerde, Hz. Hızır, yemin edilirken inandırıcılığın kuvvetlenmesi adına zikredilmiştir: "Gözüm çıksın görmemişik kardeş. Hızır başı için görmemişik kardeş'' gibi ifadelere rast gelmek mümkündür (Bilbaşar, 2012: 119).

Hz. Hızır, kendinden şefaat dilenilen kutsal biri olmakla beraber, kullarına ihsanda bulunan bir ilah gibidir. Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* adlı eserinde bunun örneğine rastlamak mümkündür. Aynı zamanda bu eserde Hızır, kendisine şükredilen, yeri geldiğinde yanlış yapanı çarpan bir kutsallıktadır:

> Ben ateşler içinde ölümle pençeleşende, onlar her gün, Monzur ziyaretgâhına taşınıp adak sunmuşlar, niyazda bulunmuşlar gençliğimi bağışlaması için Hızır'dan şefaat dilemişler.
>
> Hele Hızır niyazlarımı, adaklarımı, boşa çıkarmadı, seni bize bağışladı (Bilbaşar, 2012: 187-188).

Hz. Hızır'a en çok rast geldiğimiz eserlerden birisi Kemal Bilbaşar'ın *Memo* adlı eseridir. Bu eserde değişik vesilelerle, Hz. Hızır işlenmiştir. Hz. Hızır, burada kendisine yalvarılan, çocuğu olmayanlara çocuk nasip eden, kendisine baba denen kutsal bir şahsiyettir. Hz. Hızır'la alakalı "Ey Ke… uşağı! demiş. Hızır onca yıllık niyazımızı kabul etmiş, benden sonra aşiretimize sahip çıkacak bir canavar yavrusunu varis göndermiştir" gibi ifadeleri görmek mümkündür (Bilbaşar, 2008: 24).

Bu eserde, Hz. Hızır'a herhangi bir musibetten muhafaza etmesi için, ömür arttırması için dua edildiği görülmüştür. Şahıslar yakınlarını, sevdiklerini bir yere giderken, bir işe girerken sık sık Hz. Hızır'a emanet etmiştir: "Hızır seni kem gözlerden

koruya ki günü gelende aşirete büyük hizmetler göresin!" (Bilbaşar, 2008: 29, 59, 86). Yine bu eserde, Hz. Hızır'a yalvarmak, yakarmak, niyaz etmek âdet halindedir, her zor durumda ona yakarılır, her zor şartta ondan yardım istenir ve her güzel işin sonunda ona teşekkür edilir: "Bir yönden Hızır'a şükranımı sunar, bir yandan feleğe sitem söylerdim" gibi ifadeler dile getirilir (Bilbaşar, 2008: 129, 143).

Söz konusu eserde, Hz. Hızır'a yüklenen ilahi bir misyon vardır. Bu eserde, normalde "Allah işini rast getirsin, Allah senden razı olsun" gibi olan ifadeler Hz. Hızır için kullanılır. Burada: "Hızır senden razı ola" (Bilbaşar, 2008: 361). "Hızır işini rast getire!" gibi örneklere rastlanır (Bilbaşar, 2008: 363).

Binboğalar Efsanesi de Hz. Hızır'ın çokça anıldığı bir eserdir. Hatta bu eser neredeyse Hızır'la örülü denilebilir. Yine bu eserde, Hz. Hızır bir medet kapısıdır: "Hay bre boz atlı, yeşil donlu Hızır, senden de imdat umarım. Bu gece varır huzurunda dururum, yardımını dilerim. Ala gözlerini görürüm" (Kemal, 2013: 10).

Yaşar Kemal'in bu yapıtına göre, Alevi Türkmenlerde Hıdırellez önemli bir gündür, o gün Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın birleştiği an, istenen dileklerin gerçekleşeceğine inanılır. Bu an, beş mayısı altı mayısa bağlayan gecede saklıdır. Hz. İlyas denizlerin, Hz. Hızır da karaların ermişidir. Bunlar her yıl buluşur, eğer buluşmayacak olsalar denizlerin deniz, karaların da kara olmaktan çıkacağına inanılır. "Denizlerin kuruyacağı, toprakların çiçeklenmeyeceği, kuşların uçmayacağı, ekinlerin yeşermeyeceği" kısacası, her şeyin öleceği öngörülür. O gece Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın buluşup el ele tuttuğu anda, dilenen dileklerin gerçek olacağına" büyük bir inanç vardır (Kemal, 2013: 17-18).

Hz. Hızır'a gösterilen itibarın zayıfladığı anlar da olmuştur. Hz. Hızır'dan ümitlerin kesildiği de olmuştur. *Binboğalar Efsanesi'*nde yaylak bulamayan Süleyman Kâhya; "Semtimize ne Hızır uğrar ne de Ali uğrar. Hepsi ellerini bizim elimizden

çektiler" der (Kemal, 2013: 91). Bu eserde, Hz. Hızır'ı gördüğü halde ona eyvallah etmeyenlerin var olduğu da görülmektedir: "Genç Ali Dede gelmişti, üç kere Hızırla karşılaşmış, yürü git yoluna ya Hızır, benim senden hiçbir dileğim yok, ben insanım, kendi dileğimi kendim yerine getiririm demiş" (Kemal, 2013: 276).

Yelatan'da, Hz. Hızır'ın koruyucu olma misyonu gün yüzündedir. Onun koruyucu elinin üstlerinde olduğuna inanılır (Kaftancıoğlu, 1972: 72). Bu eserde, Hz. Hızır kendisiyle oyun oynanamayacak bir kutsallığa ve ürkütücülüğe de sahiptir (Kaftancıoğlu, 1972: 83).

Yelatan'da yardımsever, cömert kimselerle, azametli, sağlam görünüşlü, alımlı kimseler de Hz. Hızır'a benzetilmiştir:

> Kürdoğluna akşam yemeğini Güldeste çıkardı. Gülü'nün yakın komşusu "Ye, ayaklarına kurban senin, sen Hızır mısın, Ali misin nesin? Sen ye ki benim evimin beti-bereketi arta'' dedi. Kürdoğlu yerken… (Kaftancıoğlu, 1972: 137).

Kopo'da Hz. Hızır'a, bir işe girecek kimse için veya zor bir durumda olan kişiye yardımcı olması için dilekte bulunulur: "Hızır yardımcın olsun oğul! Kaybedilecek zamanın yok, Dujik baba, Zul Baba, Sultan Baba, Hızır yardımcınızdır" gibi ifadelere sıkça rastlanır (Yeşilova, 1978: 79).

Herhangi tuhaf bir şey görüldüğünde, hissedildiğinde, olağan üstü bir hal sezildiğinde Hz. Hızır'a telmih yapıldığı görülmüştür. Yine Hz. Hızır'ın göründüğü kimselerin imanlı kimseler olduğuna dair bir inanç vardır, yani onu görebilmek için inançlı olmak gerekmektedir. Bu durum *Kopo*'da şöyle yansır: "Kerametin nedeni bilinmez Mırto. Hikmetinden sual olunmaz derler. O yalnız iman edenlere gözükür" (Yeşilova, 1978: 94).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bazı durumlarda Hz. Hızır'dan ümit kesilmiştir. Bu duruma bir örnek, Mustafa Yeşilova'nın eserinde vardır: "Artık bu insanları ne seyit nefesi, Hızır, Ali, ne de Muhammet kurtarabilirdi" (Yeşilova, 1978: 104).

Yılmaz Güney'in eserinde de Hz. Hızır'a değinilmeden geçilmez. Burada, Hz. Hızır'ın darda kalana yardımcı olmasına telmih yapılır:

> Kapıda bir gardiyan bağırıyordu;
> "Tayına tayına"
> Tayın çağrısı "Hızır gibi" yetişmişti. Pisliklerin süpürülmesine yardım etmekten kurtulmuştu Yaşar (Güney, 1978: 360).

İncelediğimiz eserlere göre, Hz. Hızır'ın Sünniler arasındaki itibarı Alevi-Bektaşi halk arasında daha da büyüktür. Alevi-Bektaşi inanışında ona yönelik sevgi şiddetlidir. Hz. Hızır, kendisinden yardım istenen, kendisine dua edilen, kendisinden himaye talep edilen ilahi bir havaya bürünmüş kişidir. "Hızır razı ola", "Hızır işini rast getire" gibi ifadelerin varlığı Hz. Hızır'a yüklenen misyonu göstermektedir.

3. 1. 9. 2. On İki İmam

On İki İmam, Hz. Ali ve onun soyundan gelen on bir kişiden oluşmaktadır. Birinci imam Hz. Ali'dir. Alevi-Bektaşi inanışında On İki İmam çok kutsal bir konuma sahiptir. Kaynaklara göre, On İki İmam şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Hz. Ali (598-661); Hz. Muhammet'in amcasının oğlu ve damadı.
2- Hz. Hasan (624-670); Hz. Ali'nin büyük oğlu.
3- Hz. Hüseyin (625-680); Hz. Ali'nin ikinci oğlu.
4- Zeynelabidin (659-719); Hz. Hüseyin'in oğlu.
5- Muhammet Bakır (677-733); Zeynelabidin'in oğlu.
6- Caferi Sadık (699-765); Muhammet Bakır'ın oğlu.
7- Musa Kazım (745-799); Caferi Sadık'ın oğlu.
8- Ali Rıza (765-818); Musa Kazım'ın oğlu.
9- Muhammet Taki (811-835); Ali Rıza'nın oğlu.
10- Ali Naki (829-868); Muhammet Taki'nin oğlu.
11- Hasan Askeri (846-874); Ali Naki'nin oğlu.
12- Muhammet Mehdi (870-878); Hasan Askeri'nin oğlu (Korkmaz, 1993: 278-279).

Ele aldığımız kaynaklara göre On İki İmam, Alevilik-Bektaşilik'te kutsal kişilerdir. Alevilik-Bektaşilikte imamın insanlarla Allah arasında bağlantı kurduğuna, onların suçsuz ve günahsız olduğuna inanılır. "İmamın buyruklarını yerine getirmek bir din görevidir, bir inanç gereğidir"; imamın emirlerinin tartışılmadan yerine getirilmesi gerektiği inancı vardır (Zehra, 2013: 47). Çünkü onun düşüncelerinde bir kutsallık olduğuna inanılır. Alevilik-Bektaşilik'te imam "bir inanç kaynağıdır" (Korkmaz, 1993: 278).

İncelediğimiz eserlerde On İki İmam kutsal bir şekilde yerini almıştır. On İki İmam da Hz. Ali gibi üzerine yemin edildiğinde, yeminin geçerliliğini artırır, bu yüzden üzerlerine yemin edilir. *Rahmet Yolları Kesti*'de Bektaş Emmi adlı şahıs: "Aliyyülmurtaza hakkıyçün… Hasan Hüseyin efendilerimiz… On İki İmam" diyerek yemin eder (Tahir, 2006: 30).

Kemal Bilbaşar'ın *Cemo* adlı eserine göre, On İki İmam Kutsal bir güce sahiptir, onlardan şefaat ve yardım talep edilir, şefaatleri ve yardımları dilenir (Bilbaşar, 2012: 182). On İki İmam'ın hatırı büyüktür, On İki İmam'a hürmet ve saygı gösterilir: "...Oniki İmam başına bağlılık, kardaşlık andı içerdik. Birbirimize On iki İmam hatırına, on ikişer gümüş çeyrek armağan eder, birbirimizin omzunu öper, gözeden kaynayan süt gibi suya çakıl atardık" (Bilbaşar, 2012: 189-190).

Yine *Memo*'da da On İki İmam'ın hatırı ve onlardan beklenen şefaat dikkat çeker (Bilbaşar, 2008: 19). Güzel ve iyi bir şey olduğunda veya iyi bir haber alındığında On İki İmam'a şükredilmiştir: "Avratlar hep bir ağızdan on iki imama şükran söylerdi" (Bilbaşar, 2008: 200). Bu eserde yine On İki İmam hatırına yemin edildiği görülmektedir (Bilbaşar, 2008: 201). On İki İmam için ağıtlar ve kasideler söylenmiştir: "Rehber sazını tımbırdattı. On iki İmam hatırına kaside söyledi" (Bilbaşar, 2008: 306).

Yaşar Kemal'in *Binboğalar Efsanesi* adlı eserinde, On İki İmam'dan hep yardım beklenmiş ve onların katarından ve yolundan ayrılmamak için hep dua edilmiş olduğu görülmektedir: "Destimiz derman, küfrümüz iman, yardımcımız On iki İmam. On iki İmam'ın katarından didarından ayırmasın, gerçeğe hüüü... Gerçeğe hüüü, gerçeğe hüüü" (Kemal, 2013: 17).

Yine *Kardeşlerin Kini*'nde, On İki İmam dergâhından ayırmaması için Allah'a dilekte bulunulur. Burada dede şöyle der: "Ya! Demek O da hak dünyasına kavuştu ha!

Cenabı Zülcelal Hazretleri Hak divanından mahrum etmeye; On İki İmam dergâhından ayırmaya. Sizler sağ olun yavru" (Kaleli, 1976: 124).

On iki sayısı, on iki tane imam olduğu için Alevilerce değerli sayılmıştır. Birçok şey on iki parçaya bölünmüştür. Sazlar bile on iki tellidir *Kopo*'da bu durum yansıtılır: "Ayin büyük bir evde yapılıyordu. Muhammed'in altın soyu, ilahilerle dile getiriliyordu. On iki telli on iki saz, On iki İmam aşkına çalıyordu" (Yeşilova, 1978: 51). Bu esere göre, On İki İmam tehlikelerden ve musibetlerden muhafaza eden bir tanrı gibidir. Yardımları ve koruyucu olmaları umulur: "Muhammed, Ali, On iki İmam sizi koruyacaktır, dağlara çıkıp namusunuzu silahla koruyunuz" (Yeşilova, 1978: 79). *Kopo* adlı eserde dikkati çeken bir başka unsur da On İki İmam'a acımanın, onlar için üzülmenin, yanmanın, dertlenmenin, onların şefaatine sebep olacağına inanılmasıdır. Burada, "Muhammed'in altın soyu, On iki İmamın, Kerbela'ya yanmayanın, şefaatten mahrum kalacağı" gibi ifadelere rastlanmaktadır (Yeşilova, 1978: 104).

Ele aldığımız eserlere göre, Hz. Ali'nin soyundan gelen on iki kişiden oluşan On İki İmam, Alevi-Bektaşi inancının mensupları tarafından baş tacı edilmiştir. Bu eserlerde, onlara yönelik sonsuz saygı ve sevginin mevcut olduğu görülmektedir. On İki İmam da Hz. Ali, Hz. Hüseyin ve Hz. Hızır gibi kutsallık atfedilen dini otoritelerdendir. Onlardan şefaat dilenir, korunma talep edilir, yardım istenir. Onlar için acı çekmek, üzülmek bir vecibedir. On İki İmam, Alevi-Bektaşi halk arasında önemli bir yere sahiptir. On İki İmam olduğu için, on iki sayısına da bir kutsallık atfedilmiş birçok şey on iki defa yapılmıştır. Mesela, yukarıda örnekte geçtiği gibi *Cemo* adlı eserde gözeye on ikişer taşın atıldığı görülmüştür.

3. 1. 9. 3. Eren

Kaynaklarda gördüğümüz üzere Alevi-Bektaşi geleneği içinde tarikat mensupları, birbirlerine "can" diye hitap ettikleri gibi, birbirlerine "eren" veya "erenler" diye de hitap etmiştir. Eren, nefsini yenmiş, benliğini ayaklar altına almış, kâmil bir insan olan tarikat mensubudur. Ayrıca bu söz, dervişler arasında da birbirlerine seslenmek için kullanılmıştır (Korkmaz, 1993: 119).

Güllüceli Kazım'da, dede, talibe ikrar verdirirken mecliste bulunanlara bu kelime ile hitap eder. Buradaki hitap şekli genel manada, yani bir topluluğa yapılmıştır: "Erenler, kimsenin hakkı kalmasın, hu dost! diyerek eğildi, yeri öptü. Sedirlerde oturan yaşlılar da yeri öptüler." (Bahadınlı, 1965: 47).

Binboğalar Efsanesi'nde yine birbirlerine "erenler" diyerek hitap etme vardır. Burada da Ankara'ya, Orta Asya'ya ait yerel kıyafetleri ile gelen Haydar Usta'ya bir başka Alevi, "erenler" diyerek hitap eder:

> Haydar Usta onun önüne geçti:
> "Dur kardaş," dedi.
> Adam durdu:
> "Buyur erenler," dedi. "Bir isteğin mi var?"
> Birbirlerini anlamışlardı. Yan yana yukarı doğru yürüdüler.
> "Nereden erenler? Bir hizmet mi?" (Kemal, 2013: 233).

Ele aldığımız eserlere göre, erenlerin manevi bir gücü vardır. Erenlerden himmet, yardım istenir: "Canlar soluklandılar. 'Erenlerin eli, erenlerin soluğu erdi canımıza' dediler" (Kaftancıoğlu, 1972: 190).

Kardeşlerin Kini'nde dedenin, etrafındakilere "erenler" diyerek hitap ettiği görülmektedir. Bir mecliste Alevi dedesi olan Cafer Dede, kendisinden destur isteyen birisine "buyur erenler" diyerek cevap vermektedir (Kaleli, 1976: 122).

İncelediğimiz eserlerde, eren mefhumu az rastladığımız mefhumlar arasındadır. Alevi-Bektaşi halk arasında “erenler” şeklinde bir hitap biçimi olduğu görülmektedir. Ancak dikkati çeken husus bunu daha çok dedelerin yapıyor olmasıdır.

3. 1. 9. 4. Abdal

Abdal, dünyayı terk etmiş, kendini Allah yoluna adamış kimsedir. Alevi-Bektaşi inanışında genellikle derviş şairlerin adlarının başında mahlas olarak abdal kelimesini kullandıkları görülmektedir. Kaynaklara göre abdal, daha çok Şii-Bâtıni inancına mensup, onu yayma yolunda mücadele etmiş halk şairleri için kullanılan bir kavramdır (Karataş, 2004: 15).

Her ne kadar kelime manası ve muhtevası yönüyle abdal önemli ise de bunun aksinin olduğu durumlar da gözlemlenmiştir. *Rahmet Yolları Kesti*'de abdallık aşağılık bir şeydir, kötüdür, dilencilik ve devşirmektir: "Köy yerinde koruculuktan aşağısı olur mu? Çobanlık bir… İkinciye bekçilik… Geriye ne kaldı? Abdal olup köy köy dolaşmak, el kapılarında devşirmek… Dilenci-abdal olsak belkim artıkla karnımız doyar" (Tahir, 2006: 173).

Abdal olmak, eskisi gibi itibar edilen bir durum değildir. Yine *Yedi Çınar Yaylası'*nda da abdallık dilencilikle bir tutulur: "Biz şimdi elbiseyi soyunalım da dilenci-abdal olup köylere mi çıkalım?" denir (Tahir, 1958: 140).

Dünyayı terk ederek kendilerini Allah'a adadıkları için eskiden büyük bir itibara sahip olan abdalların bu itibarlarını yitirdikleri görülmektedir. Meczup olarak nitelenen abdalların, orijinalliklerini korudukları da müşahede edilen bir başka durumdur. *Memo*'da abdal olan Hazel ismindeki kadın, orijinal ifadeleri ile yer alır: "'Elmayı ben yidim, sana yaradı. Gerdeğe girmeden oğlun kucağına verildi. Bu işte bizim bir kârımız olmayacak mı? Ağaysan ağalığını göster!'" (Memo, 2008: 235).

Eski itibarları zedelenen abdal taifesinin yer yer itibar gördüğü de olmuştur. *Bozkırdaki Çekirdek*'te buna şöyle değinilir: "Gavûr göçmen, imanla paranın kimde

olduğu bilinmez. Hal sahibi Derviş-Abdal kısmının dış görüntüsüne aldanmayacaksın" (Tahir, 2005: 43).

İncelediğimiz eserlerde çok az rastladığımız abdal kavramı tabiri yerinde ise içi boşaltılmış bir kavram haline gelmiş denilebilir. Bu eserlere göre, eskiden kendilerini Allah'a adadıkları için saygı duyulan abdallar, sonradan dilenci ve meczup olarak görülmeye başlanmıştır.

3. 1. 9. 5. Can

Kaynaklara göre can, Alevi-Bektaşi inanışında, genellikle erkekler olmak üzere, tarikatın bütün mensuplarına verilen addır. Tarikat içerisinde "can" veya "canlar" olarak hitap etme şekli mevcuttur. Ayrıca can, manen nasip almış kimse manasına da gelmektedir (Korkmaz, 1993: 67).

Alevilerin bir araya gelip toplanmalarının, muhabbet etmelerinin adı "can sohbeti"dir. Bu durum, *Rahmet Yolları Kesti*'de aşağıdaki gibi resmedilir:

> Can sohbetini İskender neden kurmakta?
> Bizim Uzun Oğlan'ın ağalığı da gayrı senin gözünde maskaralık mı oldu?
> Bu İskender, gecelerden bir gece Sungurlu gibi yerden sürüp gelip burada nasıl can sohbeti kurar? Kudurmuş mu kavat? (Tahir, 2006: 181).

Birine hitap ederken o kişiye "can" diye hitap edildiği *Cemo* adlı eserde görülmektedir: "Kaç gece görmüşüm düşümde böyle sarıldığımızı can" (Bilbaşar, 2012: 76). *Güllüceli Kazım*'da dede hep "can" diyerek hitap etmektedir: "Canlar, akşamlar hayrola; hayırlar fethola, şerler defola!" (Bahadınlı, 1965: 46). Tarikata girmeye, "yol"a girmeye istekli olan talibe de "can" denilmektedir:

> Rehber Mustafa'ydı. Mustafa, cem evlerinde yol göstericiydi. Kalktı, dedenin önünde durdu, ellerini önünde bağlayarak.
> Bir can var, talip olmak istiyor, emrederseniz gelsin, dedi. Dede:
> Buyursun! dedi (Bahadınlı, 1965: 47).

Memo'da halkın bütünü için "can" tabiri kullanılır: "...Bir var ki canlardan yol vergisi alındığını ilkin senden duyarım" (Bilbaşar, 2008: 385).

Alevi-Bektaşi olan herkes "can"dır. *Binboğalar Efsanesi*'nde bir Alevi, demir ustası olan Haydar Usta Ankara'ya geldiğinde onu görmeye gelen herkes "can" olarak tarif edilir: "Hasan Hüseyin bir şey söylemedi. Eve gittiler. Ev dün geceden daha çok

dolup taşıyordu. Horasandan bir demirci pirinin, ulu bir erin geldiği Ankara'daki bütün canlara duyurulmuştur" (Kemal, 2013: 235).

*Kardeşlerin Kini'*nde dede, müritlerine "canlar" diyerek hitap eder: "Merhabalaşma bitince Cafer Dede bu kez soru açtı: 'Ben bu canları tanıyamadım, kimin nesisiniz erenler?'" (Kaleli, 1976: 122).

İncelediğimiz eserlerden hareketle Alevi-Bektaşi inanışına mensup olan ve o yoldan nasip almış herkesin can olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bu eserlere göre can, bu inancın mensupları arasında bir hitap tarzıdır.

3. 1. 9. 6. Zülfikar

Zülfikar, Hz. Muhammet'in Hz. Ali'ye hediye ettiği kılıçtır. Zülfikar, Hz. Muhammet'in "Zülfikar gibi kılıç yoktur" iltifatına mazhar olmuş ve Alevi-Bektaşi kültüründe efsanevi bir yere sahip olan bir kılıcın adıdır. Bu konuda Esat Korkmaz, *Alevilik Bektaşilik Sözlüğü* adlı eserinde şöyle tanım yapar: "Hz. Muhammet'in olduğuna ve Bedir Savaşı'nda gökten indirildiğine inanılan Zülfikar, Alevi-Bektaşi şiirinde gücü, tarikat törenlerinde terbiye aracı olarak alacadeğnek'i simgeler" (Korkmaz, 1993: 387).

Çıkrıklar Durunca'da ordunun ismi Zülfikar'dır. Zülfikar gücün temsilcisidir. Burada Adaköylü kadınlar için: "Yaman kadınlarmış! Üçler yediler kırklar Zülfikar ordusu olmuşlar, tozu dumana katıp geliyorlarmış!" denir (Ertem, 2012: 98).

Zülfikar bir efsanedir, onu görenin sonu kurtuluştur. Sadri Ertem'in eserinde ay tutulması, Zülfikar ile alakalandırılır:

> Bu ay tutulması her halde bir alamet olsa gerek.
> Ona şüphe mi var!
> Bakın açılmağa başlıyor.
> Açılıyor… Ortasında bir Zülfikar var görüyor musun?
> Görüyorum. Kurtulacağız. Zülfikar bizi kurtaracak.
> Dikkat et bu alamet nerede belirse sonu halastır (Ertem, 2012: 113).

Değerlendirilen eserlere göre Zülfikar, meşhurluğu ve efsaneliği ile pek çok şeyin kendisine benzetilerek ifade edilmesine sebep olmuştur. Bazen bir silah, bazen de bir kılıç, Zülfikar'a benzetilmiştir: "Kavak Ali'nin mavzeri de Hazreti Ali Efendimizin Zülfikar kılıcı gibi namlı bir silah" (Tahir, 2006: 38).

Bozkırdaki Çekirdek'te Mehdi Resul'ün Zülfikar ile geldiğini ifade eden bir zat, şöyle konuşur:

> Son kertedeyiz Allah'ıma şükür… Erzincan depremi ve de Yozgat depremi ve de Alaca depremi ve de Torbalı depremi ve de Rumeli'nin Çanakkale depremi, bunca su baskınları, bunca kuraklar neyin belirtisi… Uyuma göçmen Apti, Zülfikar kılıcını başı üstünde döndürerekten gelmekte (Tahir, 2005: 52).

Zülfikar, bir koruyucudur, ona rast gelen düşmanın yok olacağına inanılır. *Kardeşlerin Kini*'nde Zülfikar'a rast gelip yok olması için düşmana beddua edilmektedir: "Benim demem o ki, bunlar Ali'nin kılıcına rast geleler. Yoksa bize saldırmalarını başka nasıl önleyebiliriz ki a iki gözüm?" (Kaleli, 1976: 11).

Ele aldığımız eserlere göre Zülfikar, Alevi-Bektaşi inancına mensup insanlar arasında gücün ve adaletin timsalidir. Allah katından indirildiğine inanılan bu kılıcın manevi bir gücü olduğuna inanılmaktadır, bazen Zülfikardan, tehlikelerden koruması için yardım da istendiği görülmektedir.

3. 1. 9. 7. Cem

Cem, bir araya gelme, toplanma, toplu, topluluk anlamlarına gelir. Bazı araştırmacıların kökenini eski inançlara dayandırdığı cem, Alevi-Bektaşi kültüründe dinsel bir törenin adıdır (Aydın, 2006: 35). Kaynaklara göre, cemin kendi içinde değişik adları vardır. Alevilik-Bektaşilik'te cem, dedelerin veya babaların yönettiği, kadınlı erkekli bir şekilde yaptıkları dini dans, içki, şiir gibi bölümleri olan bir törendir. Cem, genelde kış geceleri düzenlenir. Cemevinde bir araya gelen halk, çember şeklinde oturur, bağlama denilen çalgı aleti kullanılarak dini büyüklere methiyeler, dualar söylenir. Semah dönülür, on iki hizmet (cemi yönetme, meydanı aydınlatma, semah yapma gibi) görülür, lokma dağıtılır (Korkmaz, 1993: 70-71).

Cem, romanlarda, üzerinde çokça durulan bir mevzudur. Cem, huzur bulunan, yunup yıkanılan bir kaynak gibidir. *Güllüceli Kazım*'da Serçe Ali bunu ifade eder. Burada dikkati çeken unsur ise cemde camilerdeki yobaza lanet ediliyor olmasıdır:

> Ben kendi şahsıma, durup dururken kimseye on para vermem. Ama ben cemden hoşlanıyorum. Benim için bir değişiklik oluyor, yılda bir, bilemedin iki defa nihayet. Ayrıca, cemevinden çıkarken yunmuş yıkanmış gibi oluyorum. İçime bir kötülük girmişse, eriyip gidiyor. Yaşamayı, iyilik yapmayı daha çok seviyorum. Sonra boşalıyorum da. Camilerde söven yobaza: "Lanet olsun," diye bağırıyorum. Yüreğim buz kesiyor. Bundan ötesi can sağlığı birader! (Bahadınlı, 1965: 44).

İncelediğimiz eserlere göre ceme, haram yiyenin, harama bakanın, birbirini aldatan karının-kocanın gelemeyeceği, bu yolun yalana dolana müsaade vermeyeceği ifade edilir. Cem, bazen cemevinde yapılabildiği gibi bazen de geniş bir yerde yapılmıştır, bu yer kimi zaman samanlık olmuştur. Cem yapılmadan önce herkese haber edilir, haberi alanlar önceden gelip yerlerini alırlar, cemde düzeni "gözcü" sağlar, dede, kendisine ayrılan başköşeye oturur. Ondan sonra baba yerini alır. Her şey hazır olduktan

sonra dede söze başlar. Burada dualar eder, Hz. Ali'yi, Hz. Hüseyin'i, Hacı Bektaş Veli'yi anar (Bahadınlı, 1965: 48-49). Bu aşamadan sonra tarikata girmek isteyen bir can yani talip varsa rehber, o canı dedeye arz eder. Dede, uygun görürse cana kuşak bağlanır, ona tarikatın kurallarını dede telkin eder. Bunlar, yalan söylememekten zina yapmamaya, oradan da kumar oynamamaya kadar gider. Dede, bu telkinleri mecliste bulunanlara da yapar, herkesin birbirinin bacısı ve kardeşi olduğunu ifade eder, el-dil-bel kuralına vurgu yapar. Bundan sonra sıra bade içmeye, yani şarap içmeye gelir, saki, dededen izin alır ve servis yapar. Dede, bade üzerine sözler söyler, onun bir Kevser olduğunu, aynı zamanda bir imtihan aracı olduğunu, aşırı içmenin zararlı olduğunu ifade eder. Buradan da Alevilerde şarabın serbest olduğu ve cemlerde içildiği anlaşılmaktadır (Bahadınlı, 1965: 50). Badeden sonra sıra âşıklarındır, dedenin davetiyle âşıklar meydanda yerlerini alır, âşıkların meydanı heyecana getirmesinden sonra sıra semaha gelir, meclis içinden bir kadın "bacı" bir de erkek "can" dede tarafından seçilir. Semaha seçilmek büyük bir onurdur, semaha seçilenler yabancı oldukları için, "bacı"nın hareketlerinde aşırı gitmeyeceği, etraftakilerde kötü duygular uyandırmayacağı ifade edilir. Cemin sonunda Hz. Hüseyin'e dua edilir, Yezit'e de lanet okunur, cem sabaha doğru son bulur (Bahadınlı, 1965: 51-52).

Cem törenlerinde, Alevi-Bektaşi ozanlar ve onların deyişleri, nefesleri büyük bir ehemmiyete haizdir. *Memo*'da eserin kahramanı Memo, deyiş ve nefes söyler. Burada, cem toplantısında Memo ve Âşık Suphan'ın atıştıkları görülmektedir:

> Âşık Suphan meydan okuyup:
> Ben has bahçenin gülüyüm,
> Ayın-ı cem'in bülbülüyüm.
> Kır kapının kilidiyim
> Açabilirsen gel beri!
> Diyende, Memo yılgınlık getirmeyip üzerine vardı:

> Ben hakkın edna kuluyum,
> Kem damarlardan beriyim,
> Ayın-ı cemin bülbülüyüm,
> Meydana ötmeye geldim (Bilbaşar, 2008: 58).

Cem, bazen direkt ibadet amaçlı düzenlendiği gibi bazen de halkın galeyana gelen duygularını yatıştırmak için de düzenlenmiştir. Bu duruma örnek *Memo* adlı eserde yer almaktadır, burada, devlete karşı ayaklanan halk yatıştırılmaya çalışılır:

> Memo, onbaşının zulmü yüzünden, Osmanlı'ya karşı uşağımızın yüreğine giren hıncı yatıştırmaya, cenderme dipçiğinin kötü izlerini silmeye, üç gün Cem toplantısı tertipledi. Dağlar Pir Sultan ezgileriyle inledi, Monzur'un suları destan olup çağıldadı (Bilbaşar, 2008: 431).

Cem bazen rahatlamak ve eğlenmek için tertiplenmiştir. *Kaplumbağalar* adlı romanda Alevi köyüne gelen bir misafir, eğlenmek için Kır Abbas'a semah tertiplemeyi önerir: "Bir akşamda cem olur, semahlar, turna dansları oynarız!" der (Baykurt, 2012: 197).

Binboğalar Efsanesi'nde, eski cemlerin azametinden, büyüklüğünden bahsedilir ama artık onların yok olmaya yüz tutduğu söylenir. Yörüklere ait, türkü, ağıt gibi âdetlerin daha önceden bitmiş olduğundan yakınılır (Kemal, 2013: 196).

Yelatan'da cemlere sıkça yer verilir. Cemler aynı zamanda bir mahkemedir, uyarı yeridir. Suç işleyen bir tarikat üyesinin yoldan çıkarılıp çıkarılmayacağına burada karar verilir. Sosyal sorunlar burada değerlendirmeye tabi tutulur (Kaftancıoğlu, 1972: 189).

Kopo'da, cem ile ilgili dikkate değer ve izahat veren bir kısım vardır. Burada cem töreni "görkemli bir inanç tarlası"na benzetilmektedir: "Cemevinde kendinden geçenler vardı. Semah faslı başlamıştı. Yalın ayak insanlar (canlar-bacılar) meydanda dönüyorlardı. Cem evi sanki bir görkemli inanç tarlasıydı" (Yeşilova, 1978: 50-52).

Cem ayinlerinin vazgeçilmezlerinden biri olan içki veya bade Alevi-Bektaşi kültüründe önemli bir yere sahiptir. Cemlerde içkinin, şarabın vazgeçilmez bir öge olduğu yukarıda geçtiği gibi *Elif'in Öyküsü*'nde de geçer:

> Sonra öğlen yemeklerinde onlar hep bira içiyorlardı. Bana vermiyorlardı. İçersem, sarhoş olurmuşum. Oysa ben içki içmesini bilirim. Babam rakı içerken bazen bana da verirdi. Cem ayini yaptıklarında da şarap içerler (Bener, 1994: 192).

İncelediğimiz eserlere göre cem, Alevi-Bektaşi inancında dinsel bir törendir. İnsanlar burada, tabiri caizse, kendilerini deşarj etmektedir. Buraya gelen herkesin dost ve kardeş olduğu ifade edilir. Yani buradaki mesaj ceme gelen insanların birbirine kötü gözle bakmayacağıdır. Cemler dini bir tören olduğu kadar sosyal olayların da değerlendirilip sonuca bağlandığı yerlerdir.

3. 1. 9. 8. El-Dil-Bel

Kaynaklara göre, Alevi-Bektaşi kültüründe "el-dil-bel" önemli bir unsurdur. Bazı araştırmacıların kökenini Manihaizm'e dayandırdığı el-dil-bel kuralı Alevilikte, tarikata mensup olabilmenin ilk şartlarındandır (Öz, 2008: 51). Söz konusu kaynaklara göre Alevi-Bektaşi anlayışında ahlakın (el-dil-bel), inanç ve ibadetin bir ön şart olduğunu ifade etmek mümkündür. Buradan anlaşılacağı üzere Alevi inancında, ahlaki zaafları ve kusurları olan birisinin yeri yoktur. "Eline, diline, beline sahip olma kuralı, Alevilerin yaşamları boyunca uymaları zorunlu olan ahlak sisteminin, âdeta simgesidir" (Yaman, 2012: 210). Bunlara sahip çıkamayan kişi, bu yola giremez. Cemlerde dedeler sürekli bunu telkin eder. Tarikata ilk defa girecek olan talibe de dede bunları telkin eder.

Alevi-Bektaşi inancında önemli bir erkân olan el, dil, bel kuralı birçok eserde rast geldiğimiz bir olgudur. *Çıkrıklar Durunca'*da el-dil-bel aşağıdaki gibi geçmektedir: "İyi bir şey değil ama… Eline, diline, beline sadık ol da ne işler işe... Bilerek babanın kanını iç, bilmeden ananı emme. Ben başka bir şey demem" (Ertem, 2012: 83). Yine aynı eserin, Alevi peygamber kadını olan Dudu, bu kurala değinir ve söz konusu kuralı telkin eder. Yezit'e ve münafıklara lanet eder etmez müritlerine ellerine, dillerine ve bellerine sahip çıkmalarını salık verir (Ertem, 2012: 122).

Bazı eserlere göre Alevi-Bektaşi kültüründe bu kural olmazsa olmazdır. İtibar için, nam için en önde gelen şart, el-dil-bel kuralıdır. *Rahmet Yolları Kesti'*de, Uzun İskender "nam" için el-dil-bel üçlemesini ön şart sayar: "Nama gelince… Nam her isteyenin eline geçebilemez yavrum, sen öyle mi belledin! Bir kere eline, diline, beline sıkı olmak şart" der (Tahir, 2006: 142).

*Güllüceli Kazım'*da dede, yola yeni giren taliple birlikte herkese bunu telkin eder (Bahadınlı, 1965: 48). Yine *Yelatan*'da dede, yargıladığı kişilere aynı telkinde bulunur:

“Dünya-ahret senin karın öbürünün, öbürünün karısı senin bacın. Kötü gününüzde birlik olasınız. Birliğiniz dirlik getire! Elinize, dilinize, belinize sahip olasınız! Bu yol dardır, çetindir” der (Kaftancıoğlu, 1972: 191).

*Kardeşlerin Kini'*nde eline, diline, beline sahip olamayanın Alevi olamayacağı ifade edilmektedir. Bu durum, Alevilerde ahlaki değerlere verilen önemi göstermesi açısından dikkat çekmektedir:

> Tövbe tövbe! Ne alevisi baba? Bunlardan alevi mi olur allahasen? Sen de!.. Alevilerse doğru olsunlar, hak kapısından ırak durmasınlar, Muhammet-Ali yolundan ayrılmasınlar; eline, beline diline sahip olsunlar… Şu söylenecek söz mü kardeşim? Sen koca sınıfın karşısına geç “benim tanrım Lenin” de! Vay kafir vay! Vay melun vay! Aklı sıra körpe dimağları zehirleyecek! Hele şuna… Diline sahip olamayan, beline sahip olur mu hiç? Bir adam beline sahip olmazsa harama uçkur çözüp domuz gibi düzüşür aleni. Tövbe tövbe!.. Bunların hiçbiri Aleviliğe yakışır mı kardeşim? (Kaleli, 1976: 56).

*Kopo'*da eline, diline, beline sahip olamayanın, Müslüman olamayacağı ifade edilir. Alevilikle ahlaksızlığın bir arada olamayacağı mesajı verilmektedir. Bu eserde: “Aşına, eşine, işine, eline, beline, diline sadık olmayanın İslam olamayacağı” (Yeşilova, 1978: 104) yani Müslüman olamayacağı söz konusu edilmektedir.

Ele aldığımız eserlere göre, eline, diline, beline sahip olma kuralı, Alevi-Bektaşi inancında en önde gelen erkânlardandır. Alevi-Bektaşi inancında, bu kurala çok önem verilmiş, dedeler her mecliste bu kuraldan bahsetmiş, bu kurala uymayan “yol düşkünü” ilan edilmiştir.

3. 1. 9. 9. Cemevi

Cemevi, Alevi-Bektaşi inancında, ibadetlerin yapıldığı yerin adıdır. Bu inançta mabet olarak kullanılan cemevi, toplanılan ev, toplanılan yer manalarına gelirken bu yer, bazen ev, bazen de geniş ve kapalı bir alan olabiliyor. Bazen de cem yapmak için kurulmuş özel bir yapı cemevi olabilmektedir (Korkmaz, 1993: 73).

Alevi-Bektaşi inancında bir ibadethane olan cemevi, incelenen eserlerde yer yer işlenmiştir. Bu eserlerde, cemevinde, camide kendilerine yer verilmeyen Hz. Ali'ye, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e yer verildiği, buralarda arınıp temizlenildiği ifade edilmektedir:

> Bizim o ocağa boynumuz eğridir baba! Hem bir şey söyleyeyim mi size: biz camiden çok cemevinde ibadet ederiz. Camide Allah'a, Peygambere yer verilir. Bizse, Allah'a, Peygamber'e Ali'ye, Hasan'a, Hüseyin'e yer veririz (Bahadınlı, 1965: 43).

Değişik yapıların cemevi olarak kullanılabildiğini yukarıda ifade etmiştik, bunun örneklerini görmek mümkündür. *Güllüceli Kazım'*da, cemevi olarak kullanılan yer, geniş bir samanlıktır ve çok kalabalıktır: "Veli Kâhya'nın bir samanlığı vardı. Köyün en büyük samanlığıydı. Kırk sekiz direkli olduğu söylenirdi. Cem bu samanlıkta yapılacaktı" (Bahadınlı, 1965: 45).

Ele aldığımız eserlere göre cemevleri, dedelerin halkı yönlendirdiği, halka ders verdiği ve halkın sorunlarını dinlediği bir yer hükmündedir. Buralar aynı zamanda birer sivil mahkeme gibi de işlev görmüştür. *Güllüceli Kazım*'da dedenin cemevinde halkı yönlerdirdiği şöyle bir örnek vardır: "Şimdi Güllüce'de dedeler cemevlerinde halkı, "lanet olsun yezide!" diye bağırtıyorlar" (Bahadınlı, 1965: 132).

İncelediğimiz eserlerden hareketle cemevi, Alevi-Bektaşi inanca mensup olanların ibadethanesidir. İnsanlar belli zaman dilimlerinde buralarda bir araya gelerek

dini rükünlerini eda etmiştir. Buralarda sosyal sorunlar dile getirilip çözüme kavuşturulmuştur.

3. 1. 9. 10. Talip

Kaynaklara göre Alevi-Bektaşi inancında, Alevi-Bektaşi yoluna girmek isteyene "talip" denilmektedir. Talip, rehberin yol göstermesi ile cem töreninde dedeye ikrar vererek yola girer. İncelenen kaynaklardan hareketle talip deyimi, "ocakzade olmayan Anadolu'daki bütün Aleviler için kullanılan bir sözcüktür ve her talip, ocakzade bir dedeye bağlıdır." Talip, yol evladıdır ve Alevilik ilkelerine göre bel, evladından daha ileridir. Bu yüzden "yol evladı statüsü gereği, dede-talip evliliği yasaklanmıştır" (Yaman, 2012: 238). Talip, tarikata girmek isteyen, Bektaşi olmak isteyen kimseye denir. Tarikata girmek amacıyla cemde ikrar veren kimseye talip denir. Yine bu konuda Esat Korkmaz şöyle der: "Tarikat geleneğinde talip, tarikata alınmadan önce belli bir süre ahlak ve edep denemesinden geçirilir; manevi yükselmeye istekli ve seyrü süluk çilesine katlanmaya hazırsa mürit olarak kabul edilir" (Korkmaz, 1993: 343).

Tarikata girmek isteyen kişi belli bir süre süzgeçten geçirilir, kıvama geldiğinde de rehberin yardımı ile dedeye ikrar vererek tarikata girer. *Güllüceli Kazım*'da bir talibin ikrar verme hadisesi gerçekleşmektedir. Cem töreni sırasında rehberin, dedeye bir talip olduğunu söylemesi üzerine dede, destur verir, rehber talibe kuşak bağlar sonrasında dedenin talibe söyledikleri ve telkinleri ile talip tarikata girer (Bahadınlı, 1965: 48).

İncelediğimiz bazı eserlere göre, dedelerin ve pirlerin cahil olmaları, taliplere zarar vermiştir. Bu konuya, *Kopo* adlı eserde değinilmiştir. Burada, dedelerin ve pirlerin cahil olmalarından dolayı taliplerin hep acı çektiğinden bahsedilir (Yeşilova, 1978: 51).

İncelediğimiz eserlerden hareketle talip, Alevi-Bektaşi inanışında belli aşamaları geçtikten sonra, bir cem töreninde dedeye ikrar vererek tarikata giren kimsedir. Bu eserlere göre, Alevi-Bektaşi inanışında herkes mürit olamamaktadır. Taliplerin tarikata

girip mürit olabilmeleri, birtakım kuralları yerine getirip bazı şartları da kabul etmeleri ile mümkün olabilmektedir.

3. 1. 9. 11. Musahiplik

Ele aldığımız kaynaklara göre Alevilikte talip, rehberin önderliğinde, dede ve topluluk huzurunda ikrar vererek mürit olduktan sonra, kendine bir eş bulur. Talibin bulduğu veya seçtiği o eş, musahip olmaktadır. Bu uygulamaya da musahiplik denilmektedir. Musahiplik, "Aleviliğin temel kurumlarındandır" (Yaman, 2012: 240). Musahiplik, hayırlı dost, arkadaş, eş, anlamlarına gelmektedir. Alevi-Bektaşi inanışına göre yol arkadaşı, birbirine kefil olma gibi manalara gelir.

Musahipliğe incelediğimiz romanlardan sadece birinde rast geldik. Musahiplik, Mustafa Yeşilova'nın *Kopo* adlı eserinde şöyle geçmektedir:

> Müsahipler eş eş, yalınayak, pirin önüne vararak ikrar veriyorlardı. Söz verme güzeldi laf değildi, lakırdı değildi. Sözdü, söz vermeydi. Tuba ağacının dalı olan tarıkla önünden geçen, suyundan içen, Allah, Muhammet, ya Ali diyerek ikrarlarını kabul ediyordu (Yeşilova, 1978: 51).

İncelediğimiz bu tek eserde gördüğümüz üzere musahipler cem töreninde birlikte hareket etmektedirler. Değerlendirilen eserlerden hareketle Alevi-Bektaşi inanışında, tarikatta ikrar vererek nasip alan talip, kendisine bir yol arkadaşı bir kefil seçer, o kefil musahiptir. Musahipler birbirlerinden sorumludurlar. Musahiplik, iki ailenin birbirinden sorumlu olmasıdır. Hastalıktan borçlanmaya kadar bütün her şeyden sorumludurlar. Kardeşlik anlamına gelen musahiplik Alevi aile örgütlenmesinin en güzel örneklerindendir.

3. 1. 9. 12. Düşkünlük

İncelediğimiz kaynaklardan hareketle Alevilik-Bektaşilik'te tarikatın birtakım kuralları vardır. Bu kurallara uymayanlar cemde yapılan bir mahkeme ile düşkün ilan edilir. Bu kişiye "yol düşkünü" denir, bu kişi tarikatın her türlü faaliyetinden uzak tutulur ve insanlar tarafından dışlanır. Bu yüzden "düşkün" ilan edilmek, Alevi-Bektaşi inancında korkutucu bir durumdur. Düşkün, suçlu demektir, tarikat kurallarına aykırı davranan kimse demektir. Örneğin, kul hakkı yemek ve bu hakkı ödememek "düşkün" ilan edilmek için yeterlidir. Düşkünlük, suçun durumuna göre belli limitlerde cezaya tabi olmaktır, cezasını ödeyen, dedenin ve halkın uygun görmesi durumunda tekrar tarikata dâhil edilebilmektedir (Korkmaz, 1993: 106). Düşkünlükte, suçun durumuna göre tazminatlar vardır. Hırsızlıkta, hırsızlığı yapan üç ay düşkün ilan edilir, çalınan şeyin de iki katı ödenmesi emrolunur. Zinada, bir yıl üç gün düşkünlük cezası vardır, suçun bağışlanması için bu zaman diliminden sonra mağdur olanın rızası gereklidir, mağdur olanın rızası yoksa onunla düşkünün evlenmesi zorunludur (Korkmaz, 1993: 107). Bunların dışındaki suçların da çeşitli karşılıkları vardır. Suçların durumuna göre, verilen cezaya "sitem" de denilmektedir:

> Alevi toplumsal yaşamında "razılık" başka bir deyişle kul hakkı konusu büyük önem taşımakta olup, Aleviliğin temel ibadeti olan cem ibadeti katılanlar birbirinden razı olmadan başlamaz, önce razılık alınırdı. Birbirleriyle konuşmayan, dargın olanlar Dedenin huzurunda mutlaka barıştırılır, barışmayanlara yani düşkünlere çeşitli yaptırımlar uygulanırdı. Düşkünlerin aldıkları bu cezalara Alevilerde "sitem" de denilir (Yaman, 2012: 240).

Alevilik üzerine birçok çalışmaya imza atan Ali Adil Vaktidolu, düşkünlük konusunda şöyle der: "Karısını boşayanlar da boşanmış karı alanlar da "düşkün ilan

edilir. Musahib de “düşkün” olan musahibi ile aynı suça ortak olur” (Vaktidolu, 2011: 140). Ali Yaman ise bu konuda şunları nakleder:

> Düşkün etme durumu, yaşanmış kötü hadisenin dedeye nakli ile başlar. Düşkün olan kişi bir dede de olabilir. Bu durumda dedeyi bağlı bulunduğu başka bir dede, pir, düşkün ilan eder ve dede, “Dedelik Postu”ndan düşer (Yaman, 2012: 246).

Değerlendirilen romanlarda “düşkünlük” ile ilgili bilgilere yalnızca Ümit Kaftancıoğlu’nun eseri “*Yelatan*”da rast geldik. Burada, dedenin ifadeleri dikkat çekmektedir. Dede, köylerinden “dışarı gidenlerin bozulduğunu ve yoldan düştüklerini” dile getirir. “Yol düşkünlerinin Hacı Bektaş Dergâhına gelemeyeceklerini” ifade eder (Kaftancıoğlu, 1972: 189).

Yol düşkünü olmak her şeyden mahrumiyettir, yoldan düştükten sonra “yedi deve kesilse” nafiledir. *Yelatan*’da ozanlar bu durumu şiirleştirerek ifade ederler, ozanların sözlerini sofulara ithaf etmeleri de dikkat çekmektedir. Söz konusu eserde ozanlar: “Selam söylen sofulara / Yol düşkünü olmasınlar / Yol düşkünü olanları / Hak cemine koymasınlar / Yüreğini üryan etse / Ciğerini püryan etse / Yedi deve kurban etse / Kokmasını yemesinler” ifadelerini dillendirirler (Kaftancıoğlu, 1972: 190).

Yelatan’da, Aşır adlı şahıs, karısı hakkında çıkan dedikodulara, karısının dillere düşmüş olmasına ses çıkaramaz, “yol düşkünü” ilan edilmekten korkar. Çünkü karısının ahlaksızlığının ortaya çıkması “düşkün” ilan edilmelerine sebep olacaktır. Burada, Aşır hakkında şunlar ifade edilir: “Aşır düşündüklerinin başına geldiğini duymak istemedi. Bir bölük çocuk, kovsa olmaz, kovmasa olmaz. Bir yandan da “yol düşkünlüğü” en iyisi duymamak” (Kaftancıoğlu, 1972: 193).

Düşkünlük kavramına rast geldiğimiz bu tek eserden hareketle Alevi-Bektaşilerde, tarikatın belirlediği kuralların dışına çıkanların tarikattan kovuldukları, bu

duruma maruz kalanlara da “yol düşkünü” denildiği görülmektedir. Bu esere göre, yol düşkünü olmak vahim ve korkutucu bir durumdur, çünkü yoldan düşen tarikat üyesi toplumdan dışlanır, kimse onunla konuşmaz ve ondan yüz çevirir. Düşkün ilan edilen bir kimse için çıkar yol, o diyarı terk etmektir. Düşkünlük, toplumu kötü durumlardan muhafaza eden caydırıcı bir kuraldır, aynı zamanda bir otokontrol sistemidir, çünkü bir tarikat üyesi “düşkün” ilan edildiğinde onun musahibi de düşkün ilan edilmektedir.

3. 1. 9. 13. Mum Söndü

"Mum söndü" meselesi Aleviler ve Sünniler arasında küskünlüğe ve kırgınlığa sebep olan önemli bir unsurdur. İncelediğimiz eserlere göre Sünniler arasında, Alevilerin cem törenlerinden sonra mum söndürüp önüne gelenle cinsel ilişkiye girmesi şeklinde anlaşılan mum söndü hadisesi, Aleviler tarafından şiddetle reddedilmiştir. Ancak bu ret, pek çok insanı ikna etmeye yetmemiş, bu mesele Alevileri aşağılamak ve dışlamak için çokça gündeme getirilmiştir. Söz konusu eserlere göre, Alevi-Bektaşi inancında dini törenler kadınlı erkekli yapılmaktadır. Buralarda kadınlar içki servisi yapabilmektedir. Ancak bu törenlere evliler, eşleriyle birlikte katılmakta ve bekârlarla musahipsizler, yani kefili, eşi olmayanlar katılamamaktadır. Eskiden ortamların aydınlanması mum ya da gaz lambalarıyla sağlanabilmekteydi, Alevilerde de dini törenlerde kullanılan mumlar tören bitiminde söndürülmekteydi, bu durum bazı çevrelerin olumsuz düşünmesine ve bu meseleyi suistimal etmesine sebep olmuştur (Korkmaz, 1993: 252).

Bizim incelediğimiz eserler içerisinde "mum söndü" ile ilgili unsurlara rast geldiğimiz üç roman vardır. Bunların dışında Reşat Nuri Güntekin'in "*Gizli El*" romanında "mum söndü" hadisesine değinilmiştir. Bu eser 1924'te basılmış, ancak yazılış tarihi 1920'dir. Biz bu eseri, yazılış tarihinden dolayı incelediğimiz eserlerin arasına koymadık. Söz konusu eserde bir şahıs, komşu binada bazı insanların kadınlı erkekli bir araya gelip içkili eğlence düzenlemelerini ve kadınların açık saçık elbise giyinmiş olmasını, "her gece Kızılbaşların mum söndü ayinleri gibi bir şey" diyerek tarif eder (Güntekin, 2012: 64). İncelediğimiz eserler arasında olmasa da bu konuyu ele alan ve mum söndü meselesinin hakaret unsuru olarak yaygınlaşmasına katkıda bulunan

eserler arasında, Muhipzade Celal'in *Mum Söndü* adlı tiyatrosu ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Nur Baba* isimli romanı da vardır.[11]

Bizim inceleme alanımıza giren ve mum söndüden bahseden romanların üçünde de bu mesele hakaret unsuru olarak işlenir. *Memo* adlı eserde Hanefi Ağa, bir Alevi olan Memo'yu, Alevi bir kızın koynuna girmesi için zorlar, Memo bunu kabul etmeyince ona mum söndü meselesini kullanarak hakaret eder:

> Osman Ağa, Memo'nun niyazını duyanda cinlenmiş, kırbacınan üstüne yürümüş:
>
> Bre namert Kızılbaş! diye bağırmış. 'Mum söndürüp bacının koynuna girmeyi günah saymazsın da, Alevi şıh kızının koynuna girmek günah olur, he mi? Bundan böyle sen gibi haddini bilmeze, üç ilin dağlarını bellerini dar getirmek boynuma borç ola… Yıkıl git karşımdan! Gözüm görmeye, pis kanına elim bulanmaya! (Bilbaşar, 2008: 66).

Bu eserde mum, sadece "mum söndü" hadisesiyle alakalı kullanılmamış, bir motif olarak da kullanılmıştır. Mum yakarak yas tutmak gibi, okuntu mumu gibi motifler mumla ilgili unsurlar olarak kullanılmıştır (Bilbaşar, 2008: 188). "O günlerde Ferhatlı Uşağından okuntu mumu alanda avunur mu ola deyip Memo'yu sünnet düğününe götürmek diledim" (Bilbaşar, 2008: 377).

Yılmaz Güney'in *soba pencere camı ve iki ekmek istiyoruz* adlı eserinde "mum söndü" olayının Sünniler tarafından, Alevilere yönelik bir hakaret unsuru olarak kullanıldığı ifade edilir. Alevilerle Sünnniler arasında çıkan anlaşmazlıklarda bu hadise, bir karalama unsuru olarak kullanılmıştır. Burada: "Alevi-Sünni ayrımı zaman zaman kavgalara neden olur… tartışmalar büyür… bunlar namaz kılmazlar, camiye gitmezler… pis kıllı Aleviler… ana-bacı tanımaz bunlar… mum söndü mü…" ifadeleri kullanılır (Güney, 1978: 29-30).

---

[11] Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Nur Baba*, İletişim Yayınları, 7. Baskı, 1983; Muhipzade Celal, *Mum Söndü*, İstanbul, Kanaat Kitapevi, 1936.

Bu eserin ilerleyen bölümlerinde, komünistlere hakaret eden eniştesine cevap veren Alevi şahıs, "mum söndü" ve benzeri durumların iftira olduğunu ifade eder. Bu durumdan hareketle de komünistlere yönelik suçlamaların aynı mum söndü gibi iftira olduğunu söyler:

> Onlar komünist… onlar vatan haini… onlar ne ana tanır ne bacı… iktidara gelseler kapımıza şapka astırırlar" diyordu. Dayısı çok kızmıştı bu şapka işine. Ulan kim geçerse, bacı macı ayırmadan her işi yaparlar demezler mi? Aleviler şöyledir böyledir, demezler mi? Akılsız köpek, sen mum söndürüp kızınla mı yatıyon ben bacımla mı yatıyom?
>
> Onlara ne bakıyon sen… onlar kuru iftira! (Güney, 1978: 204).

*Elif'in Öyküsü'*nde de, Yılmaz Güney'in eserinde bahsi geçtiği şekilde "mum söndü" meselesinden söz edilir. Esere göre, siyasi rant elde etmek isteyen bir Sünni, bir hoca getirterek camide vaaz verdirir. Bu vaazda vaiz, Alevileri "mum söndürüp birbirlerinin karılarıyla kızlarıyla yatmakla" suçlar:

> Sivas'tan bir hoca getirmişler. Mahmut Ağalarda kalıyormuş. Her akşam camide vaaz veriyormuş. "Aleviler gavûrdan beterdir. Komünistlerden kötüdür. Onlar Hazreti Muhammet Efendimizi saymazlar, Ali'yi Tanrı'ya ortak koşarlar, namaz kılmazlar, camiye gitmezler, oruç tutmazlar, aralarında toplanır mum söndürürler, birbirlerinin karılarıyla kızlarıyla yatarlar, sakın Alevi muhtar seçmeyin" diyormuş (Bener, 1994: 150).

Kaynaklara göre mum söndürme meselesi, asırlardır Alevilere yönelik kullanılan bir karalama unsurudur. İncelenen eserlerde Aleviler, bu duruma, dini törenleri yaptıkları yerlerin caminin karşılığı olan cemevleri olduğu ve bu törenlerde kimsenin tarikatın kuralları dışına çıkamayacağı savıyla karşılık vermişlerdir. Bazı insanlar da bu meseleyi, karalama ve hakaret unsuru olarak Alevilere karşı yer yer kullanmıştır.

3. 1. 9. 14. Semah

Alevi-Bektaşi kültüründe önemli bir yere sahip olan semah, incelediğimiz kaynaklarda, bir ibadet şekli olarak tarif edilmiştir. Bu kaynaklara göre semah, Alevi-Bektaşilerin dinî törenlerinde, yani "cem"lerde belli kurallara göre ve pir-dede veya mürşit önderliğinde yapılan dinsel bir ibadet biçimidir. Semahın kendi içinde değişik türleri vardır. Ünlü Alevi-Bektaşi şairlerinin nefesleri ile müzik eşliğinde yapılmaktadır. Semahın kaynağı, Hz. Muhammet'in miraç dönüşünde kırklar meclisine gelip bir üzüm tanesini su ile karıştırıp kırk kişiye dağıtmasıyla oradakilerin "Ya Allah" diyerek dönmeye başlamasına dayandırılmaktadır. Semahta, bele bağlanan şed ve tülbent, Miraç Gecesi'nde Hz. Muhammet'in kırk parçaya bölünmüş sarığını temsil etmektedir (Vaktidolu, 2011: 173). Alevilik-Bektaşilik'te semahın, dinsel bir ibadet olması konusunda Hacı Bektaş Veli şöyle der:

> Semah, ariflerin aleti, muhiplerin ibadeti, taliplerin maksududur. Hakka ki bizim semahımız oyuncak değil, ilahi bir sırdır, mecazi değildir. O kimse ki semahı bir oyun sayar; o cifedir. Namazı kılınır kimse değildir (Korkmaz, 1993: 310).

Semah, yararlandığımız kaynaklardaki bilgilere göre, genellikle kadın-erkek birlikte yapılmaktadır. Semah, el ele tutuşmadan, ayaklar çıplak, tarafların karşı karşıya geçmesi, halka oluşturması ve çalınan ezginin temposuna göre ayak parmakları birbirinin üzerine konularak yürünmesiyle inşa edilen bir ibadet şeklidir. Semah kendi içinde bölümlere ayrılır; semahın yeldirme, canlanma, ağırlama gibi bölümleri vardır. Semah yapan kişiler, dedenin önünde sırtlarını dönmezler bu kısım çerağ tahtı denilen kutsal kısımdır, buradan hafif eğilerek geçerler. Semahın, "miraçlama", "Çoban Baba", "Çark Semahı" gibi türleri vardır (Korkmaz, 1993: 311).

Semah ile ilgili Ali Yaman'ın aşağıdaki ifadeleri de önemlidir. Ali Yaman, semahın kökünü, İslami geleneklerle eski Türk geleneklerinin sentezine, yani karışmasına dayandırmaktadır. Ali Yaman semahla ilgili: "Genel olarak Semah'ın, Orta Asya inanç ve gelenekleri ile İslam'la gelen ögelerin kaynaşmasına dayalı olarak ortaya çıktığı söylenebilir" ifadesini kullanmaktadır (Yaman, 2012: 377).

Bizim incelediğimiz eserlerde, semah törenlerine sıkça değinilmiştir. *Güllüceli Kazım* adlı eserde, semah sırasında kötü duyguların olamayacağına, semah yapanların da içine kötü düşünce sokamayacak temizlikteki kişiler arasından seçildiğine, semah esnasında yapılan hareketlerin kıvrak olduğuna ama bu hareketlerde aşırıya kaçmamaya dikkat gösterildiğine ve semah oynayan kızın izleyenlerde kötü duygular uyandırmayacak birisi olması gerektiğine işaret edilmektedir: "Öyle bir bacı, öyle bir can olacaktı ki bunlar, görenler bir toz bile konduramayacaktı bunlara. Böyle kişileri seçmek, gözcünün ödeviydi" (Bahadınlı, 1965: 49).

Kemal Bilbaşar'ın eseri *Memo*'da ise semahın yapıldığı direkt söylenmeden, birkaç kişinin Miraç Gecesi hatırına pervane kesildiği ifade edilmek suretiyle semah işaret edilmektedir. Burada semahı yapan bir erkekle üç kadındır: "Rehber sazını tımbırdattı. On iki İmam hatırına kaside söyledi. Biz secdeye yatarken, bir yiğit ile üç avrat Muhammed'in miracı hatırasına ortada pervane kesildi" (Bilbaşar, 2008: 309).

Fakir Baykurt'un *Kaplumbağalar* adlı eserinde ise sadece cem sırasında semah yapıp turna dansları oynamaktan bahsolunur. Bunu ifade eden, Alevi köyüne misafir gelen birisidir ve yapılanları "güzel töre" olarak niteler (Baykurt, 2012: 197).

Binboğalar Efsanesi'nde kâinat semah yapmaktadır, yapılan semah tasviri muhteşemdir. Burada, Koyun Dede'nin çaldığı havanın tesiriyle ışıklar, orman, sular ve yıldızlar semaha dâhil edilmektedir:

> Kavalcıların ardından sazcılar çıktılar ortaya. Görülmedik, duyulmadık bir semah çaldılar. Hiç kimse mümkünatı yok bu semaha ayak uyduramazdı. Çünkü bu semahı yüzünü geçmiş Koyun Dede çalıyordu. Bu semahı duyunca Haydar Ustanın gözleri ışıldadı. Ayağa kalktı dönmeye başladı. Bir süre tek başına döndü. Bir dağ gibi ateş harmanının üstüne yürüyor, ışığa gelince bütün göğsünü almış sakalı yıldır yıldır ediyordu (Kemal, 2013: 15).

Alevi-Bektaşilerde semah, cemde on iki hizmetten birisidir. Semah, onlar için vazgeçilmez bir şeydir. Ancak bu eserde, artık semahların tükendiği, Yörüklere ait diğer değerler gibi, semahların da sonunun geldiği ifade edilir (Kemal, 2013: 196).

Cemde herkesin dost ve kardeş olduğu, semaha katılanların da aynı şekilde kardeş olmaları, etraftakilerde kötü düşünce uyarmayacak nitelikte insanlar olmaları gerektiği ifade edilmişti. Semahtakilerin dost ve sevgili olduğuna dair bir anekdot *Binboğalar Efsanesi*'nde yer alır. Burada: "Akar bir su yumuşaklığında, eski toprağın taşın üstünde, semah dönenlerin ayakları aktı. Bedenleri dost, sevgi sıcak inceden dalgalandı, uçar gibi kollar havalandı, indi" (Kemal, 2013: 276), şeklinde bir tasvir yapılırken bedenlerin dostluğuna değinilir.

Semah yapanların iyi insanlar olduğu, birbirlerine karşı kötü hisler beslemeyecekleri düşüncesi varsa da incelenen eserlere göre bunun tamamen böyle olmadığı görülmektedir. *Yelatan* adlı eserde karısı semaha katılan Aşır, bu durumu hoş karşılamaz ve karısına çıkışır, üstelik bir mecliste de bununla alakalı Aşır'a laf vururlar:

> Gülü'yle Torbalı dönüyor. Sazlar hızlı. Gülü kollarını aça aça Torbalı'nın kollarının altından geçiyor. En uzun semah oldu, kim kimi yoracak? Gülü kendini gösteriyor. Otuz yaşın bütün olgunluğu, isteği dolu. Gerideki Aşır aşmış elliyi. Oysa Gülü o yıkıntıların, ezikliklerin altından kalkmış, Dede Korkut örenlerinin, Gecibe'nin, Cankelek'in örenleri içinde boy atan bir çiçek. Dinç, taze, dolu (Kaftancıoğlu, 1972: 188).

Semah yapanlar her ne kadar tarikat kurallarına uysalar da bunun farklı sonuçları ortaya çıkmıştır. Aşır, semah yapan karısını kıskanır, semah oynadığı için evde karısı ile tartışır, bu tartışmadan sonra evden çıkıp muhtarın odasına gider, ancak orada da "Ne yan gelmiş yatıyon? Karın semah ettikçe sen mi yoruldun? Ola Aşır, sen bu karıyı yaylayamıyon!" denerek alaya alınır (Kaftancıoğlu, 1972: 193).

Kopo'da da semaha değinilmiştir. Bu esere göre cemevi, semah ile birlikte bir inanç tarlası halindedir: "Cem evinde kendinden geçenler vardı. Semah başlamıştı. Yalın ayak insanlar (canlar-bacılar) meydanda dönüyorlardı. Cem evi sanki bir görkemli inanç tarlasıydı" (Yeşilova, 1978: 52).

Ele aldığımız eserlerden hareketle semah, Alevi-Bektaşi inancında cem törenlerinde saz eşliğinde yapılan bir ibadet şeklidir. Cemde on iki hizmetten birisi olarak görülen semah, Aleviler için bir ibadet olduğu kadar bir eğlence de sayılabilir. Semaha katılmak bir onur ve şeref olarak görülmektedir.

3. 1. 9. 15. Nefes

İncelenen eserlere göre Alevi-Bektaşi anlayışında, meclislerde, dini törenlerde "nefes" söylemek vazgeçilmez bir gelenektir. Sözlü bir geleneğe dayanan, âşıklar ve ozanlar ile geçmişten geleceğe gelen Alevilik-Bektaşilik, şiirsel yönden çok gelişmiştir. Kaynaklara göre Alevi-Bektaşiler, kendi içlerinde şairlere ve şiire çok büyük önem vermiştir. Aleviler, Pir Sultan Abdal gibi ozanların nefeslerini dillerinden düşürmemiştir.

Çıkrıklar Durunca'da Şaban adında bir şahıs hapiste herkese "nefes" öğretmiştir (Ertem, 2012: 132). *Mermer Köşk'ün Sahibi*'nde de eğlence için okunan bir şeydir nefes: "Çalar, okuruz. Benim eski çuğuru söyletirim. Dede biraz ney üfler, nefes okuruz" (Ulunay, 1995: 61).

Nefesin söz konusu olduğu eserlerden birisi de *Memo*'dur. Bu eserde her sohbetin hemen hemen hepsinin başlangıcında nefes okunduğu görülmektedir. "Sohbete oturanda ilkin âşıklar hüner gösterip nefes okudular, destan söylediler" (Bilbaşar, 2008: 406).

Ele alınan eserlerden hareketle nefes, Alevi-Bektaşi halkı arasında, genellikle dini törenler olmak üzere her toplantıda okunan dini ve hikmetli şiirdir. Pir Sultan Abdal'ın nefesleri çok ünlüdür ve Alevi-Bektaşi ozanları tarafından dilden dile dolaştırılmaktadır.

3. 1. 9. 16. Değnek Atlamak

Değnek atlamak, Alevi-Bektaşi inanışında dedelerin bir meseleyi muhakeme ettikleri sırada yapılan bir söz alma şeklidir. İncelenen eserlerde, değnek atlayarak söz vermenin ya da sorulan bir soruya doğru cevap vermenin çok önemli olduğu görülmüştür: "Yılda bir dedeleri gelir, yemin verir. Değnekten atlatır hak sorardı. Anlaşmazlıkları bir gecenin içinde çözer, küsleri barıştırır, yatıştırır, giderdi" (Kaplumbağalar, 2012: 74).

İncelediğimiz eserlere göre değnek atlamak, yemin ederken Hz. Ali'nin, Hz. Hüseyin'in, On İki İmam'ın, Hz. Hızır'ın isminin kullanılması gibi bir değer arz eder. Değnek atlayarak söz veren kişi o sözünden artık dönemez. Değnek atlamak ağır bir sorumluluk ister, vebali büyüktür: "Duydun ya, rezil Molla!.. Bırak tilki uykusunu… Hadi töbe çekeceksin kitabın yazdığı gibi… Ayrıca, değnek atlayacaksın!" (Tahir, 2005: 419). Yine aynı eserde durum şöyle yansımaktadır:

> Ötekiler de değnek atlamanın ne kadar ağır bir yemin olduğunu bildiklerinden, bu duraklamayı pek yadırgamadılar.
>
> Molla Hıdır, bir an katıldı, sonra kendini uçurumdan atıyormuş gibi, gözlerini kapatarak değneğin üstünden geçti (Tahir, 2005: 420).

Araştırmamızda söz konusu ettiğimiz eserlere göre değnek atlamak, Alevilerde kutsal bir olgudur. Aleviler onun kutsallığına inanmıştır. Değnek atlama olayına rast geldiğimiz eserlerde, değnek atlayarak söz verenin artık o sözünden cayamayacağı, dedelerin, değnek atlatarak küsleri barıştırdığı ve mevcut sorunları bu yolla çözdüğü görülmüştür.

3. 1. 10. Kerbela

Kerbela, Irak'ta Bağdat'ın güneybatısında bulunan bir yerdir. İncelediğimiz eserlere göre Kerbela, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği yer olması sebebi ile Alevi-Bektaşi kültüründe hüzünle anılan bir yerdir. Sünni Müslümanlar tarafından hüzünle yâd edilen Kerbela hadisesi, Alevi-Bektaşilerce de sık sık anılan bir olaydır. Kerbela olayı, miladi 680 yılında Hz. Muhammet'in torunu, Hz. Ali'nin de oğlu olan Hz. Hüseyin ve akrabalarının Kerbela denilen yerde şehit edilmeleri olarak tarif edilmektedir (Korkmaz, 1993: 204).

İncelenen eserlere göre Kerbela, dua edilirken hatırı ileri sürülen, hatırına bir şey istenen bir yer olmuştur: "Yârinin uçtuğunu gören kız da Tanrı'ya, "Kerbela hatırı için beni de kuş et, ayırma eşimden" diye yalvarmış" (Bilbaşar, 2012: 128).

Ele alınan eserlerden hareketle Kerbela, kendisinden çekinilen, korku ve öteleme ile anılan, kendisine benzemekten Allah'a sığınılan bir hale gelmiştir. Kerbela, Hac mahalli gibi görülen bir yerdir. Zor hadiseler, meşakkatli olaylar, Kerbela'ya benzetilir:

> Altunlarını yoğsa Hasan Hüseyin'in nuru yanan Kerbela haccına mı dökeceksin herif" diye sordu.
>
> Fukaralığın, kulluğun Kerbela olup kanımızı kuruttuğu yetmez mi kurban. Neye Kerbela haccını getirirsin aklına (Bilbaşar, 2008: 160-162).

Söz konusu eserlerde, Kerbela adına ağıtlar yakılmış, destanlar yazılmıştır. Bu ağıtlar sık sık okunarak Hz. Hüseyin ve ailesi anılmıştır (Bilbaşar, 2008: 290). Kerbela birçok mahfilde, akıllarda kendine yer açmıştır: "Seninkiler yatıp kalkıyor hâlâ! İmam efendinin de sesine! Kardaşım, insanın içi temiz olsun! Hasan-Hüseyin'i Kerbela'da susuz öldürdükten sonra gece gündüz camiden çıkmasa kıymeti yok!" (Baykurt, 2012: 313).

Kerbela, Alevi-Bektaşi edebiyatında da vazgeçilmez yerini korumuştur. Kerbela üzerine bir sürü kitap yazılmış, bunlar cemlerde, köy odalarında bilhassa kış aylarında sıkça okunmuştur. *Yelatan* adlı eserde bu durum şöyle yansır: "Süleyman Kerbela'nın Öcü'nü o kış Molla Hamza'nın odasında okudu" (Kaftancıoğlu, 1972: 244). Lütfi Kaleli'nin eserinde yine Hz. Hüseyin için yakarış vardır:

> Latif Coşkun'un tüyleri diken diken olmuştu. Oy benim güzel Hüseyin'im oy namerde boyun eğmeyip zalime karşı duran yiğit Hüseyin'im! Oy mazlum hakkı için kan veren, can veren cennet mekân Hüseyin'im! Cem-cemaatte az mı dinlemişti Kerbela olayını (Kaleli, 1976: 64).

Karışık işler, çözümsüz problemler, Kerbela'ya benzetilmiştir. Buna, Mustafa Yeşilova'nın eserinde şöyle bir örnek vardır: "Bu doğa kargaşalığı içinde onu ne kumandan engelleyebilir ne başkası. İşler Kerbela olayına dönüşür" (Yeşilova, 1978: 20).

Kerbela olayı için üzülmek, yanmak-yakılmak bir tür dua, bir nevi ibadet, bir çeşit şefaat dilenme halidir. Kerbela olayına yanmayanın şefaatten mahrum kalacağından korkulur. Mustafa Yeşilova'nın, *Kopo* adlı eserinde bu: "Muhammed'in altın soyu, On iki İmam'a, Kerbela'ya yanmayanın şefaatten mahrum kalacağı..." gibi ifadelerle dile getirilir (Yeşilova, 1978: 104).

Hz. Hüseyin ve yakınlarının katledildiği yer olan Kerbela, incelediğimiz eserlere göre Alevi-Bektaşi inanışına mensup olanlar için büyük bir acının duyulmasına sebep olmuştur. Söz konusu eserlere göre Aleviler, Kerbela olayını hiç unutmamış, bu vakayı kitaplarla, ağıtlarla zihinlerinde hep diri tutmuştur. Alevi-Bektaşiler arasında, Kerbela üzerine hikâyeler, kitaplar yazılmış bunlar da cemlerde ve çeşitli sohbetlerde sık sık okunmuştur.

3. 2. TÜRK ÖYKÜSÜNDE ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK

Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren öyküler, romanlara nazaran daha cılız ve seyrektir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 1923-1980 tarihleri arasında yazılmış ve Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara ağırlıklı olarak yer veren yedi öykü mevcuttur. Bunların dışında da söz konusu unsurlara yer vermiş ama gazete dergi köşelerinde saklı kalmış öykülerin olma olasılığı vardır.

Ömer Seyfettin'in 1918 tarihli *Harem* adlı öyküsünden sonra Sabahattin Ali'nin 1943 yılında yayımlanmış *Yeni Dünya* adlı eseri içerisinde yer alan *Hasan Boğuldu* isimli öyküsüne kadar geçen süre içerisinde Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara yer veren öykülere rastlanmamış olması dikkat çekicidir.

1970'lerden sonra ivme kazanan bu konuya değinme eğilimi, 1980'lerden sonra üretken bir havaya girerek birçok eserin de kaleme alınmasına sebep olmuştur. Biz burada, 1923-1980 tarihleri arasında Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlara ağırlıklı olarak yer veren eserleri değerlendirme kapsamına aldık. Romanları değerlendirirken izlediğimiz yolu burada da takip ettik, yani Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurlardan hareketle inceleme yaptık. İncelemeye dâhil ettiğimiz öyküler ve yazarlar ise şunlardır:

Sabahattin Ali, *Hasan Boğuldu* (1943). Haldun Taner, *Ablam* (1950), *Kantar Kâtibi Ali Rıza Efendi* (1951). Yusuf Ziya Bahadınlı, *İtin Olayım Ağam* (1964). Ümit Kaftancıoğlu, *Hakullah* (1972), *Çarpana* (1975), *Dönemeç* (1976).

3. 2. 1. Alevilik

İncelediğimiz öyküler arasında Aleviliği doğrudan işleyen eser *Hakullah* adlı eserdir. Alevilik en çok bu eserde söz konusu edilmiştir. Ümit Kaftancıoğlu, *Hakullah* adlı öykü / röportaj türü eserinde Aleviliğin bir sömürü vesilesi yapıldığını ve halkın istismar edildiğini, Evliya Çelebi'yi de kaynak göstererek ifade eder:

> Bak Hamza Amca, dedim. Ben Evliya Çelebi adında bir gezginin kitabında şöyle bir şey okudum. O kitapta yazıyor ki Hacı Bektaş'tan sonra birtakım dedeler, babalar, Hacı Bektaş'la ilgisi, ilişkisi olmayan birtakım uydurma çelebiler Alevi kesimi arasına yayılarak birtakım işler çevirdiler, çevirmeye başladılar… Ne dersiniz? (Kaftancıoğlu, 2003: 16).

Bu eserde, Alevilerin ülkede kargaşa çıkardığı ve düzeni bozduğu gibi ithamlarla Aleviliğe yönelik düşmanlığın körüklendiği ifade edilmektedir. Burada Alevilerin kargaşa çıkaran unsurlar olarak tespit edilmesinin yabancı kaynaklara dayanması dikkat çekicidir:

> Evet, dediler ki Amerikalılar Türkiye'ye rapor vermiş, demiş ki, bu ülkede karışıklığı yaratanların başında Aleviler geliyor. Öncelikle bunların susturulması gerek. Bunları öldürüp yok ediniz, demiş. Ondan sonra yapan yapmış yapacağını (Kaftancıoğlu, 2003: 75).

Ümit Kaftancıoğlu'nun bu eserine göre, Alevi olmak bazı durumlarda boykota uğramaya, bazen dışlanmaya ve ötekileştirilmeye sebep olarak gösterilmiştir. Eserde geçtiğine göre, ramazan ayı içerisinde akşamları bir Sünni köyünün kahvesinde deyişler, şiirler ve durazlar okuyan Aşık Ahmet, Alevi olduğu için bir imam tarafından Hz. İsmail'e inen kurbanı kimin kestiği, kurbanın derisinin kim tarafından yüzüldüğü sorusuna muhatap olur ve cevabını bilemediği takdirde gelecek ramazanda o köye bir daha gelmesinin yasaklanmasıyla karşı karşıya kalır (Kaftancıoğlu, 2003: 131).

İncelediğimiz öykülerde, Alevilikle alakalı dikkat çeken birkaç ayrıntı vardır. Ortaya çıkan sonuçlar romanlarla örtüşmektedir. Burada, ele aldığımız öykülerden hareketle Aleviliğin bir sömürü aracı olarak sahte dedeler ve babalar tarafından kullanıldığı, Alevilerin dış unsurların etkisiyle ötekileştirildiği, düşüncesini ifade etmek mümkündür.

3. 2. 2. Bektaşilik

İncelediğimiz öykülerde Bektaşilik çok fazla yer almaz, ancak Ümit Kaftancıoğlu'nun *Hakullah* adlı eserinde, Bektaşilikle ilgili dikkat çeken bir kısım yer alır. Bu eserde bir dede, Bektaşilik üzerine konuşur. Bektaşilerin Atatürk'ün arkasında yer aldıklarını söyler ve Bektaşiliğin Türk milletinin gönlüne göre olduğunu ifade eder (Kaftancıoğlu, 2003: 34). Bektaşilik, insana saygı duyan, insana önem veren bir inanış olarak tarif edilmektedir. İnsanların bunaltıcı bir yerde toplanmasını, yazar: "Pek katı, pek sıkıcı değil mi? Ben derim ki Bektaşi-Alevi inancı geniştir, insana saygılıdır. Burada insana saygısızlık var" diyerek eleştirir (Kaftancıoğlu, 2003: 139).

Ele aldığımız öykülerde, romanlarda olduğu gibi Bektaşilik üzerine çok fazla veriye rastlayamadık. Ümit Kaftancığlu'nun "*Hakullah, Bektaşiliğin Gölgesinde Sömürü*" adlı eserinde dikkate değer gördüğümüz verileri yukarıda aktardık.

3. 2. 3. Sünnilik

Sünnilik, incelediğimiz romanlarda olduğu gibi söz konusu öykülerde de ağırlıkla işlenen bir kavramdır. Bu kavrama en çok Ümit Kaftancıoğlu'nun eserlerinde rast gelinmiştir. Ümit Kaftancıoğlu, *Hakullah* adlı eserinde Alevi köylerinde "Folidol" adlı bir ilacın "Hacı Bektaş Cevheri" adı altında pazarlanması sonucunda birçok çocuğun ölmesi üzerinden Alevilerin ve Sünnilerin bir şekilde aldatıldığına, bu kesimlerin inançları kullanılarak istismar edildiğine yer verir:

> Folidol ilacını satanlar ortaya çıkarılıyor. Seyitverenli Cuma Akbudak bardağı on liradan satıyor bu ilacı. Hacı Bektaş Cevherini kim alır, Sünniler alacak değil ya, alsa alsa aleviler alır. O yüzden de bu kırgın yalnız alevi köylerinde olur, başka yere sıçramaz. Eğer zemzem suyu olsaydı Aleviler kurtarır, Sünniler batardı. Al birini vur öbürüne hepsi için kandırma, uyutma yolu birdir, vardır (Kaftancıoğlu, 2003: 78).

Ümit Kaftancıoğlu, *Çarpana* adlı kitabının içinde yer alan *Almanya Dönüşü* isimli öyküsünde, Almanya ve paranın Alevi (Kızılbaş)-Sünni ayrımını bitirdiğine, artık bu kavramların, yani Almanya ve paranın onları bir arada tuttuğuna yer verir: "Lokantayı özel olarak kapattılar. 'Şu andan sonra her gelen yesin, kim olursa olsun, para almayacaksın, parası bizden' dediler. Köylü, kentli, Kızılbaş, yerli, Sünni… dolan dolana oldu" (Kaftancıoğlu, 1975: 83).

Çarpana adlı eserde, Almanya'da Sünni inanışına göre haram olan bir hareketi gerçekleştiren bir Sünninin, Hıristiyan kadının adını değiştirerek bu hareketine meşruluk kazandırdığına inanacak kadar cahil olduğu yansıtılır: "Yanımda Camili'den Osman'ın oğlu vardı. Margirit kızın adı da. Osman'ın oğlu kızın adını Meryem koydu. Sünni inancına göre günahmış da adını değiştirdi" (Kaftancıoğlu, 1975: 86). Bu eserde Almanya, Sünnileri ve Alevileri birleştiren bir tanrı olarak tarif edilmiştir. Almanya'ya

gidiş-gelişler olduktan sonra Aleviler ve Sünniler birbirlerine kız alıp vermeye başlamışlardır:

> Hep birlikte gülüştü köylüler:
>
> 'Bundan sonra aramızda kız alıp verelim hı, ne dersiniz? Kendi payıma ben Sünniye kız verebilirim. Siz de verir misiniz bize,' dedi Hamza.
>
> 'Haydar Efendi evli olmasaydı, köyün bütün kızlarını dizerdim sıraya, seçer, beğenir alırdı,' dedi Hacı da (Kaftancıoğlu, 1975: 91).

Maddi çıkarlar karşılığında inançlarını değiştirebilecek insanların olduğu, paranın insanların inançlarını satın alabildiği gibi düşüncelere yer verilmiştir. Eserde, bu kesim genelde Sünniler olmuştur. Bu eserde geçtiği üzere bir Sünni, oğlunu "Haydar" adında bir Alevinin Almanya'ya götürmesi durumuna "Benim oğlan Alamancı olsun da Kızılbaşın en kızılı olsun. Ben razıyım." der. Bunun üzerine yine birkaç Sünni de "keşke hepimiz Kızılbaş olsak" karşılığını verir. (Kaftancıoğlu, 1975: 93).

Sünnilik konusunda incelediğimiz öykülerde dikkati çeken durum, ekonomik ve maddi rahatlığa kavuşan insanların inançlarından dolayı birbirleriyle sürtüşmeyi bırakmış olmalarıdır. Bu durum yazarların Marksist ideolojiye mensubiyetleriyle açıklanabilir. Yazarlar, Aleviler ve Sünniler arasındaki sorunları ekonominin çözdüğü mesajını vermek istemiş olabilirler. Söz konusu eserlere göre insanlar sahip oldukları inanç konusunda cahildirler, Almanya'ya giden bir Sünni yaptığı zinaya, Alman kızın ismini Meryem yapmakla kılıf bulur. Bir diğer dikkate değer nokta ise insanların maddi rahatlık için inançlarını değiştirmeye hazır oldukları mesajının verilmiş olmasıdır.

3. 2. 4. Kızılbaşlık

Ele aldığımız eserlerden hareketle Kızılbaş olarak da tarif edilen Aleviler, Kızılbaş kavramı kullanılarak hafife alınmış ve bu kavram ile hor görülmüştür. Sabahattin Ali'nin *Hasan Boğuldu* adlı öyküsünde Emine adlı şahıs, kendisinin Kızılbaş diye horlanacağını ve bunun, içine dert olacağını ifade ederek Hasan'ın evlenme isteğini reddeder:

> Emine acı acı gülmüş de demiş ki:
>
> İnsan nereye giderse rızkı da beraber gidermiş; bunu düşündüğüm yok. Ama ben dağlıyım, bu çukur ovalarda kalamam. Köyünüzün eli kınalı kızlarına katışamam, senin içine dert olur… Kızılbaş kızı geldi de Hasan'ı elimizden aldı derler, benim içime dert olur. Yörük kızı dağdan köye, çadırdan eve inmemeli… (Ali, 2013: 118).

Haldun Taner'in *Şişhaneye Yağmur Yağıyordu* isimli eserinde yer alan *Ablam* adlı öyküde Kızılbaş ifadesi, Alevileri ensest ilişkilerin yaşandığı bir topluluk olarak göstermek suretiyle kullanılmıştır. Burada eserin kahramanı, "ablam" diye bahsettiği bir kadınla yaşadığı bir anı, "abla-kardeş, Kızılbaşlar gibi sarmaş dolaş oluverdik" diye anlatır:

> Öpsem mi dersin? Öpmek lazım galiba… Kardeşlik, vatandaşlık, insanlık, an, durum, dekor, her şey bunu icab ettiriyor. Tam ben böyle düşünürken üzgün gözlerini kaldırıp ıslak ıslak bana baktı. Ve işte o anda, tövbeler olsun, abla-kardeş, (Kızılbaşlar gibi) sarmaş dolaş oluverdik (Taner, 2012: 62).

Haldun Taner'in yine aynı eserinde yer alan *Kantar Kâtibi Ali Rıza Efendi* adlı öyküsünde Kızılbaş ifadesi, Alevileri "kâfir dinli" ve "Müslümanlıktan uzak" olmakla itham ederek kullanılmıştır. Kahvehane sahibi, Ali Rıza Efendi'yi taciz eder, Ali Rıza Efendi de oruçlu olduğunu kastederek oradan ayrılır. Bunun üzerine geçen diyalog Alevi olan Ali Rıza Efendi ile alakalıdır. Burada Ali Rıza Efendi, uğursuzluk getiren,

ölüm haberlerinden zevk alan, cenaze görebilmek için cami avlularında gezen ve “gavûr gibi adam” denerek hakaret edilen bir kişi pozisyonundadır:

> O gidince istasyon müdürü, kahveciye;
> “Ne istedin adamdan?” dedi. “Keyfini kaçırdın oruçlu oruçlu.” Sen onun oruçlu olduğuna inanıyor musun? O ne hinoğluhindir o, o ne kahpe dinli (kızılbaştır) dir o! Müslüman olsa acımak bilir (Taner, 2012: 47).

Ümit Kaftancıoğlu, *Çarpana* isimli kitabında yer alan *Almanya Dönüşü* adlı öyküsünde, Aleviler (Kızılbaşlar) ve Sünniler arasındaki çekişmelerden, iki tarafın da birbirine mesafeli duruşundan bahseder. Sünnilerin eskiden Alevileri (Kızılbaşları) yok etme düşüncesine sahip olduğuna ama Almanya’nın bu düşünceleri ve düşmanlıkları bitirdiğine değinir. Ümit Kaftancıoğlu, düşmanlıkların yoksulluktan dolayı ortaya çıktığını, Almanya’ya gitme şartı ile bir Sünni’nin “Kızılbaş olabileceğini”, paranın Tanrı olduğunu eserdeki kahramanların ağzından ifade eder. Eserde, Alevilerin (Kızılbaşların) Almanya’ya gitmesini Sünniler çekemez. Söz konusu eserdeki Sünniler, Ardahan ve Şavşat’ta yaşayan Sünnilerle birleşerek Alevileri yani Kızılbaşları yok etmedikleri için pişmanlık duymaktadır. Bazı Sünniler, “Kızılbaşlar para kazanırken tanrının Müslüman Sünni kullarının sürüneceği”nden dert yanar ve Almanya’ya giden Alevileri (Kızılbaşlar) arabası ile taşıyan Sünni Ömer’e tepki olarak onun arabasına binmezler, arabaya “Kızılbaşlığın bulaştığını” ifade ederler. Sünni köylerinden de Almanya’ya gidenlerin olması her iki tarafı birbirine yaklaştırır. Almanya’dan gelen mektupları Sünni Ömer sahiplerine ulaştırır, artık Ömer Sünni köylerinde affedilmiştir. Alevi-Sünni ilişkilerinde Almanya’ya gidilmesinin oynadığı rolün anlaşılması açısından aşağıdaki ifadeler önem arz etmektedir:

> Alman gibi Tanrı her zaman bulunmaz. Bin yılda bir Zühre Yıldızı! Alman aramızı yaptı, düzeltti. Ben bilirim, Kızılbaşlar ölüm diye Sünni köyleri çevre köylerden, ilçelerden de yardım almıştı, bizi kesmek için at

> binmişti. Şimdi at binip evlerine davet ediyorlar. Ne diyelim, dünyada durdukça Almanya var olsun" (Kaftancıoğlu, 1975: 91).

Ümit Kaftancıoğlu bir başka eseri *Dönemeç* isimli kitabında yer alan *Yat-Kalk* adlı öyküsünde, Alevilere yönelik Kızılbaşların mum söndürüp bir kadını birçok erkeğin paylaştığı, ayıp nedir bilmediği, Kızılbaşların namaz kılmadığı gibi ithamlara yer vermiştir. Burada köyün muhtarı, Osmanlı Devleti içerisinde kendileriyle alakalı "mum söndürüp ana-bacı tanımadan önüne gelenle ilişkiye girmek" gibi sayısız sözün ortaya çıktığını dile getirir. Muhtar, gittiği bir şehirde başına gelen olayları şöyle aktarır: "Daha girer girmez ağzınacak dolu ahşana, yüzümden anladılar. 'Olan Türkmen, olan Kızılbaş, olan mum söndürdünüz mü? Olan kim kimin karısını aldı. Bunlarla doyurdum karnımı da çıktım" (Kaftancıoğlu, 1972: 76).

Kızılbaş kelimesinin, romanlarda görüldüğü gibi öykülerde de Alevilere yönelik karalama ve hakaret unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Burada ortaya çıkan mesaj; Alevilerin, Kızılbaş denerek namaz kılmamak, mum söndürüp önüne gelenle cinsel ilişkiye girmek ve Müslüman olmamak gibi hakaretlerle suçlandıkları yönündedir.

3. 2. 5. Tarihi Şahsiyetler

3. 2. 5. 1. Hz. Ali

Hz. Ali, incelediğimiz öykülerde de romanlardaki gibi hep hayranlık ve övgü ile anılmıştır. Söz konusu eserlere göre Hz. Ali'nin Alevi-Bektaşi halk arasındaki yeri muteberdir. Hz. Ali'nin bastığı yeri bile kutsallaştırdığına ve buraların medet yeri olduğuna inanılır. Ali ismi takdir ile karşılanır, *Hakullah*'ta bir Alevi, ismi Ali olan kişiye "hay senin adına kurban" diyerek cevap verir:

> Burası, şu atlarla çiğneyip geçtiğimiz yer ulu bir yerdir. O köylerin hangisinden, kim buradan geçerse, attaysa, arabadaysa iner, yayanısa elindekileri bir yere kor, o kayanın üstünde bir iz vardır, onu öper, yüz sürer ona. Hızır, bir söylentiye göre Hazreti Ali buradan geçmiş, atının ayağı bu taşa iz bırakmış, işte onu öper, ondan bir yardım beklerler, insan çıkmazlarda olunca yerdeki taştan, uçan kuştan bir yardım bekler (Kaftancıoğlu, 2003: 15).

Hakullah adlı eserde, Hz. Ali'nin, koruyucu ve yardımcı bir misyona sahip olduğu, Hz. Ali'den her zaman yardım ve medet umulduğu görülmektedir. Kendilerine ikramda bulunan birisine Alevi köylüler, "Hz. Ali'nin eli üstünden eksilmeye" diyerek dua ederler (Kaftancıoğlu, 2003: 22). Yine bu esere yazar, Alevilerin Hz. Ali'ye bir ilah misyonu yüklediğini yansıtmıştır: Hz. Ali, Tanrı gibi rızık verendir, âlemi yaratandır, her yerde hazır ve nazırdır. Bu durumu Alevi ozanlar, şiirleştirerek ifade eder (Kaftancıoğlu, 2003: 103-105).

Bütün bu üstün özelliklerin ithaf edildiği, kendisine büyük bir saygının duyulduğu Hz. Ali, Ümit Kaftancıoğlu'nun *Çarpana* adlı eserinde yer alan *Almanya Dönüşü* isimli öyküde, önceki görüşlerle kıyas edildiğinde tamamen zıt bir fotoğrafla karşımıza çıkar. Söz konusu eserde zenginleşen insanlara göre Hz. Ali, artık "Arabın

Ali'si" olmuştur: "Nedir öyle ayrı gayrı. Arabın Ali'si, Veli'si, Mustafa'sı, Hasan'ı, Ömer'i bizim için ne değer taşır. Biz orada kardeş gibiyiz" (Kaftancıoğlu, 1975: 87).

Çarpana adlı öyküde Hz. Ali, Allah ve Hz. Muhammet ile birlikte anılmıştır. Bu, Hz. Ali'nin Allah ve Hz. Muhammet'le eşit tutulduğu intibaını vermektedir. Yani bir nevi üçleme vadır: "'Biz Allah bir, Muhammed, Ali demişiz, ötesi size kalsın Hamza Dayı,' diyen sesi duyuldu" (Kaftancıoğlu, 1972: 80).

İncelenen öykülerde Hz. Ali'ye yönelik bakış, *Almanya Dönüşü* adlı öykü hariç olumludur. Söz konusu bu öyküde de ekonomik rahatlığa eren insanlar, inançlarını bir tarafa bırakmıştır. Diğer eserlerde ise romanlarla paralel bir bakış söz konusudur. Hz. Ali'ye ilahlık havası verilmiştir, Hz. Ali her yerde hazır ve nazırdır, rızık verendir. Hz. Ali koruyandır, yardım edendir.

3. 2. 6. Diğer Tarihi Şahsiyetler

3. 2. 6. 1. Hz. Ömer

İncelediğimiz eserlere göre Hz. Ömer, Alevi-Bektaşi kültüründe olumsuz bir yere sahiptir. Hz. Ömer'in adı şiirlerde bile öteleme, dışlama ile anılmıştır. Ümit Kaftancıoğlu'nun *Hakullah* adlı eserinde, Kuran'da Hz. Ali'den başka halife isminin geçmediği iddia edilmektedir. Aşağıdaki şiirde bu meseleye değinilmiştir:

Yarattı Mülcem'i od'a oldu düşman
Kastetti Ali'ye sonra oldu pişman
Hangi kitaptadır Şol-Ömer-Osman
Kur-an'da okunan Ali değil mi? (Kaftancıoğlu, 2003: 104).

Almanya'da para ile tanışan insanlar kutsal değerlerini bir yana atarlar. *Çarpana* adlı eserde insanlar, ekonomik rahatlıktan sonra, Hz. Ömer ve diğer dini otoriteleri unutmuş ve faydasız görmüştür: "Osman Amca sağ ola, siz de bizim gibi olun. Nedir öyle ayrı gayrı. Arap'ın Ali'si, Veli'si, Mustafa'sı, Hasan'ı, Ömer'i bizim için ne değer taşır. Biz orada kardeş gibiyiz" (Kaftancıoğlu, 1975: 87).

Hz. Ömer'e yönelik olumsuz bakış, romanlardaki gibi öykülerde de kendini göstermektedir. Burada dikkati çeken, maddi rahata eren hem Alevilerin hem de Sünnilerin kendi kutsal bildikleri şahısları geride bıraktıklarını ifade etmeleridir. Ortaya çıkan bu durum, söz konusu mesajı veren yazarların Marksist ideolojiye mensubiyetleriyle açıklanabilir.

3. 2. 6. 2. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin

İncelediğimiz öykülerde de romanlardaki gibi Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin hep hüzün, saygı ve acıma ile anılmıştır. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e yönelik olumlu

bakışın istisnası sadece *Almanya Dönüşü* adlı öyküde yer almıştır (Kaftancıoğlu, 1975: 87).

Ele alınan bu öykülere göre Hz. Hüseyin, asırlardır cemlerde, odalarda ve benzeri yerlerde "Kerbela" olayının okunması, söylenmesi yoluyla zihinlerde hep diri kalmıştır. Bu durum, Ümit Kaftancıoğlu'nun *Yat-Kalk* adlı öyküsündeki kahramanlardan birinin ağzından şöyle dillendirilir: "Ne derdime derman olacakmış camı benim. Ben gene de bunun içinde cem yapacağım. Ne sandın? İmam Üseyin'in Kerbela'da kesilişini okuyacağım, Dedem Korkut dinleyeceğim ben" (Kaftancıoğlu, 1972: 79).

İncelediğimiz öykülerde Alevilerin Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e büyük bir değer verdikleri görülmüştür. Sadece bir öykü müstesna (Almanya Dönüşü) olmak üzere Alevi-Bektaşi halk arasında onlara karşı büyük bir saygı ve sevgi vardır.

3. 2. 6. 3. Yezit

Yezit, romanlarda olduğu gibi öykülerde de hep nefret ve lanetle anılmıştır. Bu öykülere göre Yezit demek kâfir demek, Müslüman olmamak demektir. Yezit, *Hakullah* adlı eserde "dinden dışarı" denerek anılır: "Oyyy yezitlerin, dinden dışarı olanların toprağından olaydı, yavrularımızı Hacı Bektaş Cevheri diye ağuladılar, bizi de sen ağula oyyy oyyy" (Kaftancıoğlu, 2003: 85).

Hakullah adlı eserde Alevilerin dışındakiler, bilhassa Sünniler, Aleviler tarafından "Yezit" olarak nitelendirilmiştir. Bu eserde yazarın Aleviler arasında bulunduğu sırada gördüklerini yazıya geçirmesine bazı Aleviler razı olmaz ve şu ifadeleri kullanırlar: "Bakın neler söylemiş, neler yazmış? Bunu okuyan yezitler bize mum söndürüyor demez mi?" demişler (Kaftancıoğlu, 2003: 141).

İncelediğimiz eserlerden hareketle Yezit'e yönelik bakış açısının olumsuz olduğu ifade edilebilir. Bu eserlere göre Sünniler, Alevilere göre birer Yezit'tir. Yezit olmak ise zalim olmak, dinsiz olmak demektir.

3. 2. 6. 4. Mervan

Emevi hükümdarlarından Mervan da incelediğimiz öykülerde Yezit gibi olumsuz bir bakış açısı ile ele alınmıştır. *Hakullah* adlı eserde yazarın etrafındakilere, hakullahın verildiği kişinin kim olduğunu nasıl anladıklarını ve o kişiye nasıl güvendiklerini sorduğu bölümde Mervan zikredilmiştir. Burada Mervan şöyle söz konusu edilmiştir: "Birisi gelir "ben gerçeğim derse gerçektir". Yoksa Mervan'ın kulakları eşek kulağı değil ki, ne bilelim? Biz veririz, gönlümüz ırahat" (Kaftancıoğlu, 2003: 64).

Ele aldığımız tek eserden hareketle ehlibeyte yaptığı zulümlerle meşhur olan Emevi halifesi Mervan, Alevi-Bektaşi halk arasında nefret ve lanetle anılan bir şahıstır. Mervan da Yezit gibi zalim ve hilecidir.

3. 2. 6. 5. Hacı Bektaş Veli

İncelediğimiz öykülerde Hacı Bektaş Veli, Hz. Ali gibi hep hayranlık ve övgü ile söz konusu edilmiş birisidir. Bu öykülere göre Hacı Bektaş Veli, İslam dinini eski Türk geleneklerine uydurmuş ulu bir kişidir. Bu durum *Hakullah*'ta şöyle ifade edilmiştir: "Hacı Bektaş kazanı, karakazan. Bir Hacı Bektaş çıkmış, bir ulu kişi, dilimizi, töremizi, İslam dinini bizim gönlümüze, eski töremize uydurmuş bir ünlü Türk"tür (Kaftancıoğlu, 2003: 57).

Ele aldığımız eserlere göre Hacı Bektaş Veli'ye büyük bir saygı gösterilmiş ama bu saygı bazen istismar edilmiştir. Hacı Bektaş Veli'nin bir kutsallığı vardır, bu kutsallık onun adı ile anılan her şeye sirayet etmiştir, Hacı Bektaş Veli ile ilgili her şeye itibar ve itimat edilmektedir. *Hakullah* adlı eserde halk, folidol adlı sahte bir ilacı "Hacı Bektaş Cevheri" denerek pazarlandığı için alır ve şifa olur düşüncesiyle çocuklarına içirir, olay çocukların ölümüyle sonuçlanır. Hacı Bektaş Veli'ye duyulan bu hayranlık esere şöyle yansır:

> Hacı Bektaş Cevheri dedi. Biz inanırık Hacı Bektaş'a, yoluna bir dilim ekmek verdiğimiz yok, hiç değil onun cevheri kanımıza karışsın, dedim. Artık benim geleceğim, geçmişim olmadığı için de, iyilik olsun diye çocuklara içirdim (Kaftancıoğlu, 2003: 78).

Hacı Bektaş Veli'ye duyulan sevgi ve saygı romanlarda yansıdığı gibi öykülerde de yansımıştır. Öykülerde dikkati çeken, halkın, kutsal değerler bahane edilerek sömürülüyor olmasıdır. Alevi-Bektaşi halkın Hacı Betaş Veli'ye olan sevgilerinin istismar edildiği görülmektedir.

3. 2. 6. 6. Şah İsmail

Şah İsmail, kaynaklara göre Alevi-Bektaşi toplumu içerisinde hayranlık ve saygı ile anılan bir şahsiyettir. Özellikle "Hatayi" mahlası ile söylediği şiirler ve nefesler Alevi-Bektaşi ozanlarının dilinde pelesenk olmuştur:

> Kuşluktan başladılar bacılar da, taa büyük ikindiyecek Kaygusuz'u, Teslim Abdal'ı, Pir Sultan'ı Erbabı'yı, Hatayi'yi, Kamberoğlu'nu… sırayla dile getirdiler. Kul Hüseyinler, Kul Nesimiler, Kul Himmetler, Aşık Aliler, Aşık Memolar bunların dilinde su su (Kaftancıoğlı, 2003: 24).

Şah İsmail, incelediğimiz öykülerde sadece bir eserde söz konusu edilmiştir. Bu tek eserden hareketle Anadolu Alevi-Bektaşi halkı, Şah İsmail'e yönelik bir sevgi beslemiştir. Bu halk, Şah İsmail'i şiirleri ve deyişleri ile sık sık hatıra getirmiştir.

3. 2. 7. Alevi-Bektaşi Anlayışı Ekseninde Üç Devlet

3. 2. 7. 1. Osmanlı Devleti

İncelediğimiz öykülerde Emevi ve Abbasilere çok az yer verilmiştir. Sadece, *Dönemeç* adlı eserde, iki devletten de benzer şekilde bahsedildiği görülmüştür. Bu eserde, Emevilerin yalnızca dine dayandıkları için yıkıldıkları ifade edilmiştir: "Ne olacak sonu? Belli. Dine dayanarak kim ayakta durmuş, kim adam olmuş da ben kalmışım, biz kalmışık? İşte Emeviler, işte Abbasiler, işte bilmem kim?" (Kaftancıoğlu, 1972: 78).

Ele aldığımız öykülerde Emevi Devleti ve Abbasi Devleti hakkında her ne kadar çok az bir veriye rastlamış olsak da bahsi geçen tek eserden hareketle Emeviler ve Abbasilerin, Alevi-Bektaşi halk arasında sevilmeyen devletler olduğunu ifade etmek mümkündür.

İncelediğimiz öykülerde Osmanlı Devleti, genel itibariyle Alevi-Bektaşi toplumu arasında olumsuz bir algı ile kendine yer bulmuştur. Özellikle, Yavuz Sultan Selim'den itibaren bu olumsuz durum iyice ortaya çıkmıştır. Öykülerde Osmalı'ya yönelik bakış açısı, romanlardaki ile benzerlik göstermektedir. Burada, Osmanlı, basitleştirilmiş, hafife alınmış, para derdinde bir devlet olarak ifade edilmiştir. *Hakullah* adlı eserde Osmanlı Devleti, para için topraklarını satan bir devlet pozisyonundadır. Bu konuda eserin kahramanlarından Hamza Amca şöyle der: "Öğretmen beni bağışlasın da, Uruslar burayı almadı, Osmanlı çulu-torbayı yiyende, buraları Urusa verdi de para aldı yedi" (Kaftancıoğlu, 2003: 11).

Ümit Kaftancıoğlu'nun *Dönemeç* adlı eserinde yer alan öyküde, Osmanlı ağır hakaretlerle anılmaktadır. Osmanlı, düzenbaz, çıkar için iş yapan, kendisi için çalışanlara vefasızlık eden, tüm amacı para olan bir devlet olarak tarif edilmektedir. Söz

konusu eserde Osmanlı'nın Alevilere bir tuzak kurduğu ve bu tuzağın adının "Ben onları adam edeceğim" olduğu ifade edilir. Bu öyküdeki Alevi şahıslar, Osmanlı'nın "alma dostu" olduğunu, karılarından başka her şeylerini aldığını dillendirmektedir. Bu eserde Osmanlı portresi çok kötü çizilmiştir, Osmanlı'nın "yerin üstünde gezip yerin altını bilen" bir kurnazlığa sahip olduğu söylenir (Kaftancıoğlu, 1972: 72). Söz konusu eserde yer alan Osmanlı Devleti'ne yönelik bakış açısı hakkında aşağıdaki bölüm önem arz etmektedir:

> İnanma oğul. Osmannının kırk iki oyunu vardır. Her oyunu bir kötülük içindir. Bana bir şey verecekmiş. Yalan oğul! 'İt yatağında kırık ekmek!' nerden bulup da verecek? Neyi var ki? Ben doğdum bittim Osmannının karnı doymamıştır. Osmannının ne Sarı Üseyin doyurabildi, ne de Abdal Dedem, ne Kel Ahmet, ne de ben doyurabildim. Doymaz o, yırtık onun karnı, dibi delik kazandır Osmannı. Dünya sel olsa Osmannı göl olsa gene doymaz (Kaftancıoğlu, 1972: 72).

Dönemeç adlı eserde yer alan *Yat-Kalk* ismindeki öyküde Osmanlı'ya yönelik olumsuz ve aşağılayıcı tavır kendini net bir şekilde göstermektedir. Burada bazı insanlar, Osmanlı ile kardeş olduklarını ifade ederler ama Osmanlı'yı sadece kardeşine zulmeden, kardeşlerinin kazandıklarını yiyen bir asalak olarak tarif ederler:

> Ben Osmannıyı, Osmannı beni iyi tanır. Onunla biz kardaşız. Bir karında yattık, bir belden indik. Kardaşız kardaş. Öyle bir kardaş ki Osmannı sen ekersin, biçersin, yığar yığıştırırsın, tam sofraya getirirsin, ortaya çıkar. Osmannı böyle bir kardaş. Ekip biçmeye, çalışmaya yüzü yok Osmannının. Hazır olacak ki gelsin Osmannı. İlk lokmayı, yağlı lokmayı da o yer. Osmannı ki benim soframa el uzattı beti-bereketi kalmadı kazancımın, iki yakam bir araya gelmedi. Osmannının iki yakası bir araya gelmeye belkim! (Kaftancıoğlu, 1972: 73).

Bu eserde, Osmanlı'nın Alevi-Bektaşi halka karşı baskıcı bir tavır takındığı sezdirilmektedir. Buna göre Osmanlı, Alevileri asimile etme derdindedir. Osmanlı'nın o

bölgelere cami yaptırma projesi vardır, bu projeye halk, "Osmanlı istedi diye namaz kılamayacaklarını", "cehenneme razı olduklarını" ifade etmek suretiyle tepki göstermektedir (Kaftancıoğlu, 1972: 74).

Alevi-Bektaşi halk arasındaki Osmanlı'ya yönelik olumsuz yargı öykülerde de kendini göstermektedir. Bu öykülere göre Osmanlı, çıkarcıdır, kendisine faydası olmayan bir işe girişmez, Osmanlı iyi gün dostudur, parası pulu olanı hatırlar. Osmanlı'nın kendisine faydası olmadığı düşünülmektedir, yapılacak yatırımlara insanlar inanmamaktadır.

3. 2. 8. Alevi-Bektaşi İnanışında Dini Otoriteler

3. 2. 8. 1. Pir

Alevi-Bektaşi toplumunda "pir" önemli bir yere sahiptir. Mürşit, rehber, pir önem arz eden ve saygı duyulan şahsiyetlerdir. Alevi-Bektaşiler tarafından kendilerine kutsallık atfedilerek yüksek bir makama konulmuşlardır. Ancak, başka bir duruma dikkat çekmek için *Hakullah'*ta talip onların üstünde görülmüştür. Burada, halkın önemine işaret edilmektedir: "Mürşit, rehber, pir baştacı her şey. Onların üstünde talıp vardır. En son niyaz, en büyük niyaz talıba, yani topluluğa yapılır" (Kaftancıoğlu, 2003: 110).

Hakullah adlı eserde, kutsallık atfedilen, her şeyin üstünde tutulan zatlar için, kutsallıklarına ters gelecek şekilde yer yer dedi-kodular da yapılmaktadır (Kaftancıoğlu, 2003: 111). Bununla birlikte kutsal olarak görülen zatların arasından, kendisini "pir" diye tanıtan ve Alevi-Bektaşileri istismar eden kişilerin de çıktığı ifade edilmiştir:

> Ah, ah oğul! bizim gibi kara yazılı, yeryüzüne gelmiş değil. Kara günde bizi tanımışlar, arabası düze çıkan, bizi dağların ardında koymuş. İlle ne diyem, içimizden bazıları, kendini pir diye satan dolandırıcılar adımızı kötüye çıkardılar. Altın adımızı pul ettiler (Kaftancıoğlu, 2003: 115).

İncelediğimiz öykülere göre Alevi-Bektaşi inanışında, rakı ve şarap içmek kusurlu görülmemiştir. Bunları "pir" olanlar da içmiştir. Genellikle şarap içildiği halde rakının da içiliyor olması, genel manada Alevi-Bektaşilerde içkinin serbest olduğu yönünde kanaat uyandırmaktadır: "Dede bir dua okudu. Ne duyuldu, ne işitildi. 'Hu bacılar, hu!' dendiğinde eğildi topluluk, önce mürşit, rehber, pir boz-bulanık suya dönüşen rakıları diktiler" (Kaftancıoğlu, 2003: 128).

Alevi-Bektaşi anlayışında pirlerin saygın bir yeri vardır. Onlar baş üstünde tutulan kutsal şahsiyetlerdir. Öykülerde dikkati çeken unsur bazı insanların halkın sevgisini istismar ederek onları sömürmesidir.

3. 2. 8. 2. Dede

Romanlara kıyasla, öykülerdeki "dede" profili biraz daha kötü durumdadır. Yusuf Ziya Bahadınlı'nın *İtin Olayım Ağam* adlı eserinde yer alan bir öyküde "gül yüzlü efendim" denen bir "dede", cem yapmak için gittiği bir köyde, misafir kaldığı evin güzel kızını, bazı yalanlarla yanında götürerek kirletmiştir (Bahadınlı, 1964: 23).

Ele alınan öykülerde dedeler olumlu yönleriyle zikredildikleri gibi olumsuz yönleriyle de zikredilmiştir. Dedelerin kültüre katkı yaptığının ifade edildiği bir yerde, onların "kaşıkla verip sapıyla göz çıkarmak"la itham edildiği görülür:

> Öğretmen karıştı söze:
>
> Bu köylerde kış odaları, köy odaları, cem-cemaat yolları ve gelip-giden dedeler, pirler, çelebiler de etki yapar kültüre. Yeniler, aktarır, söylerler bunlar, dedi.
>
> Hamza Amca önemsemedi bu sözleri:
>
> Onların bildiği onlara kalsın. Onlar kaşıkla verir, sapıyla göz çıkarırlar. Açıkçası mı onlara benim ne inancım var, ne de (Kaftancıoğlu, 2003: 19).

Kaftancıoğlu'nun söz konusu eserinde "dedeler"in eski prestijinin kaybolduğu görülmektedir (Kaftancıoğlu, 2003: 25). Bunun yanında, halk arasındaki "dede" profili ve prestiji kendini korumaktadır. Bir dede, "rahmet" ve "Hızır" olarak algılanmaktadır, köylerine ziyarete gelecek olan dede için insanlar çok heyecanlıdırlar. Yazarın ifadesi ile dede için "reisicumhur gelecekmiş gibi" misafirhane hazırlamaktadırlar (Kaftancıoğlu, 2003: 28).

Bazı öykülerde dedelerin, Orta Asya kültürüne ait özellikleri devam ettiren bir keyfiyete sahip olduklarına yönelik intibalar vardır. Dedelerin, ozan, baksı gibi aşıklık geleneğini sürdürdükleri mesajı verilmektedir: "Dedemizin sazı da vardı. Köylülerin şimdi gözü sazda. Orta Asya'nın "baksı, ozan, kam" hayranlığı nasıl yaşıyor şu gözlerde

gelip görmek gerekiyordu. Dedenin de "talıpların" da gözü sazda" (Kaftancıoğlu, 2003: 43).

Dedelere atfedilen kutsallığın, onlardan medet ummaya döndüğü ama medet bulunamaması sonucu "dede"nin hakkında kötü sözlerin söylendiği görülmektedir. *Hakullah*'ta, doğurduğu çucukların doğumdan kısa bir süre sonra öldüğü için dededen yardım isteyip de alamayan bir kadın, dedeye verdiği "hakullah"ı haram eder ve dede hakkında olumsuz konuşur: "Öğretmen bu gelen hökümetten mi, hepsini söyleyeceğim, tutsunlar yakasından da atsınlar deliğe. Öyle bir karnım ağrıdı ki o dedemize" (Kaftancıoğlu, 2003: 58).

Romanlara göre öykülerde, dede hakkında daha olumsuz bir bakış söz konusudur. Bu olumsuz bakış cahil ve sahte dedelere karşıdır. Söz konusu öykülere göre sahte dedeler, halktan topladıkları hakkullah adlı yardımlarla halkı sömürmektedir. Ele alınan öykülerde dedelere atfedilen itibarın sarsıldığı görülmekle birlikte bu itibarın devam ettiği de görülmektedir.

3. 2. 8. 3. Talip

İncelediğimiz eserlere göre, Alevi-Bektaşi toplumunda tarikata girmek isteyene "talip" denir. Bu eserlere göre talip bir ikrarda olmalıdır, yani mutlak itaat içerisinde olmalı ve mürşidine sonsuz güven duymalıdır. Talip, verdiği kararda istikrarlı olmalıdır, yani talip, verdiği sözden dönmeyen derviştir. Bu konu ile alakalı bir örnek *Hakullah*'ta yer alır. Burada dede: "Dedim ya inan da karataşa inan, değişmez. Ben kim olursam olayım karataştan da kötü değilim ya bir ikrarda olmak talıbın işi" der (Kaftancıoğlu, 2003: 39).

Hakullah adlı eserde talipler, dedenin el yıkadığı bir sudan bile şifa beklemektedir, ama bu duruma dedenin verdiği cevap orijinaldir. Dede dahi bu durumu onların acizliğine ve çaresizliğine vermektedir. Yazar, taliplerin dedenin elini yıkadığı suyu içmek için koştuklarını görünce dedeye, "Bu doğru mu?" diye sorar, dede bu soruya şöyle cevap verir:

> Doğrusu-moğrusu yok. Getir doktorunu, sağlık işlerini yoluna koy, önünü al. Sen bunları yapmazsan bunlar daha çok el suyu da içer abdest suyu da. Doğum yapacak bir kadın. Bu dağın başında. Kimseden bir yardım yok. Ölümle başbaşa. Bir biz varız, ona da karışmayız. O ki inanıyorlar, size ne? Dedim ya inanmak, bağlanmak? Onlar el suyunu şifa biliyorlar (Kaftancıoğlu, 2003: 43).

Kaynaklara göre Alevi-Bektaşi anlayışında tarikatın ileri gelenleri çok üstün ve kutsaldırlar. Söz konusu kaynaklarda, tarikatın ileri gelenlerinin üstünlüğü kabul edilmekle birlikte, talibin her şeyin üstünde olduğunun ifade edildiği yerleri de görmek mümkündür (Kaftancıoğlu, 2003: 110).

Ele aldığımız eserlerde görüldüğü üzere talibin "dede" veya "baba"ya saygı ve itimadı sonsuzdur. Talipler, babanın karşısında tam bir itaatle dururlar. Baba denilen

dini liderlerinin sahtekârlığı ortaya çıktığı halde dahi duruma inanmazlar "bühtan" diyerek geçiştirirler:

> Talıplar el-pençe durumu bozmuyorlar. Bir şaşkınlık geçiriyorlar. Gene de;
>
> "…Efendi Hasan Baba gerçeklerdendir, olmaya ki bohtan…" diyorlar (Kaftancıoğlu, 2003: 107).

İncelenen eserlerden hareketle Alevi-Bektaşi inanışında tarikata girmek isteyenler talip olarak tanımlanmıştır. Talibin özelliği, tarikatla alakalı kuralları kabul ederek söz vermesi ve bu sözünden dönmemesidir. Yukarıda da görüldüğü gibi talipler mutlak itaat içerisindedir.

3. 2. 9. Diğer Dini Otoriteler

3. 2. 9. 1. Baba

Daha çok Bektaşilikle ilgili olan baba mefhumu ele alınan öykülerde çok az yer alır. Bu konuda Ümit Kaftancıoğlu'nun eserinde tanım yapılmaktadır. Baba, Bektaşi toplumunda kutsal bir yere sahiptir. Alevi-Bektaşilerde, Hacı Bektaş Veli yolunun evladı (Yol Evladı) olanlara "baba" denildiği ifade edilmektedir:

> Hacı Bektaş belinden inmelere, o kandan gelenlere Çelebi, yani "Bel evladı" denir. Hacı Bektaş'ın gölgesine sığınanlara da Baba, yani "Yol evladı" denir. "Ben "Bel evladıyım, yani Çelebi. Dede, efendimim" (Kaftancıoğlu, 2003: 38).

Baba mefhumu ile ilgili öykülerde fazla bir veriye rastlayamadık. Söz konusu yukarıdaki eserde, çelebi ve baba arasındaki ayrımın yapıldığı kısmı, dikkate değer gördüğümüz için yukarıda gösterdik.

3. 2. 9. 2. Mürşit

Mürşit, irşat eden, yol gösteren manalarına gelir. İncelediğimiz eserlere göre Alevi-Bektaşi anlayışında "mürşit"lik makamı en üst makamlardan birisidir. Mürşit, cemde post sahibidir (Kaftancıoğlu, 2003: 102). Söz konusu eserlerde, Aleviler arasında bir mürşide büyük bir saygı duyulduğu halde aksi durumların da olduğu görülmüştür. *Hakullah*'ta kendisine kutsallık atfedilen mürşit, kendisinden medet bekleyenlere karşı vurdumduymazken halk da onun hakkında ahlaksızlık yaptığıyla ilgili dedi-kodular yapmaktadır:

> Koğ, gıybet, dediler. İş gerçeğe çıkarsa gelemezmiş. Bunlar bana azdan az yalan geliyor. Çevreyi tanıdığım, bildiğim için gündüzleri bütün köyün kadını gelini, ergeni, erkişisi üstüne koğ dinliyorum. Daha daha mürşit, rehber, pir için bile neler dediler (Kaftancıoğlu, 2003: 111).

Öykülerde mürşit kavramı ile alakalı fazla veri yer almaz. Bu tek eserde mürşitle alakalı dikkat çeken unsur, onların cahilliklerinden dolayı halk tarafından gerekli saygıyı görmediğidir. Bu öyküye göre mürşitler, halkın arzu ve isteklerine karşı alakasız durmaktadır, halka karşı vurdumduymazdır.

3. 2. 9. 3. Rehber

Rehber, cemde mürşidin yanında yer alır, "talip"e yol gösterir. Rehber, cem töreninde erkânla alakalı yapılması gerekenleri yola girmek isteyenlere öğretir. *Hakullah* adlı eserde rehber, sadece zikredilir: "Cemin en arkasında ne sıra, ne düzen, ne sessizlik vardı. Mürşit postta, rehber yanında, pir etekteydi" (Kaftancıoğlu, 2003: 102).

İncelediğimiz eserlerde rehber ile ilgili yukarıdaki kısım hariç önemli bir veriye rastlayamadık. Burada, rehberin Alevi-Bektaşilerde önemli bir yerinin olduğunu ifade etmek mümkündür.

3. 2. 9. 4. Musahip

Yol arkadaşı, anlamına gelen "musahip" kavramı, incelediğimiz eserlere göre Alevi-Bektaşi anlayışı içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Musahibi olmayan "cem" törenine dahi katılamamaktadır. Musahip koruyucu arkadaştır, eşinin tarikata aykırı davranışlarda bulunmasına engel olur. Aşağıda musahipsiz olanların cem törenine katıldığının ama mum söndürme eylemine katılamadığının ifade edildiği bir kısım vardır:

> Koyun-kuzu ayrılır gibi cem evi bölündü. Gençler, çocuklar, musahipsiz olanlar, ergenler, evli olup da daha yola yordama alınmayanlar… Çekildi çıktılar.

> Ne olacak? Dedim.
>
> Mum söndüreceğiz, dedi yanımdaki, konuştuğum, yaşlı, olgun, bilgili dede (Kaftancıoğlu, 2003: 134).

Musahipsiz olanların cemde, mum söndürme sırasında dışarı çıkarıldıkları görülmektedir. İncelenen eserlere göre musahip olan kişi eşinden yani arkadaşından da mükelleftir, musahibin arkadaşı yanlış bir şey yaptığında her ikisi de “yol düşkünü” ilan edildiğinden birbirlerini yanlışa karşı korumaktadırlar.

3. 2. 10. Alevi-Bektaşi İnanışında Kutsal Mefhumlar ve Kavramlar

3. 2. 10. 1. Ana-Bacı, Üryan-Büryan

1923-1980 tarihleri arasında yazılan roman ve öykülerde, Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurların nasıl işlendiğini incelediğimiz bu çalışmamızda, romanlarda rastlamadığımız ama öykülerde karşılaştığımız bir konu olan ana-bacı ve üryan-büryan meselesi, üzerinde durulması gereken bir mevzudur. Anabacı, kelime manası itibariyle "Mürşidin eşi" anlamına gelmektedir (Korkmaz, 1993: 33). Ancak bu eserdeki ana-bacı üryan-büryan meselesi, bazı tarikat mensuplarının mertebe yükseltmek için girdikleri imtihanın adıdır. Üryan-büryan olmak tarikatta bir mertebedir, bu eserde İbrahim adında bir Alevi dedesi, kendisine sorulan bu konudaki soruya açıklık getirmektedir.

Dede, üryan-büryan meselesini bilmeyenlerin bu konuyu yanlış anladıklarını, oysa bu konunun hiçbir inancın varamayacağı kadar yüce ve ulu bir mesele olduğunu ifade eder. Üryan-büryan kısaca şöyledir: Kendine güvenenler, dededen üryan-büryan mertebesi diler, dede, meselenin zorluğunu ifade ettiği halde taraflar ısrar ederse yapılması gerekeni yaptırır. Üryan-büryan meselesinde karı-koca başka bir karı-koca ile eşleşir, birisinin kocası diğerinin karısı ile diğerinin kocası da karşı tarafın karısı ile eşleşir. Kendine ve nefsine güvenen kadınlar birer uzun gömlekle, erkekler de sadece gömlekle kalır. Dedenin önünde, semah alanında ince bir kilim üzerine taraflar birbirlerine yakın olarak yatarlar ve üstlerine de ince bir örtü örtünürler, herkesin üstüne dört bardak ya da dört tas su konur. Erkek yanındaki diğer erkeğin karısından etkilenir de bir hareketlenme olur, üstlerindeki su devrilirse artık o kişi için her şey bitmiş demektir. O kişi "yol düşkünü" ilan edilir ve artık insan içine giremez olur, bir daha da yola, yani tarikata geri alınmaz. Dedenin anlattıkları özetle bu yönde olur (Kaftancıoğlu,

2003: 139). Dede, Alevilere ana-bacı, mum söndü yakıştıranlara karşı bu konuyu ileri sürer ve Alevilik yolunun namusa verdiği önemi hatırlatır.

Yukarıda bahsi geçen konu önemli bir mevzudur. Alevilere atılan iftiralarda veya isnat edilen suçlarda bu tür hadiselerin varlığı etkili olmuştur. Söz konusu tek eserden hareketle Aleviler arasında üryan-büryan denilen bir olgunun varlığından bahsedilebilir.

3. 2. 10. 2. Düşkünlük

Alevi-Bektaşilerde tarikatın belirlediği ahlak kurallarına aykırı bir fiili gerçekleştiren tarikat mensubunun, tarikattan atılmasına "düşkünlük" denilmekteydi. Yol düşkünü ilan edilen, tarikat ehli tarafından dışlanacağı için, bu duruma düşmek, tarikata mensup olanlar için korkulan bir hadise olmuştur. *Hakullah* adlı eserde bu korkunun örneği mevcuttur:

> Mustafa Emmi ağzımı kapadı, kesti sözümü:
>
> Yapma, etme, eyleme. Bennen bunları konuştuğunu bile sezdirme. Yoldan mı düşem senin yüzünden. Ben derdime derman ararım, ayağıma gelmiş, sen beni öldürürsün (Kaftancıoğlu, 2003: 36).

Bu hale düşen tarikattan dışlandığı halde bunun istismar edilerek farklı yolların da uygulandığı görülmektedir. Söz konusu eserde parası olan insanların düşkün oldukları halde tarikata geldikleri görülmektedir:

> Temel; oldukça dar, biçimsel yönü kesinlikler gösteren bir inançtandı. Aracı-it-köpek güzel gelini Temel'e verdiler, Temel aldı kaçtı.
>
> Bu aracılığı yapanlar Zortluydu, üç-beş kuruş kazanmışlardı. Yolun üçlü önderi, yol düşkünü, yol azgını, aslında insanlık azgını itleri ceme almıştı, görmüştü (Kaftancıoğlı, 2003: 112).

Ele aldığımız eserlerden hareketle düşkünlük meselesi, Alevi-Bektaşi halk arasında yanlış bir iş yapmada insanları caydırıcı bir güce sahip olmuştur. Tarikat kurallarına ters bir şey yapan kişi, belli kurallara göre cezalandırılarak tarikattan uzaklaştırılmış ve o kişinin halk ile ilişkisi kesilmiştir. Düşkün ilan edilen kişi ile o kişinin musahibinin de düşkün ilan edilmesi, bu mevzuda halkı çok korkutan ve otokontrol sistemi oluşturan bir uygulamadır.

3. 2. 10. 3. Mum Söndü

Üzerinde sıkça durulan ve tartışılan konulardan birisi olan "mum söndü" meselesi hakkında, Ümit Kaftancıoğlu'nun *Hakullah* adlı öykü / röportaj türü eserinde dikkat çekici anekdotlar yer almaktadır. Söz konusu eserde cem esnasında, evli olmayanların, musahipsiz olanların dışarı çıkarılmasına sebep olarak mum söndürme işleminin yapılacak olması gösterilir. Yazar, cemevinin tasvirini yapar; cemevinin bölündüğünü, yalnız tarikata girenlerin meydanda kaldığını ve insanların kuşaklarını, bağlarını çözerek kadınların başlarını açtığını, döşlüklerinin alt iplerini çözdüğünü, çorapların çıkarıldığını, "iki küçük hareketle kadın-erkek herkesin çırılçıplak hale geldiğini" ifade eder (Kaftancıoğlu, 2003: 134). Olayın sonunda ise yazarın dedesi aşağıdaki ifadeleri dile getirir:

> Böyle işte oğul, bizim "Mum Söndü" budur. Yanında insan nefsini çekecek bir kadın vardır, ayağı çıplak, saçı-başı açık, beli çözük. Nefs bir köpek, namus bir tas süttür. Köpeğe sütü içirmeyeceksin ki insan, kamil, yoloğlu olsun. O yüzden yanımızda kendi karımızdan başka bir kadın bulunur. Bize yüz yıllardır Mum Söndü Çamuru bu yüzden atılır. Açıkça yaz da biline (Kaftancıoğlu, 2003: 136).

Söz konusu eserden anlaşıldığı üzere, cem meclisine dışarıdan yabancı kimse alınmamaktadır. Bir Sünni, kısacası Alevi olmayan kimse bu meclise girememektedir. Yazar, dedesine, olayın kötü düşüncelere sebep olmaması için ceme Sünnilerin katılmasının mümkün olup olmadığını sorar. Dede bu soruya şöyle cevap vermiştir:

> Dedem ya ben ona da varım. Ne çıkar ki, iti suya sok çıkar gene it, gene it değişmez. Bizim Bozo'yu açıp zincirden versem eline, götürüp şu köprüden atsan Çaykelek Suyu'na batar çıkar, getir gene at, bir daha at, ne değişir? (Kaftancıoğlu, 2003: 137).

Mum söndü, iftira olarak *Dönemeç*'te yer alan bir hikâyede söz konusu edilmiştir. Burada, Sünni olan Osmanlı'nın Alevilere mum söndürüp kendi anne ve bacıları ile ilişkiye girmekle iftirada bulunduğu söz konusu edilmektedir. Bu eserde köyün muhtarı, Osmanlı içerisinde kendileri hakkında bir sürü sözün çıktığını ifade eder, Osmanlının bir şehrine gittiğinde duyduğu hakaretleri dile getirir:

> Yok, mum söndürmüşüz, yok, ana-bacı bilmemişik. Yok, şu; yok, bu. Geçenlerde gittim Osmannının şehrine. Bir ahşana vardı ya, bakırcıların orada, iki lokma bir şey yiyeyim dedim. Daha girer girmez ağzınacak dolu ahşana yüzümden aldılar. 'Olan Türkmen, olan Kızılbaş, olan mum söndürdünüz mü? Olan kim kimin karısını aldı. Bunlarla doyurdum karnımı da çıktım (Kaftancıoğlu, 1972: 77).

Asırlardır Aleviler ve Sünniler arasında kavgalara sebep olan mum söndü meselesi hakkında tutarsız bilgiler mevcuttur. Ele aldığımız eserlerden hareketle Alevilerin dışa kapalı bir hayat sürdürmeleri bu tür isnatların çoğalmasına sebep olmuş, özellikle Alevilerin meclislerde kadın-erkek birlikte olmaları, oralarda içkinin serbest olması Alevilere yönelik mum söndü gibi suçlamaları çoğaltmıştır. Öykülerden anlaşılan, Alevilerde mum söndürme gibi bir olayın var olduğu ama önüne gelenle cinsel ilişkiye girme gibi bir hadisenin hiçbir zaman cereyan etmediğidir.

3. 2. 10. 4. Ocak

Kelime manası itibarıyla oturulan yer, yuva veya yemek yapılan yer anlamlarına gelen ocak, Alevi-Bektaşi anlayışında, tekke, dergâh, ehlibeyit soyu, dedenin bağlı olduğu soy manalarına gelmektedir (Korkmaz, 1993: 273). Kaynaklara göre Alevilerde, her dede ve talipleri bir ocağa bağlıdır. Ocak sistemi belli bir disiplin gerektirmektedir. Bu sistem, saygı duyulan sosyal bir organizasyondur, ocakları oluşturan aileler, ehlibeyit soyundan gelen ailelerdir (Yaman, 2012: 232).

Ocak ile ilgili dikkate değer ifadeler, Ümit Kaftancıoğlu'nun *Hakullah* adlı eserinde yer almaktadır. Burada ocağın kutsallığına atıfta bulunulmaktadır. İnsanlar, ocağa bağlı oldukları için bir çeşit vergi olan "hakullah" adında yardımı dedelere verirler (Kaftancıoğlu, 2003: 59). Ocak algısı insanların zihinlerinde kutsal bir yere oturmuştur, halk oraların varlığını sürdürebilmesi için ocaklara yardım yapmanın ve para vermenin gerekliliğine inanır:

> Dursun Amca'dan önce kahvedekiler karşılık verdi:
>
> Toplanmaz olur mu? Hakullah başka, yemek içmek başka. Hakullah hak yoluna verilen, hak yoluna gidendir. Elbet bu değirmenin suyu bir yerden gelecek ki dönsün. Ocak dediğin dergâh dediğin de böyle yaşar (Kaftancıoğlu, 2003: 61).

İncelediğimiz eserlerden hareketle Hz. Muhammet'in yani ehlibeytin soyundan gelen insanların oluşturduğu ocak sistemi, Alevi-Bektaşi halk için kutsal bir oluşumdur. Her dede ve talip bir ocağa bağlıdır. Söz konusu eserlerde dikkati çeken unsur, Alevi-Bektaşi halkın, kutsal değerler istismar edilerek Hacı Bektaş Veli ile hiç alakası olmayan sahte dede ve babalar tarafından sömürülmüş olmasıdır.

3. 2. 10. 5. Hakullah

Allah hakkı manasına gelen hakullah, dedelerin geçimlerini sağlamak için Alevi-Bektaşi halktan topladıkları yardım manasına gelmektedir. Dedeler, dini vazifelerinin yanında sosyal meselelerle de uğraşmış, belli günlerde kendilerine bağlı bölgeleri ziyaret ederek oralardaki sosyal sorunlarla ilgilenmiştir. Dedelere, yaptığı bu hizmetlerden dolayı kendisine bağlı insanlar, yani talipler, rehber ya da saygın birisinin başkanlık ettiği bir kurulun belirlediği miktarı, yardım olarak vermiştir. Bu yardımın adı da hakullahtır (Korkmaz, 1993: 154). İncelediğimiz öykülerde "hakullah" kavramına Ümit Kaftancıoğlu'nun, *Hakullah* adını taşıyan eserinde geniş bir şekilde yer verilmiştir. Hakullah, eserde bir şahsın ağzından şöyle tarif edilir:

> Hakullah eskiden beri bildiğimiz, verdiğimiz şey. Allah hakkı demek. Şeydullah dervişlere verilen, dervişin kendine verilendir. "HAKULLAH" dedelere, efendimlere, verilir. Dergâha gider. Kimin-kimsenin hakkı değildir. Kimse yiyemez onu (Kaftancıoğlu, 2003: 13).

Söz konusu eserde, hakullah kavramına eleştirel bir bakış açısı ile yaklaşılmaktadır. Burada dedelerin bir sürü yer gezmesindeki amacın sosyal meseleler değil, hakullah toplamak olduğu ifade edilir. Dedenin gezdiği yerlerdeki yeme, içme gibi masraflarını da halk karşılamaktadır. Yine bu eserde hakullah şöyle tarif edilir: "Hak yoluna verilen şey, Allah Hakkı demek. Öyle bir hak ki, ne istense vereceksin. Verdikçe gelirin artar, tanrı bol eder nasibini. Öyle inandırılmışız" (Kaftancıoğlu, 2003: 27).

Hakullah, her türlü zor şartta verilmiş ve hakullaha kutsallık atfedilmiştir. Paraları olmayan insanlar dahi borç alarak hakullah vermiştir. Alevi-Bektaşi halk, yardımları Hak yoluna verdiklerinde, Hakk'ın da kendilerine yardım vereceğine inanmaktadır (Kaftancıoğlu, 2003: 48). Kendilerini bir ocağa ait hisseden insanlar, bu

sebeple hakullah vermeyi de şart görmüştür. Hakullah için insanlar neyi var neyi yok verecek durumdadır: "Köylükler Ali Rıfat Efendim (!) in ayaklarına kapanıyor. Hakullahlar yağıyor. Kimin nesi var, nesi yok veriyorlar" (Kaftancıoğlu, 2003: 118).

Hakullah kavramının geçtiği söz konusu tek eserden hareketle şunları ifade etmek mümkündür: Alevi-Bektaşi inanışında, Allah hakkı manasına gelen hakullah, dedelerin geçinmesi için toplanılan yardımdır. İnançları için insanlar bu yardımın verilmesi gerektiğine inanmışlar ve her zor şartta hakullah vermişlerdir. Hakullah, dedelerin hem dini hem de sosyal misyonlarından dolayı bir nevi onlara verilen maaş olmuştur. Burada dikkati çeken unsur ise Alevi-Bektaşi halkın bu yolla aldatılması ve sömürülmesidir. Bazı sahte dedeler ve babalar bu yolla Alevi-Bektaşi halkın elinde ne var ne yoksa almıştır.

3. 2. 11. Diğer Kutsal Kavramlar

3. 2. 11. 1. Can

Alevi-Bektaşilerde fertlere, özellikle de erkeklere "can" denerek hitap edilmektedir. Ümit Kaftancıoğlu'nun *Hakullah* adlı eserinde, çay içen Aleviler için "bütün canlar çay içtiler" ifadesi kullanılmaktadır (Kaftancıoğlu, 2003: 31). Yine cemde, semah yapan erkekler için "can" ifadesi kullanılmıştır: "'Hu bacılar' dedi. Aslında bacılar, canlar, gözcünün uyarmasını beklemeden eğildiler, sağ ellerinin başparmaklarını öptüler. Doğruldular" (Kaftancıoğlu, 2003: 104).

*Dönemeç'*te yer alan öyküde dede taliplerine, yani mecliste bulunan halka, "can" diyerek hitap etmektedir. Burada dedenin cemi, camide yapmak istemesi dikkat çekici bir unsurdur. Ağdede, taliplerine şöyle seslenmektedir: "Canlar, dedi, bakın ev küçük, sığışamıyoruz. Bundan böyle ben derim ki, camıda yapalım cemimizi. Kaç kişi giriyor namaza üç-beş. Gitse bile orada bizim de emeğimiz var" (Kaftancıoğlu, 1972: 82).

Ele aldığımız öykülerde can, Alevi-Bektaşi inancına mensup insanlar arasında genellikle erkeklere yönelik hitap şeklidir. Alevilerin olduğu meclis "can sohbeti" olarak tarif edilmiş, dedeler hitap ederken "canlar" diyerek hitap etmiştir.

3. 2. 11. 2. Cem

Ele aldığımız eserlere göre cem, Alevi-Bektaşi inanışında yapılan dini törenin adıdır. Cem, belli günlerde belli kurallar içinde, dedenin veya babanın başkanlığında yapılan bir ibadet türüdür. Cemler dini bir tören olmakla beraber kültürel bir fonksiyonu da eda etmiştir. Cem törenlerinin kültürel değerlerin geleceğe aktarılmasında rol oynaması *Hakullah*'ta şöyle geçer: "Bu köylerde kış odaları, köy odaları, cem-cemaat

yolları ve gelip giden dedeler, pirler, çelebiler de etki yapar kültüre. Yeniler, aktarır, söylerler bunlar, dedi" (Kaftancıoğlu, 2003: 19).

Söz konusu eserlerde, cemin genellikle kış aylarında, akşam vakitleri yani uzun gecelerde yapıldığı görülmektedir. Cem yapılacak yer ve cem saati katılımcılara önceden haber edilmiş, insanlar da ona göre cem yerini doldurmuştur.

> Kış bastırınca cemler de başladı ki, camide üç beş kişi kaldı. Kışın ilk cemi Koroğlangilin evde yapıldı. Canağa'nın oğlu Ağdede posttaydı. Arkasından Karaların, Nazelerin, Fatmagilin, Arslanağalarının, Kız Memmedlerin cem geldi (Kaftancıoğlu, 1972: 82).

Ele alınan eserlerden hareketle şunları ifade etmek mümkündür: Alevi-Bektaşi inanışında bir dini tören olan cem, Alevilerin büyük oranda rağbet ettiği bir hadisedir. Buralarda insanlar, hem ibadet etmiş hem ruhen kendilerini rahatlatmış hem de sosyal meseleleri müzakere etmiştir. Buralar, aynı zamanda kültürel değerlerin devam etmesine de katkıda bulunmuştur.

3. 2. 11. 3. El-Dil-Bel

Alevi-Bektaşi inanışında, ahlaki bir kural olan "el-dil-bel" kavramı, tarikatın mensubu olabilmek için sahip çıkılması şart olan bir kavramdır. Dedelerin, sahip çıkılması konusunda sık sık uyardığı ve öğüt verdiği bir konudur. Bu noktada, *Hakullah* adlı eserde şöyle bir ifade söz konusudur:

> Hamza Amca'ya çok kişi karşılık verdi, bağırdılar. Dedemiz ses etmedi. Dedim ya geniş birisi bu Dede. Eski yıllarda gördüğüm dedelerden değil bu, çok ayrı. Onlar götürümlü olmazdı, esip-savururlardı. Çok konuşur, çok öğüt verirlerdi. "Elinize, belinize, dilinize…" derlerdi (Kaftancıoğlu, 2003: 32).

İncelediğimiz eserlere göre Aleviler arasında el-dil-bel kardeşliği vardır ve bu önem arz eden bir durumdur, yani herkes kardeş-bacıdır (Kaftancıoğlu, 2003: 135). El-dil-bel, sahip çıkılması zor bir yol olarak tarif edilmiştir, *Hakullah*'ta dede bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Bize ana-bacı, mum söndü yakıştıranlara söyle kendilerine güveniyorlarsa gelsinler. Namus yolunun, el, dil, bel yolunun darlığını görsünler" (Kaftancıoğlu, 2003: 140).

İncelediğimiz öykülerden hareketle el, dil, bel kuralının, Alevi-Bektaşi inanışında önemli bir yeri vardır. Bazı yerlerde, eline, diline, beline sahip olmak, Alevi olmanın ilk şartı gibi sunulmuştur.

3. 2. 11. 4. Dört Kapı

Kaynaklara göre dört sayısı, Alevi-Bektaşi inanışında önemli bir sayıdır. Bu sayı Hz. Ali'yi, Hz. Fatıma'yı ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i simgeler. Dört kapı ise, tarikat yolunda Allah'a ulaşmadaki şeriat, tarikat, marifet ve hakikat aşamalarını temsil etmektedir (Korkmaz, 1993: 103). Dört Kapı, Kırk Makam şeklindeki olgun insan olma kurallarını, Hacı Bektaş Veli'nin belirlediğine inanılmaktadır (Öz, 1997: 465; Yaman, 2012: 208). Söz konusu dört kapı, Ümit Kaftancıoğlu'nun eserinde şöyle zikredilmektedir:

> Oğul, insan da hamdır. Bir yavru dağda ormanda büyüse ne olur? Tanrı ona ne ilim verir ne bilim. Kul arasında, mürşit arkasında yetişirse olgunlaşır, kâmil olur… Bizim tarikatta dört okul vardır. İlkokul, ortaokul, lise, üniversite gibidir.
>
> İlkokul şeraittir, Ortaokul tarikattır, Lise marifettir, Üniversite hakikattir (Kaftancıoğlu, 2003: 130).

İncelenen eserlerden hareketle Alevi-Bektaşi inanışında rakam ve harflere önemli manalar yüklenmiştir. On iki, kırk ve dört önemli sayılan rakamlardandır. Dört

kapı, tarikat üyesinin Allah'a ulaşmak için aşması gereken aşamalardır, bu aşamaları geçmek isteyen talip kendisine bir mürşit edinmelidir, bu aşamalar yalnız mürşit yardımı ile geçilebilmektedir.

3. 2. 11. 5. Semah

Cemlerde saz eşliğinde yapılan dinsel bir hadise olan "semah", Alevi-Bektaşi toplumunda önemli bir yerin sahibidir. Semahın kendi içinde çeşitleri vardır, semahla ilgili romanlarda dikkatimizi çeken unsur, semah için meydana çıkan kişilerin izleyenlerde kötü düşüncelere sebep olmayacak şekilde giyinmeleri ve davranmalarıydı, ancak burada farklı bir örnek söz konusudur. *Hakullah* adlı eserde bu şöyle yansımaktadır: "Sağ koldaki sazlar, bütün topluluğu yerinden kıpırdatan, hoplatan, yüreğini attıran bir semah vurdular. Beli, kuşağı, yakası, paçası açık bir kadınla, bir erkek kalktılar, dönmeye başladılar" (Kaftancıoğlu, 2003: 109).

Alevi-Bektaşi kültüründe semah, dini bir ibadettir. Cem törenlerinde kadın-erkek karışık bir halde yapılmaktadır. İncelediğimiz öykülerde romanların dışında uç bir örneğe rastlamadık, yalnızca yukarıdaki bölümü dikkate değer gördüğümüz için buraya aldık.

3. 2. 12. Kerbela

Kaynaklara göre İslam dünyasında, bilhassa Alevi-Bektaşi toplumunda "Kerbela" hadisesinin ayrı bir yeri vardır. Daha Hz. Muhammet'in vefatının üzerinden bir asır bile geçmemişken O'nun neslinin başına gelen bu acı hadise, zihinlerde kendisine unutulmaz bir yer edinmiştir. İncelenen eserlere göre bu olay, Alevi-Bektaşi toplumunda her kulvarda zikredilmiştir. Cemler bu konunun çokça zikredildiği yerlerden birisi olmuştur:

> Hümmet'in oğlu iyice üsteledi:
>
> Bırakmazsanız sizden alçağı yok. Ne derdime derman olacakmış camı benim. Ben gene de bunun içinde cem yapacağım. Ne sandın? İmam Üseyin'in Kerbela'da kesilişini okuyacağım, Dedem Korkut dinleyeceğim ben (Kaftancıoğlu, 1972: 79).

Kerbela hadisesine olan bakış açısı, hem incelediğimiz romanlarda hem de öykülerde aynıdır. Buna göre Alevi-Bektaşi halk, cem ve diğer meclislerinde bu hadiseye sık sık yer vererek bu olayın acısını sinelerinde hep diri tutmuştur. Özellikle cemlerde, Kerbela ve Hz. Hüseyin'in katliyle alakalı pek çok menkıbe ve hikâye okunması, âdet haline getirilmiştir.

4. SONUÇ

Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurların edebiyattaki yansımasını incelemek için yola çıktığımız çalışmamızda, Alevi-Bektaşileri toplumun diğer ögelerinden ayıran özellikleri incelemeye çalıştık. İncelenen edebi eserlerde özel olarak Alevi-Bektaşilere bakışla ilgili ya da Alevi-Bektaşilerle ilgili unsurları tespit etmeye çalıştık. Konuyu sınırlandırmak amacıyla 1923-1980 yılları arasında yayımlanmış eserlere baktık. Bunlar arasında 15 romanın ve 7 öykünün konuyla doğrudan ilgili olduğunu tespit ettik. Bu eserlerde, Alevi-Bektaşi toplumu ve inancıyla alakalı konuların nasıl yansıtıldığını ele aldık. Sonuç itibariyle birtakım yargılara vardık. Vardığımız yargıların sadece ele aldığımız eserlerden hareketle ulaşılmış yargılar olduğunu özellikle belirtmek isteriz. İncelediğimiz eserlerden hareketle Alevi-Bektaşi toplumu hakkında şunları söylemek mümkündür:

1) İncelediğimiz on beş romandan dördü Alevileri olumsuz bir yapıda ele alırken dokuzu olumlu bir yapıda ele almıştır. Geriye kalan iki roman ise nötr olarak ifade edilebilir, yani bu romanlar, Alevileri hem olumlu hem de olumsuz olarak söz konusu etmişlerdir. *Çıkrıklar Durunca, Rahmet Yolları Kesti, Yedi Çınar Yaylası, Bozkırdaki Çekirdek,* Alevileri olumsuz bir yapıda ele alan eserlerdir. *Kopo*, *Yelatan, Kardeşlerin Kini, Binboğalar Efsanesi, Cemo, Memo, soba, pencere camı ve iki ekmek istiyoruz, Güllüceli Kazım, Kaplumbağalar* adlı eserler ise Alevileri olumlu yapıda ele alan eserlerdir. Bu eserlerde Alevilere karşı olan yanlış algının eleştirisi yapılmaktadır. *Elif'in Öyküsü* ve *Mermer Köşkün Sahibi* adlı eserlerde nötr olarak nitelenebilir. *Mermer Köşkün Sahibi*'nde Bektaşiliğin yozlaşmasının eleştirisi yapılmaktadır, ancak Bektaşiliğe olumlu yaklaşımlar da vardır. Yedi öykü içinden ikisi Alevileri olumsuz bir şekilde ele alırken iki öykü Alevilik ve Bektaşilikle ilgili unsurları eleştirel bir bakış

açısıyla ele almıştır. Geriye kalan üç öykü Alevilere olumlu bakış açısıyla yer vermiştir. *Kantar Kâtibi Ali Rıza Efendi*, *Ablam* adlı öyküler Aleviliği olumsuz bir şekilde işlemiştir. *İtin Olayım Ağam* (Gülyüzlü Efendim), *Hakullah* adlı öyküler de Alevi-Bektaşi unsurları eleştirel bir gözle işlemişlerdir. *Çarpana* (Almanya Dönüşü), *Dönemeç* (Yat-Kalk) ve *Hasan Boğuldu* adlı öyküler ise Aleviliği, olumlu bir yapıda ele almıştır. Aleviliği olumlu bir bakış açısıyla ele alan eserlerde Alevi-Bektaşi toplumu modern, hümanist, laik, cumhuriyetçi bir toplum olarak çizilmiştir. Bu eserlere göre Alevi-Bektaşi toplumu dışlanan, ötekileştirilen, ezilen ve aşağılanarak çeşitli haksızlıklara maruz kalan bir toplumdur. Aleviliği olumsuz bir bakış açısıyla ele alan eserlerde ise Alevi-Bektaşi toplumu, ahlaki zaafları olan, dedeler ve dini önderleri tarafından sömürülen bir toplumdur.

2) İncelenen eserlere göre Alevi-Bektaşi toplumu genellikle zulüm görmüştür. Bu eserlerde Osmanlının Alevilere zulmettiği, Türkiye Cumhuriyeti'nin de aynı zulmü devam ettirdiği ifade edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra zulüm ve baskılardan kurtulacağını ümit eden Alevi-Bektaşilerin netice itibariyle hayal kırıklığına uğradığı belirtilmiştir. Bazı eserlere göre Cumhuriyet döneminde de Aleviler ezilmiş, insanlar Alevi olduğunu saklamak zorunda kalmıştır.

3) Bazı eserlerde Alevi-Bektaşilerle Sünniler arasında kapanması zor bir ayrışma söz konusudur. İncelediğimiz eserlerin 12'sinde Sünnilerle Alevilerin düşman veya düşman gibi olduğu ifade edilmiştir. Sadece iki eserde (Kopo, Güllüceli Kazım) Alevilerin ve Sünnilerin arasındaki ayrılığa tarafların birbirini tanımaması sebep gösterilmiştir. Ancak bu eserlerde gösterilen tek sebebin bu olduğu söylenemez. Alevilerle Sünniler arasında bir düşmanlığın ve ayrılığın var olduğunun ifade edildiği bazı eserlerde aynı zamanda Alevilerle Sünnilerin kardeş olduğu, her iki tarafında

Müslüman olduğu, Alevi-Sünni ayrımının bitirilmeye çalışıldığı gibi durumlar da yansıtılmıştır. Bu eserlerden bazıları şöyle sıralanabilir: *Binboğalar Efsanesi, Güllüceli Kazım, Elif'in Öyküsü, Rahmet Yolları Kesti, Memo.*

4) Alevi-Bektaşi toplumu Sünniler tarafından ahlaksız, ana-bacı bilmeyen, mum söndürüp önüne gelenle ilişkiye giren, kâfir bir toplum olarak sunulmaktadır. Bu olayda en çok rol oynayan mum söndü hadisesidir. Alevilere olumlu bakan edebi eserlere göre ise Aleviler "el-dil-bel" kuralı adı altında ahlaki değerlere büyük önem vermektedir. Bu eserlerde Aleviler, eline, diline, beline sahip olamayanın Alevi de olamayacağını ifade ederek "mum söndü" meselesinin bir iftira olduğunu ifade etmektedirler.

5) Alevi-Bektaşi toplumundaki dedelik, babalık ve pir gibi kavramlar edebi eserlerde eleştirilmiştir. Bu kişilerin cahil olduklarından dolayı halka zarar verdikleri, halktan aldıkları hediyelerle halkı sömürdükleri söz konusu edilmektedir. Alevi-Bektaşi toplumunda dedelerin eski itibarının devam ettiği, ama bu itibarın zedelendiği söylenebilir. Bu itibar zedelenmesinde Alevilerin dış dünyaya açılmış olmaları bir sebeptir. Bazı eserlerde dedelik, maskaralık olarak tanımlanır. İncelenen eserlere göre Aleviler ve Sünniler arasındaki ayrılığın siyasi ve maddi çıkarlara alet edildiği, Alevilerde dedelerin, Sünnilerde de hocaların bu ayrılığı körüklediği ifade edilir.

6) İncelenen bazı eserlerde Alevi-Bektaşilerin ve Sünnilerin kapitalizmle beraber değiştiği, dönüştüğü ifade edilmektedir. Almanya'ya giderek para kazanmaya başlayan Alevilerle Sünniler, aralarındaki düşmanlıkları bir kenara bırakmış, Alevilerle Sünnilerin kardeş olduklarını ifade etmişlerdir. Bu eserlerin yazarlarının Marksist kökenli olması dikkat çekicidir.

7) Alevilerin ve Sünnilerin birbirini aşağıladığı iki tarafın da diğer tarafı kâfirlikle suçladığı görülmüştür. Aleviler Sünnilere "Yezit", "Muaviye soyu", "Mervan

dölü", "kâfir" ve "yobaz" gibi kelimelerle hakaret etmektedir. Sünniler de Alevilere, "Kızılbaş", "ana-bacı bilmeyen", "kâfir" gibi ifadelerle hakaret etmektedir. Bazı eserlerde Sünnilerin, Kızılbaş öldürmenin sevap olduğuna inandığı mesajı verilmiştir.

8) Alevilerin Türk olduğu ve Türk kültürünün asıl taşıyıcısı ve sahibi olduğu ifade edilmektedir. Ele alınan eserlerde, Sünnilerin Araplaştığı ama Alevilerin yozlaşmayarak kendi kültürlerini devam ettirdiği, Alevilerde baksı, ozan gibi şair tiplerin oluşturduğu edebiyat geleneğinin halen var olduğu gibi mesajlar görülmektedir.

9) Alevi-Bektaşi toplumunda Hz. Ali'ye bir kutsallık atfedildiği görülmektedir. Aleviler arasında Hz. Ali'ye büyük bir saygı ve sevgi vardır. Hz. Ali tanrısal özelliklerle anılır, kimi yerde Hızır, kimi yerde bir koruyucu, kimi yerde rızık veren, kimi yerde de âlemi yaratandır. Bazı eserlerde Hz. Ali'nin ismiyle bir işe başlandığı, bismişah dendiği gözlemlenmiştir.

Ele alınan edebi eserlerde Hz. Ali ile birlikte Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, On İki İmam, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal gibi şahsiyetlerin Alevi-Bektaşi toplumu içerisinde saygın ve kutsal yerlerinin olduğu görülmektedir.

10) Değerlendirilen eserlerde Hz. Ömer ve Yavuz Sultan Selim için Alevi-Bektaşi toplumunda olumsuz bir algının olduğu söz konusudur. Hz. Ömer, Hz. Ali'den halifeliği çalmakla suçlanır, gerici olarak nitelenir. Yavuz Sultan Selim ise Alevileri katletmiş olmakla Alevilere düşmanlık yapmakla itham edilir.

11) İncelenen eserlere göre Alevi-Bektaşi toplumunda Osmanlı Devleti olumsuz bir şekilde algılanmaktadır. Aleviler, Osmanlının kendilerine Yavuz Sultan Selim'den beri düşmanlık ettiğine, törelerini, dinlerini yaşatmayıp Alevileri asimile etmeye çalıştığına inanmaktadırlar. Bu eserlere göre Aleviler, Osmanlıyla kardeştir, ancak söz

konusu eserlerde Osmanlının Sünni taassubuna kapılarak Alevilere düşmanlık ettiği ifade edilmektedir.

12) İncelenen edebi eserlere göre cem, Alevi-Bektaşi toplumunda bir dini törendir. Genellikle kış aylarında ve cemevlerinde yapılmaktadır. Semah ise genellikle cemlerde icra edilen dini bir ibadet olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu eserlere göre Alevi-Bektaşilerde tarikatın kurallarına aykırı bir şey yapan tarikattan atılır ve toplumdan dışlanır, bu kişilere "düşkün veya yol düşkünü" denir. Düşkün ilan edilen kişi kendisine kefil olan arkadaşıyla, yani musahibiyle birlikte düşkün ilan edilir.

1923-1980 yılları arasında yayımlanmış edebi eserlere Alevi-Bektaşi toplumunun yansıması ana hatlarıyla yukarıdaki gibidir.

KAYNAKLAR

Romanlar:

Bahadınlı, Yusuf Ziya (1965). *Güllüceli Kazım*, İstanbul: Hür Yay.

Baykurt, Fakir (2012). *Kaplumbağalar,* 22. Baskı, İstanbul: Literatür Yay.

Bener, Erhan (1994). *Elif'in Öyküsü*, Ankara: Bilgi Yay.

Bilbaşar, Kemal (2012). *Cemo*, İstanbul: Can Yay.

Bilbaşar, Kemal (2008). *Memo*, İstanbul: Can Yay.

Ertem, Sadri (2012). *Çıkrıklar Durunca*, Erzurum: Salkımsöğüt Yay.

Güney, Yılmaz (1978). *soba, pencere camı ve iki ekmek istiyoruz*, İstanbul: Güney Filimcilik San. Tic. A.Ş. Yay.

Güntekin, Reşat Nuri (1997). *Gizli El*, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kaftancıoğlu, Ümit (1972). *Yelatan*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kaleli, Lütfi (1976). *Kardeşlerin Kini*, İstanbul: Suda Yay.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1983). *Nur Baba*, 7. Baskı, İletişim Yay.

Kemal, Yaşar (2013). *Binboğalar Efsanesi*, 15. Baskı, İstanbul: YKY.

Tahir, Kemal (2005). *Bozkırdaki Çekirdek*, İstanbul: İthaki Yay.

Tahir, Kemal (2006). *Ramet Yolları Kesti*, İstanbul: İthaki Yay.

Tahir, Kemal (1958). *Yedi Çınar Yaylası*, İstanbul: Düşün Yay.

Ulunay, Refi' Cevad (1995). *Mermer Köşkün Sahibi*, İstanbul: Arba Yay.

Yeşilova, Mustafa (1978). *Kopo*, İstanbul: Milliyet Yay.

Öyküler:

Ali, Sabahattin (2013). *Yeni Dünya*, 11. Baskı, İstanbul: YKY.

Bahadınlı, Yusuf Ziya (1964). *İtin Olayım Ağam*, İstanbul: Hür Yay.

Kaftancıoğlu, Ümit (1975). *Çarpana,* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kaftancıoğlu, Ümit (1972). *Dönemeç*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kaftancıoğlu, Ümit (2003). *Hakullah,* İstanbul: Su Yay.

Taner, Haldun (2012). *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu / Ayışığında "Çalışkur"*, 17. Baskı, İstanbul: Bilgi Yay.

Tiyatrolar:

Muhipzade Celal (1936). *Mum Söndü*, İstanbul: Kanaat Kitapevi.

Faydalanılan Diğer Kaynaklar:

Akalın, Şükrü Haluk [ve başk.] (2009). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

Alver, Köksal (2006). *"Edebiyatın Sosyolojik İmkânı*," Ed. Köksal Alver, *Edebiyatın Sosyolojik İmkânı*, İstanbul: Hece Yay.

Atasay, İ., Paksu, M., Uşşak, C., Sarıtoprak, Z. (2014). *Sahabiler Ansiklopedisi*, İstanbul: Nesil Yayın Grubu.

Aydın, Ayhan (2006). *Akademisyenlerle Alevilik-Bektaşilik Söyleşileri,* İstanbul: Horasan Yay.

Bayar, Oya (2002). *"Roman Toplumsal Zaman İçinde İnsanı Anlatır"*, *Toplumsal Tarih Dergisi*, C. 18, S. 108.

Bozkurt, Güvenç (1993). *Türk Kimliği, Kültür Tarihinin Kaynakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Canan, İbrahim (2012). *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Ankara: Akçağ Yayınları: 12 / 466.

Çetin, Nurullah (2009). *Roman Çözümleme Yöntemi*, 8. Baskı, Ankara: Öncü Kitap.

Devellioğlu, Ferit (2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 24. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yay.

Doç. Dr. Artun, Erman, *Alevi-Bektaşi Edebiyatına Genel Bir Bakış*, http://www.turkuler.com/yazi/alevibektasi.asp. [24. 04. 2014].

Doç. Dr. Yılmaz, Hüseyin (2009). *Alevilik-Sünnilik Açısından Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XIII, S. 2.

Eagleton, Terry (1970). *Edebiyat Eleştirisi Üzerine*, çev. Handan Gön, İstanbul: Eleştiri Yay.

Ebu Zehra, Muhammet (2013). *Mezhepler Tarihi*, çev. Sıbgatullah Kaya, İstanbul: Çelik Yay.

Eğri, Osman (2011). *Alevi Bektaşi Yolu, Hak Muhammet Ali*, İstanbul: Ufuk Yay.

Erseven, İlhan Cem (2005). *Çağdaş Türk Romanı ve Öyküsünde Aleviler*, İstanbul: Alev Yay.

Eyüpoğlu, İsmet Zeki (1980). *Bütün Yönleriyle Bektaşilik,* İstanbul: Yeni Çığır Yay.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1994). *Türkiyede Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul: Selçuk Yay.

İrene Melikoff (1994). *Uyur İdik Uyardılar*, çev: T. Alptekin, İstanbul: Cem Yay.

Karataş, Turan (2004). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yay.

Kaplan, Doğan (2008). *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Kaplan, Mehmet (2005). *Hikâye Tahlilleri*, 11. Baskı, İstanbul: Dergâh Yay.

Kaplan, Mehmet (2011). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3, Tip Tahlilleri*, 8. Baskı, İstanbul: Dergâh Yay.

Kaplan, Ramazan (1997). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Ankara: Akçağ Yay.

Kocadağ, Burhan (1998). *Alevi-Bektaşi Tarihi*, İstanbul: Can Yay.

Koçak, Ahmet (2013). *Türk Romanında Avrupa (1872-1900)*, İstanbul: Kitabevi.

Korkmaz, Esat (1993). *Ansiklopedik Alevilik-Bektaşilik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ant Yay.

Moran, Berna (2009). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, 16. Baskı, İstanbul: İletişim Yay.

Moran, Berna (2010). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, 22. Baskı, İstanbul: İletişim Yay.

Ocak, Ahmet Yaşar (1989). *Alevilik*, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.

Ocak, Ahmet Yaşar (1992). *Bektaşilik*, *İslam Ansiklopedisi*, C. 5, İstanbul: Diyanet Vakfı Yay.

Öz, Baki (1997). *Bektaşilik Nedir? (Bektaşilik Tarihi),* İstanbul: Der Yay.

Öz, Baki (2008). *Alevilik Nedir?* İstanbul: Der Yay.

Öz, Baki (1991). *Alevilik Üzerine Bir Çözümleme*, *Cem Dergisi*, S. 6.

Özcan, Hüseyin (2007). *Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Alevilik, Tarihi, Kültürel, Folklorik ve Aktüel Boyutlarıyla Alevilik,* 13. Abant Platformu'nda Sunulan Bildiri, Grand Cevahir Otel, İstanbul, 17-18 Mart. http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/hüseyin_özcan_sosyokulturel_boyutlarıyla_alevilik.pdf. [13. 07. 2013]

Parla, Jale (2000). "*Yirminci Yüzyılda Edebiyat Eleştirisi ve Tery Eagleton*," Terry Eagleton, Edebiyat Kuramı, İstanbul: Ayrıntı Yay.

Saraç, Necdet (2011). *Alevilerin Siyasal Tarihi 1300-1971*, İstanbul: Cem Yay.

Taşğın, Ahmet, "*Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken'in Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*" http://www.ulkucudunya.com/index.php?page=haber-detay&kod=6809. [24. 04. 2014].

Tekin, Mehmet (2010). *Roman Sanatı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Tosun, Halis (2004). *Aleviliğin Tarihsel Gelişimi, İstanbul*: Can Yay.

Uyanık, Zeki (2012). *20. Yüzyıl Türk Edebiyatında Alevi-Bektaşi Unsurların Negatif Temsil Edildiği Bazı Eserler*, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 62.

Vaktidolu, Ali Adil Atalay (2011). *Alevilik, Alevilikte Cem, Görgü, Sorgu, Musahiplik*, İstanbul: Can Yay.

Yalçın, Hüseyin (2012). *Alevilik Tarihi Öncesi Dünü Bugünü,* Adana: Karahan Kitapevi.

Yaman, Ali (2012). *Alevilik Kızılbaşlık Tarihi*, İstanbul: Noktakitap Yay.

Yılmaz, Hulusi (1998). *Sosyal Değişme Sürecinde Alevilik*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Zelyut, Rıza (1994). *Alevilik Nedir? Nefes Dergisi*, S. 4.

ÖZGEÇMİŞ

Muhammet Uğur Sarkın 1987 yılında Konya'nın Karapınar ilçesinde doğdu. Belkaya Lisesi'nden mezun oldu. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü de 2010 yılında bitirdi. Aynı yıl yüksek lisans eğitimine başladı.

İletişim bilgileri: e-posta: m_ugursarkin@yahoo.com